הישיבה השבעים־ושמונה של הכנסת השביעית

יום שלישי, י"ב סיון תש"ל (16 יוני 1970)
ירושלים, הכנסת, שעה 16.00

א. הצעה לסדר־היום
שביתת האחיות הכלל־ארצית בבתי־החולים הממשלתיים, הציבוריים והפרטיים הצפויה ב־17 ביוני

היו"ר מ. זר:

אני מתכבד לפתוח את ישיבת הכנסת. חברי הכנסת, אנו גיגשים להצעה לסדר־היום של חבר־הכנסת ורדיגר, שהיושב־ראש והסגנים הכירו בדחיפותה. נושא ההצעה לסדר־היום: שביתת האחיות הכלל־ארצית בבתי־החולים הממשלתיים, הציבוריים והפרטיים הצפויה ב־17 ביוני. רשות הדיבור לחבר־הכנסת ורדיגר.

אברהם ורדיגר (פועלי אגודת ישראל):

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. השר ישראל ברזילי המנוח אשר נעקר בצורה כה פתאומית בימים אלה — ומעל במה זו הנני מביע את תנחומי למשפחתו, לחבריו ולמפלגתו — אמר ב־7 בפברואר 1968, בהשיבו על הצעה לסדר־היום בשאלת "תקן האחיות בבתי־החולים" — ואני מצטט: "עלי לאשר כי כוח־האדם הסיעודי ותקני האחיות אינם מדביקים את הצרכים הגדלים והולכים עם התקדמותה של הרפואה והתפתחותם של שירותי הבריאות. — כמו כן לא קיימים עד כה קריטריונים מדוייקים לקביעת תקני האחיות". ובבואו לסכם את דבריו, אמר: "אני רואה צורך דחוף: א) בשיפור התקנים; ב) בהשוואת התקנים בין מוסדות האישפוז השונים ובין בתי־החולים באותו מוסד; ג) בסקר מדוייק של הצרכים לאור התמורות אשר חלו במקצוע האחות ובדרכי הטיפול בחולה".

חברי הכנסת, בתום הדברים האלה של השר המנוח החליטה המליאה להעביר את הנושא לדיון בוועדת השירותים הציבוריים. כעבור חודשים מספר הוציאה הוועדה את מסקנותיה ובהן נאמר: "1. הוועדה קובעת שיש צורך דחוף במינוי ועדה מוסמכת אשר תערוך בהקדם סקר יסודי של ענפי הטיפול הרפואי ותקן האחיות. הסקר יביא בחשבון את סוגי המחלקות, מספר המיטות וסוגי המחלות; 2. כל עוד לא נערך הסקר הנ"ל יש צורך להקפיד על שמירת התקן הקיים בכל בתי־החולים, ובכל מקרה של תוספת מיטות — במקרה הצורך מעבר לתקן — יש להוסיף מספר אחיות בהתאם לכך; 3. בחישובי תקן כוח־העבודה בבתי־החולים וחלקן של תלמידות בית־הספר במקומן של אחיות מקצועיות, ממליצה הוועדה על הכללתן בתקן החל משנת לימודיהן השנייה."

מאז ועד היום לא חל כל שינוי במצב. אי לכך התכנסה המזכירות הארצית של איגוד האחיות והחליטה להכריז על שביתת אזהרה בכל בתי־החולים הממשלתיים, הציבוריים והפרטיים, שתקיף קרוב ל־10,000 אחיות בעשרות מוסדות בכל חלקי הארץ, ממחר, יום רביעי, 17 ביוני 1970.

הורגלנו, אדוני היושב־ראש, לראות את אחיות בתי־החולים — אלה המכונות "המלאכים בלבן" — בעבודתן המסורה והאמהית. הורגלנו לראותן מקשרות בין החולים לרופאים, סועדות את הנזקקים ונותנות מלוא כוחותיהן ביום ובלילה, בשבתות ובחגים, לתפקידן האנושי הקשה והמייגע. אך לצערנו, לא הורגלנו לחשוב ולהעמיק להתבונן בבעיותיהן.

במלאכתן וכן בתביעותיהן לא נופפו בדגל השביתה, לא הקימו ועדי פעולה ולא גרמו להתחרות בין שרים על־ידי פגישות אתן או עם באי־כוחן. במשך עשר השנים האחרונות הן נאבקות על הטבת מצבן ותנאי עבודתן. כל אימת שהן מעלות את התביעה, היא מוכרת בפי כל, אך ההכרה אינה מובילה בהכרח למעשה.

משנת 1960 מעלות האחיות את תביעותיהן. בשנת 1964 מונתה הוועדה הראשונה לבדיקת התביעות. בשנת 1965 הכירו המעסיקים בצדקת התביעות ואף חתמו על הסכם עבודה עם האיגוד הארצי של האחיות. בשנת 1968 פורסמו מסקנות ועדת השירותים הציבוריים של הכנסת, שקראתי בראשית דברי, והשנה — בשנת 1970 — פקעה סבלנותן, ובצדק.

חברי הכנסת, מה תובעות האחיות? שנחדוג מעיסקת החבילה? שניתן להן משהו שלא נתננו לאחרים? לעובדי הנמלים? לעובדי הרנטגן? כל מה שהן מבקשות הוא, שיתוקנו העיוותים כלפיהן במשך שש השנים האחרונות, מאז המבטחה הראשונה לתיקון המצב. הן דורשות פיצוי הולם לעבודה המאומצת ולמתח שהן שרויות בו, וכי ייקבעו תקנים לעבודתן בבתי־החולים ובמוסדות הרפואיים השונים. כיום, בהעדר תקן מתאים אין מספר מספיק של אחיות מועסקות והדבר גורם עומס גדול למועסקות בעבודה.

קשה בעיית התקנים, ובמיוחד בבתי־החולים הממשלתיים. במקומות לא־מעטים מנסים להשלים את התקנים הארעיים בתלמידות שזה עתה התחילו לימודיהן, ובמשמרת לילה — בעת שצריכות להיות חמש אחיות במחלקה, נמצאות שתי אחיות מוסמכות ושלוש תלמידות — חמש במספר, אך במציאות, העבודה והנטל דק על השתיים. דרישתן של האחיות — שהתלמידות לא יובאו בחשבון, נזכור, שוועדת השירותים בדקה את הנושא, ובהמלצותיה — סעיף המחזק ידי האחיות בדרישתן זו. גם אל נא נשכח שהתלמידות החדשות, הנכנסות למסגרת הלימודים, מוצבות לתפקידים שהם מעל לכוחותיהן. יש בכך כדי לגרום לפרישת לא מעט מהן ממקצוע זה. עוד נזכור שהתקן הארעי המופעל בבתי־החולים בארץ כיום — של אחות אחת לקרוב ל־50 חולים — אינו מביא בחשבון את צרכי השירותים הרפואיים המיוחדים, כגון ניתוחי לב, כליות וכדומה.

אדוני היושב־ראש, אינני תומך בשביתות בימים

אלה, ומעל במה זו אני קורא לאחיות לחזור בהן מן השׂביתה שנועדה למחר, אך יחד עם זאת לא אוכל להתעלם ממצבן הקשה. מצבת האחיות במדינה הגיעה כבר ל־17,000 לערך. בשנים האחרונות נטשו את המקצוע 7,000 אחיות לערך. ספק אם יש בארץ עוד ענף כלשהו, שבאופן יחסי נטשוהו כל־כך הנבה עובדים, בעת שמצב הביקוש בו לא ידד מעולם, אלא, להיפך, נמצא בעלייה מתמדת. עוּבדה המונית זו אומרת דרשני. לא ייתכן שלנותנות הסעד ברגעים הקשים לחולה לא יינתן סעד בבית הזה ולא יתמלאו דרישותיהן. יש למצוא מוצא לתיקון העוול. יש לסווג את האחיות בסיווג מיוחד. יש להיכנס עמן מיד למשא־ומתן בדבר תשלומי מפרעות של 10% על תביעותיהן בעבר. את שעות עבודתן יש לצמצם, וייטיב לעשות האוצר אם נציבות נוס ההכנסה תכיר בהן כזכאיות לפטור חלקי מן המס, כדי למשוך יותר ויותר אחיות מוסמכות, אשר בגלל התנאים הירודים מעדיפות לשבת בבית או עוברות למקצוע אחר.

אחות מוסמכת נדרשת ללמוד לא פחות ממורה, ובתוקף תפקידה אחראית היא לחיי אדם. שכרה, לעומת שכר המורות, נמוך ב־100 עד 150 ל"י לערך. אין להן חופשות, ושעות עבודתן אינן קבועות ואינן נוחות. מה הפיצוי הניתן להן על מסירותן?

חברי הכנסת, אני מציע לדון בנושא זה במליאה. אל האחיות הגני פונה בבקשה: אנא, בטלו נא את השביתה. הציבור מכיר בעמדתכן. אנו בימי חירום, בימי מלחמה. השביתה תגרום סבל רב לחולים ולסביבה כולה. בטוחני, שהגורמים הממשלתיים בשיתוף הגורמים ההסתדרותיים יפעלו לשיפור המצב תוך זמן סביר לתועלתכן, שהיא תועלת שירות חשוב וחיוני במדינה, בשנות שלום וכל שכן בשנות מלחמה.

היו"ר מ. זר:

רשות הדיבור לשר הבריאות, לתשובה.

שר־הבריאות ח. גבתי:

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. רצוני להסביר על מה עומדת לפרוץ שביתת האחיות. ביום 16 באוגוסט 1964 נחתם הסכם בין הוועדה הבין־מוסדית לתנאי העבודה במוסדות הרפואיים ובין המחלקה לאיגוד מקצועי של הסתדרות העובדים הכללית ואיגוד האחיות. בהסכם זה נקבע בין היתר (אני מצטט): "תיעשה בדיקה באיזו מידה תקני כוח־האדם הסיעודי הקיימים מתאימים לצרכי השירותים השונים. בדיקה זאת תיעשה בשירות המדינה על־ידי יחידת התקנים של נציבות שירות המדינה, ובקופת־חולים על־ידי המכון לפריון העבודה או גורמים מוסכמים אחרים. מסקנות הגופים האלה יובאו לידיעת איגוד האחיות, ותינתן לו האפשרות להעיר הערותיו לעניין. החלטה סופית בקשר למסקנות תתקבל על־ידי הגורמים המוסמכים לכך בכל מוסד ותשמשנה בסיס להסדר תקן כוח־אדם בכל המוסדות הרפואיים".

הסכם זה לבדיקת תקני כוח־האדם הסיעודי בא עקב טענת אירגון האחיות, כי היחס של אחות למיטה אינו אחיד בבתי־החולים השונים, דבר הגורם שבבתי־חולים מסויימים גדול העומס המוטל על האחיות מן העומס הקיים בבתי־חולים אחרים. אף־על־פי שההסכם קובע, כי הבדיקה תיעשה במוסדות השונים על־ידי גופים נפרדים, הגיעו הצדדים לאחר מכן להסכם עם אירגון האחיות, שלמען אחידות הבדיקה וקביעת סטנדרטים שווים תיעשה הבדיקה במשותף במשרד הבריאות ובקופת־החולים על־ידי המכון לפריון העבודה וחייצור.

בדיקת המכון נמשכת זה זמן רב, ויש להניח שתסתיים בשלהי שנה זו או בתחילת השנה הבאה. ההתקדמות האיטית בבדיקה נעוצה בעובדה שאין אפשרות להעתיק למקצוע הסיעודי את השיטות המקובלות בעבודות ייצור שכבר נבחנו בישראל. גם אי־אפשר ללמוד מן הנסיון בחוץ־לארץ, מאחר שלפי מיטב ידיעתנו טרם נדרש נסיון בקביעת סטנדרטים לעבודה סיעודית במקום כלשהו. היה גם צורך להכין ולהדריך כוח־אדם מקצועי מיוחד אשר יוכל לקבל עליו משימה מיוחדת זו.

הואיל והבדיקה נמשכת זה זמן רב תבעו האחיות עוד בשנה שעברה שייעשו צעדים מיידיים להגדלת התקנים בבתי־החולים הממשלתיים והעירוניים. ואמנם סוכם בספטמבר 1969 שיש להוסיף 333 משרות על 2,900 המשרות, בערך, שהיו קיימות אז בבתי־החולים הממשלתיים, היינו תוספת של 12%. מלבד זאת הוגדל תקן בתי־החולים העירוניים־הממשלתיים ב־95 משרות, מ־751 ל־846 משרות, תוספת של 13% בערך. תוספת משרות זו באה מתוך כוונה להיענות לתביעת האחיות בדבר הקלת העומס בעבודתן עד אשר יסיים המכון לפריון העבודה והייצור את בדיקתו ויקבע סטנדרטים אחידים לתקני כוח־האדם הסיעודי בבתי־החולים.

בקופת־החולים עובדות כ־4,000 אחיות, מהן כ־2,000 בבתי־חולים ו־2,000 במרפאות. בקופת־החולים לא מדרשה תוספת אחיות כשם שזה נדרש ממשרד הבריאות, הואיל וקופת־חולים אינה מפגרת במספר האחיות אחר משרד הבריאות. ב"הדסה" עובדות 475 אחיות בתקן ומועסקות בפועל — בכלל זה חלקיות — כ־550. מצב התקן טוב יותר מאשר בבתי־החולים של הממשלה. תיקוני התקן שחלו מאז 1964 היו בגלל שינויים בפעילויות.

לאחרונה הוסכם להחיל את הבדיקה הנעשית על־ידי המכון גם על העבודה הסיעודית במרפאות ובברי־אות הציבור. ומגמתו להגיע גם שם לסטנדרטים אחידים.

כפי שברור מנוסח ההסכם, היתה כוונת הצדדים שתיעשה בדיקת הסטנדרטים לכוח־האדם הסיעודי ויות־אמו תקני כוח־האדם. לא דובר ולא סוכם מעולם על מתן פיצוי כספי בעד עומס העבודה או בעד המחסור באחיות. אין איגוד האחיות מכחיש עובדה זו, ובצדק מסתייג הוא מכל שיטה של גורמות ופרמיות במקצוע זה.

כל שנה שיפרה המדינה את תקן האחיות במסגרת האפשרויות המוגבלות של התקציב ועשתה זאת בלי לחץ האחיות. אין בסיס איפוא לתביעה שהוגשה זה עתה על־ידי האחיות לשלם להן תוספת של 10% משכרן בעד התקופה מ־1964 ועד 1970. לפי הסבר האיגוד, תשלום זה צריך לשמש תמורה בעד עומס של 30%. האחיות טוענות שבמשך שש שנים עבדו בעומס של 30% מעל למה שהיו צריכות לעבוד, אולם אינן מבקשות תוספת שכר של 30% אלא מסתפקות בתוספת שכר רטרואקטיבית של 10% בעד שש שנים. אם נתרגם את התביעה הזאת לסכומי כסף, הרי מה שהאחיות תובעות הוא, שכל אחות תקבל עכשיו באורח רטרואקטיבי שכר בעד שבעה או שבעה וחצי חודשי עבודה,

היינו בממוצע כ־5,000 עד 6,000 לירות. אם נביא בחשבון שמספר האחיות העובדות בכל המוסדות — הממשלתיים, של קופת־החולים ובמוסדות ציבור אחרים — הוא כ־10,000, פירוש הדבר שתביעת האחיות היא תשלום רטרואקטיבי המסתכם בסכום ה"פעוט" של 50 מיליון לירות.

אני סבור שמובן לכולנו, שאין אפשרות כלל להעלות על הדעת היום תשלום רטרואקטיבי בעד שש שנים על עומס שלא נמדד ולא נקבע, אלא מישהו קבע אומדן מסויים. על כך עומדת לפרוץ שביתת האחיות.

נראה לי שאין כל סיבה ואין כל הצדקה שהאחיות תשבותנה על תביעה זו. כולנו יודעים שתנאי העבודה של האחיות קשים מאוד. כן יודעים אנו ששכר האחות אינו מן הגבוהים. הצענו לאחיות, העומדות לפתוח במשא־ומתן על הסכם העבודה לשנת 1970/71, שאם יש אפשרות לתקן תיקונים מסויימים במסגרת "עיסקת החבילה" — ואל נשכח שאנחנו כבולים למסגרת זו, שלפיה נחתמו הסכמי העבודה עם מרבית העובדים בארץ — ייעשו הדברים האלה. אנו גם מניחים שתוך השנה הקרובה יסיים המכון לפריון העבודה והייצור את עבודתו, ואז תהיה אפשרות לקבוע גם את הנורמות, הפרופורציה הנכונה בין מספר האחיות ומספר החולים, בהתאם לממצאים שיאושרו על־ידי המכון לפריון העבודה והייצור.

אני מקווה שהמגעים עם איגוד האחיות והמשא־ומתן אתו כדי למנוע את השביתה ישאו פרי. אני מציע, שכדי שלא להכביד על הטיפול בעניין עם איגוד האחיות לשם מניעת השביתה לא תקבל הכנסת היום כל החלטה בהצעה שהובאה לסדר־היום, כי אם תדחה את החלטתה לשבוע הבא.

היו"ר מ. זר:

אינך גם מציע להעביר את העניין לוועדה?

שר־הבריאות ח. גבתי:

לא. אני מציע שיצביעו ויחליטו על כך בשבוע הבא.

היו"ר מ. זר:

רשות הדיבור לחבר־הכנסת חביבי, להצעה.

אמיל חביבי (הרשימה הקומוניסטית החדשה):

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. מתוך התנגדותנו להתערבות הממשלה בסיכסוכי עבודה; כדי לדחות כל נסיון להטיל על האחיות והאחים את האחריות לסבל שנגרם לחולים בעוון ההזנחה הממשלתית הממושכת; וכדי לקרוא לציבור העובדים לעמוד לימין המאבק הצודק של האחיות והאחים, מאבק הנובע מדאגה עמוקה לבריאות החולים — אנו מציעים להסיר את הצעתו של חבר־הכנסת ורדיגר מסדר־היום.

דרישותיהם של האחיות והאחים צודקות בהחלט, הן מינימליות, ולא מן השנה הן אינן שייכות ל"עיסקת החבילה" הידועה לשמצה בציבור. הן דרישות שהועלו כבר בשנת 1964, ומאז הכיר משרד הבריאות בצדקתן. לא האחיות והאחים אשמים בסחבת הזאת הנמשכת שש שנים. מרכז האיגוד של האחיות והאחים דורש לקבוע תקן ריאלי של כוח־אדם בכל מוסדות הרפואה שהטיפול בחולים מוזנח שם בשל העומס. מרכז האיגוד דורש מתן פיצוי הולם לכל האחיות והאחים בעבור עבודתם המאומצת והמתח המתמיד, כדי למנוע נשירת אחיות, המסכנת את עתיד הרפואה בארץ. האחיות והאחים דורשים לקצר את שבוע העבודה ל־36 שעות, דבר שלא בהכרח יביא לידי הגדלת השכר אלא ימשוך עובדות חדשות למקצוע.

מי שדואג באמת לבריאות החולים על כל סוגיהם, מי שאינו רוצה שהעובדים המסורים הללו ישבתו שביתה שמכריזים עליה בעל כרחם, שביתה הגורמת גם להם סבל — חייב לתמוך בדרישותיהם הצודקות. חובתו של משרד הבריאות כלפי השירות החיוני הזה וכלפי עובדיו המסורים: לשים קץ מיד לסחבת בטיפול בבעיה כאובה זו, ולהיענות לדרישותיהן הצודקות של האחיות.

הנה, גם מבקר המדינה, בדו"ח האחרון שלו, מס' 20, מתריע על הסחבת הזאת ומצדיק את דרישותיהן של האחיות. מבקר המדינה מזכיר כי ביוני 1964 הניחה ועדת השירותים הציבוריים על שולחן הכנסת את מסקנותיה בבעיית המחסור באחיות ששרר מאז, מלפני מלחמת יוני, מלפני ריבוי תאונות הדרכים, ומלפני כל מה שקרה מאז. הוועדה ראתה בנשירה המתמדת מן המקצוע גורם עיקרי למחסור, והמליצה לנקוט צעדים לעידוד ההפניה למקצוע הסיעוד.

איך מבצעים המלצה זו, חברי הכנסת, אם לא בתיקון הדירוג והפחתת שעות העבודה והעומס, ובהעלאה מתאימה של השכר? לכן, רק במילוי הדרישות הצודקות של האחיות תבוצע המלצה זו. זוהי, לפי הבנתנו, גם דעתו של מבקר המדינה.

אנו קוראים בדו"ח האחרון, עמוד 196, את הדברים הבאים: "הרחבת השירותים הרפואיים, והתפתחות הרפואה במשך השנים, הביאו לשינוי השיטות בטיפול בחולים לסוגיהם ולפתיחת מחלקות מקצועיות חדשות. התפתחות זו הגבירה במידה ניכרת את עומס העבודה על האחיות, והביאה לידי כך שהן העלו דרישות לשינוי התקנים, דרישות שהמשרד הכיר בצדקתן".

מבקר המדינה מסכם בעיה זו במלים אלו: "מאז דיוניה של ועדת השירותים הציבוריים של הכנסת ב־1964 על שירותי הסיעוד, שבהם סוכמו מספר המלצות חדשות שהיו מופנות למשרד הבריאות ושמגמתן היתה להביא להגדלת מספר העוסקים במקצועות הסיעוד, — לא פעל משרד הבריאות במידה מספקת לקידום הנושא ולפתרון בעיותיו על־פי המלצות הוועדה. ההתפתחות שחלה בתחום הרפואה לא לוותה די הצורך בפיתוח שירותי הסיעוד, הן במובן איכותי והן במובן כמותי. והנושא עדיין דורש טיפול נמרץ".

אכן, מה רוצים מן האחיות? שש שנים הן דורשות ומתריעות. הממשלה מקימה ועדות מחקר. ועדות המחקר אינן מתכנסות. השירות הרפואי מתדרדר, והנשירה מן המקצוע גדלה והולכת. מתוך 17,000 אחיות — רק 8,000 עובדות כיום.

אין כל אשמה באחיות ובאחים, אשר לא הרפו מלהתריע. האשמה בממשלה. טובת החולים היא בטובת האחיות. תיענה הממשלה לדרישות הצודקות של האחיות, ואז לא תהיה שביתה ולא ייגרם סבל לא לאחיות ולא לחולים.

אדוני היושב־ראש, אילו באה ההצעה לסדר־היום כהצעה לדון במצב השירות הרפואי, במחסור באחיות ובעומס העבודה — היינו מצביעים בעד דיון זה ומסיימים להעברתו של הנושא לוועדה. אולם ההצעה

אחרת היא: מטרתה להביא לידי התערבות השלטון בסיכסוכי עבודה. והיות ואנו נגד התערבות זו — אנו מציעים להסירה מסדר־היום.

היו"ר מ. זר:
רשות הדיבור לחבר־הכנסת סנה, להצעה.

משה סנה (מק"י):
אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. לפי דעתי, ההצעה שהועלתה לפני רגע צריכה להירשם ב"דברי הכנסת" כשיא של סתירה להגיון הפשוט.

אי־אפשר להרצות באריכות על עניין כלשהו, ועם זה להציע להסירו מסדר־היום, מאחר שהנואם הוכיח את חשיבותו וכבר פסק את פסוקו. שנית, אי־אפשר ליישם כאן את העקרון שהכנסת אינה צריכה להתערב בסיכסוכי עבודה, מכיוון שכאן נותן העבודה הראשי הוא הממשלה, בבתי־החולים הממשלתיים. והנה, הנואם שטען כי העניין אינו שייך כלל לכנסת — בנשימה אחת קרא מעל דוכן הכנסת לממשלה שתיענה לדרישות. ובכן, שייך לכנסת או אינו שייך?

בזה האופן ההצעה להסיר את עניין האחיות מסדר־היום נסתרה על־ידי המנמק באופן יוצא מגדר הרגיל.

לעומת זאת, לדעתי, הדבר הזה מחייב דיון. נקודת־המוצא של הבעיה היא התקן הירוד של האחיות, וזהו דבר השייך לאחריותה של הממשלה, ושל הכנסת המופקדת על הממשלה. המצב הירוד של השכר ותנאי העבודה של האחיות הוא בעיקר הזנחה מצד הממשלה ומשרד הבריאות, ולכן הכנסת היא המוסד אשר חייב להתערב, אבל לא להתערב לרעת האחיות, אלא לטובתן. הדיון הכרחי, ולא צריך להסיר את העניין מסדר־היום. לא תצמח מזה שום טובה לציבור האחיות אם יסירו את עניין התקן של האחיות בבתי־החולים מסדר־יומה של הכנסת, רק מפני שהנואם שקדם לי רצה לקבל את רשות הדיבור.

העניין חייב להידון בכנסת. אבל אם שמענו מפי שר הבריאות שהעניין נמצא בטיפול, ואין השר מוכן כיום לתת תשובה מהי עמדת הממשלה והרוב הממשלתי העומד מאחוריו לגופו של עניין, סבורני שהמוצא הפרלמנטרי הטוב ביותר, המעוגן בתקנון, הוא לא לקבוע מסמרות אלא להעביר את העניין לוועדה המתאימה, לוועדת השירותים הציבוריים. ובמשך אותו שבוע אשר נחוץ לשר כדי להכין את תשובתו העניינית או לבדוק את מהלך התפתחות העניין — במשך השבוע הזה יוכל להביא לוועדה את תגובתו, והוועדה תוסיף לטפל. אני חושב, כי לכך יוכל גם השר להסכים, ואז תוכל הכנסת במלוכד להעביר את העניין לוועדה, מתוך מגמה למצוא פתרון משביע־רצון.

היו"ר מ. זר:
חברי הכנסת, לפנינו הצעת הממשלה לדחות את ההכרעה בעניין זה לשבוע ימים. אני רוצה לשאול את שלושת המציעים אם הם מסכימים לדחייה של שבוע.
חבר־הכנסת חביבי, האם אתה מסכים?

אמיל חביבי (הרשימה הקומוניסטית החדשה):
אז גם מצביעים על ההצעה שלי?

היו"ר מ. זר:
על הכל.
האם חבר־הכנסת ודיגר מסכים לדחיית ההכרעה לשבוע?

אברהם ודיגר (פועלי אגודת ישראל):
מסכים.

היו"ר מ. זר:
האם חבר־הכנסת סנה מסכים לדחייה?

משה סנה (מק"י):
לא.
לסדר: על־פי התקנון אפשר לדחות רק על־פי הסכמה בין המציעים ובין השר.

היו"ר מ. זר:
לא. לפי התקנון צריכה ההסכמה לבוא רק מצד בעל ההצעה לסדר־היום. התקנון אומר: לקבל את הסכמת בעל ההצעה לסדר־היום. אחת ההחלטות הקודמות היא שצריך לקבל את הסכמתו. האם חבר־הכנסת סנה מסכים לכך?

משה סנה (מק"י):
אינני מסכים.

היו"ר מ. זר:
אני מעמיד להצבעה את הצעת שר הבריאות לדחות את ההצבעה על ההצעה לסדר־היום של חבר־הכנסת ודיגר לשבוע הבא.

ה צ ב ע ה

הצעת שר הבריאות לדחות את ההצבעה על ההצעה לסדר־היום של חבר־הכנסת א. ודיגר לשבוע הבא נתקבלה.

ב. סקירת שר המשפטים על פעולות משרדו

היו"ר מ. זר:
אנו עוברים לסעיף ד' של סדר־היום: **סקירת שר המשפטים על פעולות משרדו.** רשות הדיבור לשר המשפטים.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. הסקירה על עבודת משרד המשפטים לשנת התקציב 1970/71 מן ההכרח שתעסוק בעיקר בסיכום עבודתו של המשרד בשנה שקדמה לה וברמזי תכניות לקראת השנה הקרובה. ברשותך, אדוני היושב־ראש, אתמיד במנהגי לפתוח את הסקירה השנתית בהתייחסות אל בתי־המשפט.

בגידול ובאירגון של בתי־המשפט בארץ בשנה שיצאה יש לציין את הקמתם של בתי־הדין לעבודה. זהו חידוש בחיינו המשפטיים, שהיה קונטרוברסלי למדי לפני שנעשה, ומוקדם עדיין להסיק מסקנות כלשהן לגבי ההכרעה שנתקבלה. בתי־הדין האלה מתארגנים והולכים תוך כדי קבלת עומס עבודה שוטפת, ובטוחני שהכנסת תעקוב אחר עבודתם תוך מתן אשראי של אהדה.

מלבד החידוש האמור היתה ההתפתחות של בתי־המשפט ועבודתם אורגנית ומעודדת.

הכל יודעים שבתי־המשפט שלנו נאלצים לעתים להיכנס לדיון בסוגיות המטרידות את הציבור ולהגיע לפעמים לידי סיכומים רבי־משמעות. השנה היתה תשו־מת־לבנו, ואכן תשומת־לבו של העולם כולו, מרוכזת במשפט שהתנהל בבית־המשפט המחוזי בירושלים בעניין השריפה במסגד אל־אקצה.

עתה ידוע לכל שתייר נוצרי מאוסטרליה, חולה־נפש, ראה תעודה לעצמו להביא גאולה לעולם על־ידי הצתתו של מסגד עתיק זה המקודש למאמינים המוס־למיים. כשאך פרצה השריפה, פרץ אחריה זרם אדיר של הסתה נגד מדינת ישראל והעם היושב בה. חיש מהר נדקמה עלילה שהשריפה נעשתה בצדייה על־ידי יהודי ישראלי, כדי לנשל את המוסלמים מקדשיהם. הממשלה החליטה מיד וללא שהיות כי יש צורך בהקמת ועדת חקירה לבירור דבר השריפה. כך עמד במבחן ראשון חוק ועדות החקירה שנחקק בכנסת השישית. בעקב החלטת הממשלה מינה נשיא בית־המשפט העליון ועדת חקירה בת חמישה חברים. בראשה הועמד שופט בית־המשפט העליון הד"ר יואל זוסמן, וחבריה האחרים היו: שופט בית־המשפט המחוזי בנצרת מר מוחמד נימר אל־הווארי, ראש עיריית נצרת מר מוסה קתיילי, הפרופסור לבניין מהטכניון שבחיפה מר ארנולד וינוקור, והפרופסור לכימיה מהאוניברסיטה העברית מר מיכאל ארדון. ועדת החקירה עבדה ברציפות וללא ליאות, ביקרה ובדקה בעצמה את העובדות במקום השריפה, גבתה עדות מפי עדים מרובים ובתוכם עובדים מוסלמים של המסגד. ועדת החקירה סיכמה פה אחד שהיה זה מקרה של הצתה בכוונה. אם כי ברור מתוך קריאת הדין־וחשבון של ועדת החקירה שהחשד נפל על מייקל רוהאן, חולה־הנפש שהזכרתי, נמנעה הוועדה כמובן מלהגיד זאת במפורש, מאחר שבינתיים כבר היה תלוי ועומד המשפט הפלילי נגד האיש.

בהקדם האפשרי, לפי חוק סדרי הדין הפלילי שלנו, התחיל בירור המשפט בבית־המשפט המחוזי בירושלים. בראשו ישב השופט צבי עלי בקר, נשיא בית־המשפט המחוזי בירושלים, וחבריו היו השופט משה גולן, נשיא תורן של בית־המשפט המחוזי בירושלים, ושופט בית־המשפט המחוזי יהודה כהן.

ריבוי העדים שעדותם נגבתה במשפט, הצורך בתר־גום רצוף של כל הליכי המשפט מעברית לאנגלית, ולעתים מערבית לעברית ולאנגלית, וחוזר חלילה, חייבו את בית־המשפט לקיים כעשרים ימי דיון.

בית־המשפט העמיד לנאשם סניגור, הפרקליט הנודע מר יצחק טוניק. לרשותו של הסניגור ניתנו אפשרויות להביא מומחים מהארץ ומחוצה לה, ובכלל זה את רופאיו של הנאשם מאוסטרליה.

בית־המשפט קבע כידוע שמעשה ההצתה נעשה על־ידי מייקל דוהאן, ושמעשהו נעשה בעקב מחלתו, שהאיש היה והינו חולה־נפש ושיש להחזיקו בבית־חולים מתאים.

משרד המשפטים ראה חובה לעצמו שהיועץ המש־פטי לממשלה וטובי עוזריו ייצגו את המדינה, גם בפני ועדת החקירה וגם בבית־המשפט.

המשפט הזה חייב את הנהלת בתי־המשפט לעשות סידורים מיוחדים לתרגומים סימולטניים, לרשום ברשמ־קולים את פרוטוקול המשפט, ובקיום המשפט באולם שיאפשר לאמצעי התקשורת העולמיים, העתונות, הרדיו והטלוויזיה, לעקוב אחר המשפט. מבחינה אירגונית נוכחנו ביעילות הגדולה של השימוש ברשמקולים ובסי־דורים טכניים לתרגומים סימולטניים. דעתם של האנשים שהשתתפו במשפט, וגם של אלה שעקבו אחריו מקרוב, היתה שלולא נעשו הסידורים הטכניים האלה היו מוכר־חים להקדיש למשפט לפחות פי שלושה מהזמן שהוקדש למעשה.

ועדת החקירה והמשפט הכשילו כליל את מזימת הצתת האש הזרה של שנאה דתית. נקבע ללא צל של ספק, שבגלל העדר אמצעי שמירה נאותים ובגלל העדר סידורי כבאות מינימליים נתאפשרה ההצתה על־ידי אדם חולה, שבעטיו נפגע בית־פולחן המקודש למאמינים המוסלמיים. הוכח לעיני כל שמדינת ישראל ומוסדותיה שוקדים על שמירת המקומות הקדושים ושיש דין ומש־פט בישראל, היודע להגיע לשורש האמת ללא משוא פנים.

אדוני היושב־ראש, התעכבתי באריכות על נושא זה, מאחר שהמשפט והחקירה הללו העמידו את בתי־המשפט בארץ ואת השירות המשפטי בארץ במוקד תשומת־הלב של העולם כולו. ובהזדמנות כזו מן הדין ומן הראוי שהבית יתן תשומת־לבו במרוכז על כך, למען נדע כולנו לא רק מה שקרה במשפט ובחקירה, אלא כיצד יכולה המדינה לטפל במצבים שנראים קשים ביותר.

לא אלאה את הבית בדיווח מפורט על עבודתם של כל בתי־המשפט בארץ. ראיתי חובה לעצמי לציין את משפט רוהאן ואדשה לעצמי לציין עוד תופעה מעניינת בפעילותו של בית־המשפט המחוזי בירושלים. כ־30% של כלל המשפטים האזרחיים התלויים ועומדים בבית־משפט זה הם התדיינויות שתושבי מזרח ירושלים צדדים להם, אם כתובעים, אם כנתבעים ואם כשני הצדדים גם יחד.

ברשותך, אדוני היושב־ראש, אדשה לעצמי להקדיש את עיקר דברי לעבודתו של בית־המשפט העליון במשך שנת התקציב האחרונה. ראשית, אציין את העובדה שהשופט ד"ר בנימין הלוי בחר להיפרד מעבודתו השי־פוטית לאחר 30 שנות כהונה ומעלה בבתי־המשפט, כדי להצטרף לעבודתה של הכנסת. בענין זה תורשה נא לי הערה אישית. באחד ביולי 1948, ביום הראשון לכהונתי כיועץ המשפטי לממשלה, הופיע בפני שופט השלום, ד"ר בנימין הלוי, ודיבר על לבי לגשת מיד לחידושו של בית־המשפט המחוזי בירושלים. לא ארכו הימים והוקם בית־המשפט המחוזי בירושלים ושופט השלום ד"ר בנימין הלוי היה לנשיא של אותו בית־משפט.

עיקר עבודתו של בית־המשפט העליון מתחלקת כידוע לשניים: כבית־משפט לערעורים וכבית־משפט גבוה לצדק. בתור בית־משפט לערעורים הוא דן בשני סוגים של ערעורים על פסקי דין שניתנו על־ידי בתי־המשפט המחוזיים שבארץ; בערעורים על פסקי־דין בעניינים פליליים ובערעורים על פסקי־דין בעניינים אזרחיים.

בתור בית־משפט גבוה לצדק הוא דן בבקשותיהם של אזרחים נגד רשויות המדינה בדברים שאין האזרח יכול למצוא סעד בבית־משפט אחר.

בנוסף לעבודה עיקרית זאת מטפל בית־המשפט העליון ונשיאו במספר לא מועט של עניינים חשובים

מן הראוי לציין שמבחינה סטטיסטית יבשה היתה ירידה מסויימת במספר העניינים שטיפל בו בית־המשפט העליון בהשוואה לגבי השנה שקדמה. הדברים נכונים גם לגבי הערעורים האזרחיים גם לגבי הערעורים הפליליים וגם לגבי הבקשות לבית־המשפט הגבוה לצדק. הסטטיסטיקה בעניין זה אינה תצלום נכון של המצב; אינו דומה ערעור לערעור ואינו דומה בג"ץ לבג"ץ.

הנושא של הבג"צים צריך לעניין את הכנסת יותר מכל פעילות אחרת של בית־המשפט העליון ואולי של בתי־המשפט בכללותם. כאן עומדות הרשות המבצעת, הממשלה, הרשויות המקומיות ורשויות אחרות למבחן. וחשוב לה לכנסת לדעת את תוצאות המבחן הזה. בשנת 69—1968 הוגשו 331 בג"צים ונסתיימו 321, מתוך המספר האחרון נדחו 253 בקשות, כלומר בית־המשפט מצא שקובלנות העותרים היו בלתי־מוצדקות. ב־19 בקשות ניתנו צווים החלטיים, כלומר בית־המשפט מצא שהאזרח צדק בתלונתו נגד הרשות המבצעת. ב־49 מקרים נתבטלו הבקשות בהסכמת הצדדים. מספר זה, שהוא נכבד למדי, קשה לעמוד על טיבו ולדעת בכמה מן המקרים האלה באו הרשות והאזרח לידי פשרה ובכמה מהם הזדרז האזרח למשוך חזרה את בקשתו כדי שלא יצטרך לשאת בהוצאות מיותרות.

המספרים המקבילים לשנת 1969/70 הם: נתקבלו 343 בקשות, נסתיים הדיון ב־331 בקשות. 252 בקשות נדחו. ב־19 מקרים ניתנו צווים החלטיים וב־63 מקרים נתבטלו הבקשות בהסכמת הצדדים.

לפי האחוז הגדל של הבקשות שנדחו על־ידי בית־המשפט או שנתבטלו בהסכמת הצדדים, יאמר מי שיאמר שהרבה זמן וטרחה של בית־המשפט העליון נגולים על־ידי קובלנות סרק. אין חלקי עם הטוענים כך. לא זו בלבד שכדאית הטרחה בגלל 19 המקרים של צווים החלטיים, אלא גם כדאית וראויה הטרחה הכרוכה בדיון בבקשות שנדחו. האזרח המרגיש עצמו נפגע עד כדי נכונות לפנות לבית־המשפט ולשאת בהוצאות של אגרת בית־המשפט, בשכר טרחת עורך־דין ובזילותא דבי־דינא, — חשוב שהאזרח הזה תינתן לו ההזדמנות להשמיע את קובלנתו בפני בית־המשפט העליון. המפסיד באותו בית־משפט בודאי שאינו מאושר, אבל הוא בא על סיפוקו, שאינו מן הצועקים ואינם נענים.

אדוני היושב־ראש, כמה מהמשפטים שנתעוררו בבית־המשפט העליון בשבתו כבית־המשפט הגבוה לצדק הסעירו את הרוחות במדינה וגם מחוצה לה.

מרכזיותו של בעניין מימון הוצאות הבחירות של המפלגות נגרמה לא רק מהסיבה שהנושא היה פוליטי מובהק, אשר כל הכוחות המדיניים שבמדינה היו מעורבים בו, אלא גם בגלל ראשוניותו של התקדים, שהכנסת בכבודה ובעצמה מצאה את עצמה נאלצת גם להיענות לעצתו של בית־המשפט העליון וגם לסוכך על מספר חוקים שלה. הד"ר ברגמן, שהיה העותר בעניין המימון, עשה לאחר מכן נסיון נוסף לקבל צו מבית־המשפט העליון נגד הממשלה. הפעם ביקש צו שיחייב את הממשלה להימנע מלהגיש הצעת חוק מסויימת לכנסת. הנסיון אמנם נכשל הפעם, אבל אין כל ערובה שהנסיון לא יישנה. הפעם חזר בו המבקש מבקשתו, לאחר שנתברר לו שהצעת החוק שלא נראתה לו היתה כבר על שולחן הכנסת.

בעקבות משפט המימון והנסיון האחר שהזכרתי זה עתה תצטרך הכנסת להיכנס בהקדם לבירור הסוגיה של סמכות בית־המשפט העליון לבדוק מבחינה קונסטיטוציונית את תקפותם של חוקים שהכנסת מחוקקת. משרד המשפטים הכין הצעת חוק־יסוד: דרכי חקיקה, הדן בין היתר בנושא זה. ואני רוצה לקוות שהממשלה תסמוך את ידה על הצעת חוק־יסוד ושהיא תוגש לכנסת בהקדם.

לולא שני התקדימים שהזכרתי, ייתכן שנושא זה היה בא לכנסת כפרק משלים של החוקה הישראלית, אולם עתה לא נוכל לנהוג כך. הבעיה הועמדה, אם כי עדיין לא במלוא חריפותה, ומן הדין הוא לפתור אותה בהקדם ובדרך הנאותה ביותר.

למרות הרעש הגדול שהיה סביב שידורי הטלוויזיה בשבת, אין לומר שהדיון בבית־המשפט העליון גרם לקביעת הלכות כלשהן.

שונה המצב לגבי פסק־הדין בעניין שליט. חברי הכנסת הנכבדים בוודאי שלא חיכו לסקירתי כדי לקבל אינפורמציה על משפט שליט. הדברים טריים בזכרון הכל, ועוד לא נתייבש צבע הדפוס של התיקון לחוק השבות. בחיינו הסבוכים מן ההכרח הוא שתתעוררנה מדי פעם בפעם בעיות השנויות במחלוקת לא רק בין הצדדים המתדיינים, אלא גם בין ציבורים גדולים בארץ ומחוצה לה. נקווה שיעמוד לנו השכל הקולקטיבי שיש־מור אותנו מעידעור יסודות.

מותר לציין שלמרות צימצום יכלתנו הכספית ישנה התקדמות נאה באדמיניסטרציה של בתי־המשפט. משרד ההוצאה לפועל מתקדם לקראת היותו באמת משרד הוצאה לפועל של פסקי־דין מטעם בית־המשפט. בקרוב אביא לפני הכנסת הצעת חוק אשר תטיל על המוסד לביטוח לאומי, שיעמוד במקומן של הנשים האומללות הזקוקות לתשלום מזונות באמצעות משרד ההוצאה לפועל. האשה תצטרך רק לקבל מבית־המשפט את פסק־הדין בדבר מזונותיה ומזונות ילדיה. פסק־דין זה יזכה אותה לקבל תשלום מאת המוסד לביטוח לאומי, והמוסד הוא שיצטרך למצוא את הבעל החייב בתשלום המזונות ולהוציא את הכסף מידו.

אחד הדברים המדאיגים את משרד המשפטים הוא ההשתמטות מתשלום קנסות. מסתבר שבגלל המחסור בכוח־אדם הדרוש לגביית קנסות יכולים הנקנסים להתחמק בנקל. ההפסד הכספי של אי־גביית קנסות גדול פי כמה מהקימוץ בצימצום כוח־האדם העוסק בגבייה. אולם אין זו שאלה של חסרון־כיס בלבד. כבוד המדינה והחוק נפגעים אם יודע העבריין שאין לו לחשוש מהקנס שיוטל עליו על־ידי בית־המשפט, כי ממילא לא ייגבה.

אנו מתאמצים להתגבר על תקלה זאת. דומני שלגבי עברייני חוק התעבורה בדרכים כמעט שהתגברנו. בבוא אדם לחדש את רשיונו, יצטרך לסלק קודם לכן את כל הקנסות שהוא חייב. זוהי הצעה שאנו עובדים עליה עם משרד התחבורה. אין ברירה, חייבים לחפש תחבולות כדי לעשות דברים מבלי להגדיל את מספר עובדי המדינה במידה ניכרת.

לא אוכל לסיים את הפרק על בתי־המשפט מבלי להזכיר בתודה ובהערכה את העבודה הרבה, הזהירה והדיסקרטית שעושה ועדת המינויים לשופטים; וחובה מרה היא לי להזכיר את חבר הוועדה שידע להשפיע

מרוחו על עבודת הוועדה, השר ישראל ברזילי, שהלך מאתנו לפני ימים מספר.

בפנותי למשרד המשפטים גופא אציין שעיקר עבודתו של המשרד, הבאה לידי ביטוי מוחשי בכנסת, היא כמובן עבודת החקיקה. אנו עוסקים בימים אלה בניסוח הצעת חוק אשר תבטל כליל את המג'לה, את שיירי חוק הפרוצדורה האזרחית העותומנית ושיירי החוק המסחרי העותומני. לכשיתקבל חוק זה ייעלמו כמעט מחיינו המשפטיים השרידים האחרונים של התחיקה העותומנית. לא נבקש מן הכנסת לקבל את הצעת החוק האמורה לפני שתעשה מספר פעולות תחיקתיות הדרושות להשלמת חוק דיני החוזים המקיף.

אנו כבר יכולים לחזות מראש כיצד ישתלב דין חוזים זה. הממשלה חייבת להמציא לכנסת עוד חוליה אחת, הלא היא הצעת חוק השכירות. כמה חוליות עודן בדרגות שונות של התקדמות בכנסת: חוק החוזים (חוק כללי), שהדיון בו בקריאה ראשונה טרם נסתיים; חוק המכר (מכר־טובין בין־לאומי) וחוק המיטלטלין (הוראות משלימות), שהקריאה הראשונה בהם עוד לא התחילה; חוקי חוזי עבודה, הנמצא בוועדת העבודה; חוק המכר (דירות), וחוק דיני החוזים (תרופה בשל הפרת חוזה), הנמצאים בוועדת החוקה, חוק ומשפט. החוליות הקיימות כבר בספר החוקים הן: חוק המכר, חוק המתנה, חוק הערבות, חוק השומרים, חוק המשכון, חוק השליחות וחוק המחאת חיובים.

חוק החוזים המקיף, יחד עם חוק המקרקעין וחוק הירושה, בצירוף חוק יחסי ממון בין בני־הזוג — הנמצא בטיפול בוועדת החוקה, חוק ומשפט — ישולבו ויהוו את הקודקס האזרחי של המדינה. הכנסת וועדותיה בוודאי יתבקשו להקדיש הרבה מזמנן כדי להשלים את המלאכה הזאת.

אינני חושב שכדאי לחזור בפני הבית על תכניות חקיקה אחרות, שהבאתי בסקירותי בכנסת השישית. הן שרידות וקיימות והמלאכה במשרד המשפטים נעשית בהן בכל הרצינות.

בשטחי הפעולה האחרים של משרד המשפטים נעשו חידושים לא־מעטים. אני רואה חובה לעצמי להביא לידיעת הבית כמה מהשינויים הפרסונליים העיקריים במשרד, שנעשו במקצתם בסוף שנת התקציב הקודמת ובעיקרם בשנת התקציב הנוכחית.

מר מאיר שמגר, מי שהיה הפרקליט הצבאי הראשי, מונה ליועץ המשפטי לממשלה, במקומו של מר משה בן־זאב, שפרש מתפקידו; מר צבי טרלו מונה למנהל הכללי של משרד המשפטים, במקומו של מר יוסף קוקיה, שסיים תפקידו; ומר זאב שר מונה למשנה ליועץ המשפטי לממשלה (ייעוץ).

עם כינון בתי־הדין לעבודה ומינויו של מר צבי בר־ניב כנשיא בית־הדין הארצי לעבודה מונה מר גבריאל בך לפרקליט המדינה, במקומו של מר בר־ניב.

מר עוזרא הדיה, מי שהיה פרקליט מחוז ירושלים והדרום, מונה לכהונת שופט בית־המשפט המחוזי בירושלים; מר אליעזר ליבסון, מי שהיה פרקליט מחוז תל־אביב (פליליים), מונה לכהונת שופט שלום ראשי בתל־אביב, ובמקומו מונה מר יעקב קדמי, מי שהיה התובע הצבאי הראשי בצה"ל. מר איתמר פלפל התמנה לפרקליט מחוז תל־אביב (אזרחי) במקומה של מרת שולמית ולנשטיין, שמונתה לשופטת של בית־המשפט המחוזי בתל־אביב; מר יצחק גרבלי מונה להיות פרקליט מחוז חיפה והצפון, במקומו של מר יוסף בהלול, שנתמנה לנשיא בית־המשפט המחוזי בנצרת.

מר מאיר ווילנסקי נתמנה לתפקיד של משנה לפרקליט המדינה; מר ישראל השכל מונה למנהל האגף לרישום והסדר הקרקעות, במקומו של ד"ר י. טורטקובר, שיצא לגימלאות.

מר יעקב לוי מונה להיות רשם החברות, במקומו של ד"ר א. דנציגר, שיצא לגימלאות; מר מאיר גבאי מונה להיות רשם הפטנטים, המידגמים וסימני המסחר, במקומו של מר זאב שר, שמונה כאמור לתפקיד של משנה ליועץ המשפטי לממשלה.

במשרד מועסקים כיום כארבעים עולים חדשים, ביניהם משפטנים מובהקים שכיהנו במשרות בכירות בשפיטה בייעוץ המשפטי ובאוניברסיטאות בארצות מוצאם.

מלבד עבודתו העיקרית של היועץ המשפטי לממשלה בייצוג המדינה בפני בתי־המשפט, בייעוץ לממשלה ולמשרדיה ובעבודת הכנת החקיקה, פיתח השנה היועץ המשפטי לממשלה שורה של פעולות. השנה עסק במחקר משפטי לענפיו ובהדרכה משפטית בציבור עובדי המדינה במגמה להעמיק תודעת שלטון החוק בין עובדי הציבור. תשומת־לב מיוחדת ניתנה להחדרת עקרונות המשפט, כפי שהם נקבעים מזמן לזמן על־ידי בית־המשפט העליון, בקרב עובדי הציבור. היתה שקידה מיוחדת על אחידות בהופעת נציגות הממשלה בפני בתי־המשפט.

התפרסמו אחד־עשר פירסומים תקופתיים, חלקם לציבור המשפטנים בשרות המדינה וחלקם לציבור עובדי המדינה בדרך כלל, המביאים מחקרים משפטיים, פסיקת בתי־המשפט, חידושי חקיקה והנחיות לפעולה בתחומי פעולות המינהל.

הוצאו שלושה כרכים המקבצים הנחיות היועץ המשפטי לממשלה וחוות דעותיו לשם קביעת אחידות נוהלי העבודה והפעולות המשפטיות בתחומי הייעוץ המשפטי, החקיקה והפרקליטות. בכך גם תרמנו להגברת השליטה על עבודת השירות המשפטי לשלוחותיו במשרדים השונים.

נערכים מחקרים בתחומי המשפט הבין־לאומי, וכן בתחום המשפט האזרחי והמשפט הפלילי, לשם ריכוז חומר השוואתי מתחומי המשפט הזר לשם קביעת תשתית לחקיקה חדשה.

באגפים המינהליים של המשרד חלה התקדמות ניכרת. אגף הקרקעות נקרא להתאים את עבודתו לחוק המקרקעין החדש והוא עומד במבחן בכבוד. בשלב ראשון נשלמו ההכנות להעברת רישומי המקרקעין במחוז ירושלים למיקרופילם למען שמירתם הבטוחה ולמתן שירות יעיל ומודרני לציבור. הנהלת המשרד מבצעת ריאורגניזציה מפורטת באגף האפוטרופוס הכללי, שמגמתה לייעל ולהוזיל את הליכי העבודה. תכניות לרה־ארגון באגף רשם הפטנטים, אשר מגמתן חיסול הפיגורים, נמצאות על סדר־יומה של ההנהלה.

הנה כי כן יכול הבית להיות בטוח שאיננו יושבים באפס מעשה.

1. דיון

היו"ר מ. זר:
הכנסת תעבור לדיון על סקירת שר המשפטים. רשות הדיבור לחבר־הכנסת גרוס, ואחריו — לחבר־הכנסת אנקוריון.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. צר לי שעלי להת־חיל בנושא שחשבנו כי ירד מעל הפרק. אבל לצערנו הנושא הזה, כפי שמתברר, עדיין לא ירד מהפרק. ברא־שונה קיבלנו בסיפוק מאופק את הידיעה שהאיום המיידי של משבר ממשלתי, על רקע הגיור הרפורמי, הוסר לפחות לפי שעה. גם כאשר אנו נמצאים באופוזיציה אין אנו ששים לקראת משברים ממשלתיים. אנו סבורים שבמצב הבטחוני שבו אנו נתונים, אנו זקוקים לליכוד פנימי ככל האפשר.

אנו סבורים כי אם נגוז עלינו לנהל אי־פעם מלחמת תרבות — דבר שאיננו מעוניינים בו ואנו רוצים למנוע אותו — יש על כל פנים לדחות מלחמה זו לזמנים יותר טובים.

בוודאי שהגיור של הגברת זיידמן לא פתר את הבעיה. יש לשער שבתיקיהם של מסיתים ומדיחים מקצועיים בצורת עורכי־דין מוכנה בוודאי שורה של מקרים נוספים של גיור רפורמי.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
למה אתה מעליב עורכי־דין הממלאים את תפקידם?

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
הוא מסית ללא צורך, הוא מחפש את הגיור הרפורמי, לא הגיור הרפורמי מחפש אותו.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
אתה מאשים פה אנשים האשמה חמורה מאוד.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
מחר־מחרתיים שוב אנו עלולים לעמוד לפני סערה חדשה על נושא זה. לכן, אם קיים רצון טוב בממשלה למנוע סערות ומשברים נוספים, אין מנוס אלא לתקן את החוק ולקבוע במפורש שרק הרבנות מוסמכת לבצע גיור, כי הגיור היא חוליה שאין לנתק אותה מחוק הנישואין והגירושין ומהלכות אישות בכלל.

שלום כהן (העולם הזה—כוח חדש):
זהו איום.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
זהו אחד מאשיות החוק. אין כלל להניח שמי שיבוא בפני הרבנות וירצה להינשא, צריך יהיה לברר אם זהו גיור רפורמי או לפי ההלכה. אין מנוס מכך, למה נתעלם מזה?

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
המנוס הוא — נישואין אזרחיים.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
עוד אגיע לכך, חבר־הכנסת אבנרי.

לצערנו הרב, דאגו שופטי בית־המשפט העליון שה־סערה לא תיפסק אף לרגע אחד. מתברר שהשמחה במעוננו היתה מוקדמת. במקביל לביטול העתירה של הגברת זיידמן בעניין הגיור הרפורמי פסקו שופטי בית־המשפט העליון — כפי שנמסר בשידורי ישראל — שהם מצווים על משרד הפנים, ועל שר הפנים, להכיר בנישואין של גרושה עם כוהן. הם לא נשואים — ואני מדגיש זאת — אפילו ברבנות, ואותם יש לרשום כנשואים.

אדוני היושב־ראש, חברי הכנסת ובכללם חבר־הכנ־סת אבנרי, הבה נדבר גלויות: חוק הנישואין והגירושין נתקבל בשעתו בכנסת. אפשר לבטל את החוק, אם רצונכם בכך; אפשר להנהיג נישואין אזרחיים, אם רצונכם בכך. אנו נצטער על כך מאוד, כי אנו רואים בכך הרס, אבל בידכם הכוח לעשות זאת. אבל חשוב שדבר אחד יהיה ברור: לא נסכים בשום אופן לסלף את החוק הקיים, את חוק הנישואין והגירושין, לא נסכים לוויפו, לא נסכים בשום פנים ואופן שיתעללו בחוק ובהלכה. רבני ישראל לא יסכימו לעולם ששופטי ישראל — כבודם במקומם מונח — הם שיכתיבו לרבנים כיצד לבצע את ההלכה וכיצד לבצע את החוק — —

מרדכי בן־פורת (המערך, עבודה—מפ"ם):
גם לא ההיפך.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
— — הרבנים לא יסכימו לכך. אפשר לבטל את החוק, אבל לא נסכים ששופטי בית־המשפט יפרשו את ההלכה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
כיוון שאתה מקבל חוק חילוני הכולל את ההלכה, אתה מפריח את השופטים לפרש את ההלכה.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
אבל הם לא מומחים לכך. הם לא מוסמכים לפרש את ההלכה. לצערנו ולבושתנו, שופטי בית־המשפט העליון צועדים בראש מלחמת התרבות, הם התייצבו בראש מרימי יד בתודת השם, הם גורמים למתיחות מתמדת ללא כל צורך. אנו יכולים להימנע מכך. פשוט רוצים במלחמת תרבות.

שר המשפטים מגן תמיד על כבודם של השופטים. זו לא רק זכותו, זו חובתו. הוא רגיש מאוד לכל פגיעה קלה בשופטים. אבל כבודם של רבנים המייצגים את ההלכה — האם זה שטח הפקר? האם מותר לבזות אותם, להסית נגדם, לנהל נגדם שיסוי מתמיד בעתונות? אין אני מדבר על העתונות, אלא על מה שכתב היום חבר כנסת באותיות גדולות בעתון "הארץ", "הרבנות לא מכירה במדינת ישראל". כך כתב חבר־הכנסת אברמוב בכותרת גדולה. כל הדברים שנאמרו שם הם סילוף גדול, כאילו הרבנים נתנו פקודה לפקידי משרד הפנים לא לר־שום את הגיורת הרפורמית בתור יהודיה. הרבנים לא נתנו שום פקודה לפקידים, אין הם יכולים לעשות זאת ולא עשו זאת, והם לא נתנו פקודה לשרים הדתיים. הם הביעו חוות־דעת הלכתית, וטוב ששרים דתיים קיבלו זאת. אני שמח שיש עוד שרים שקיבלו חוות־דעת של רבנים, אבל לא יותר מזה. השרים אינם יתומים קטנים. הם פעלו על דעת עצמם.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
לא היתה חוות־דעת, היה איסור.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
חבר־הכנסת אברמוב כתב שהרבנים נתנו הוראה לשרי ישראל להתפטר מהממשלה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
זה לא סילוף. זה נכון.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
הם הביעו חוות־דעת הלכתית.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
בהחלטתם כתוב "אסור".

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
חבר־הכנסת אברמוב כתב שהרבנות טומנת בחובה סכנה רבה לעצם קיומה של המדינה. אני חושב שהתרת הרצועה של גיור רפורמי וחוק השבות כפי שנתקבל בכנסת, הם שמסכנים את קיומה של המדינה, את קיומה של האומה, שלמותה ואיחודה. לא הרבנים מסכנים את המדינה. רבני ישראל אינם חפשיים לחרוג מההלכה. אין הם פועלים בחלל ריק. הם קשורים וכבולים להלכה. אין הם דורשים את כבודם. הם שומרים על ההלכה, שלמענה עלינו על המוקד מאז עמדו דגלינו על הר סיני מיום שהיינו לגוי. שומרים על ההלכה הזאת. לולא ההלכה הזאת, לא היינו עומדים כאן היום. לעומת זאת שופטי בית־המשפט העליון חפשיים להביע דעה. אין הם כפופים לחוק.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
הם כפופים לחוק.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
לא נכון. הם נקראים להביע חוות־דעתם על פירוש שלא כתוב בחוק.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
הם חייבים לפרש את החוק.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
בעת הפגישה בין חזון איש זצ"ל לבין ראש הממשלה דאז מר בן־גוריון היה ויכוח על הלכה עתיקה ועל הלכה מודרנית. בסוף אמר החזון איש זצ"ל לבן־גוריון: שמע, אדוני, אמשול לך משל. שתי עגלות נפגשות בשביל צר. האחת היתה ריקה, והעגלה השנייה היתה טעונה מטען כבד. מי צריך מפני מי לפנות את הדרך? — העגלה הריקה. והחזון איש זצ"ל המשיך ואמר: העגלה שלנו טעונה מטען רוחני כבד, בן שלושת אלפים שנה, מאז מעמד הר־סיני. שמרנו על כך. מסרנו נפשנו על כך. עלינו על המוקד על המטען הזה. העגלה השנייה היא ריקה, אין לה על מה להסתמך, רק על חוות־דעת. בשל מטען זה לא עלינו על המוקד.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
הפתרון הוא...

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
אי אפשר להתייחס כך להלכה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
הפתרון הוא...

היו"ר מ. זר:
תן לו לגמור.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
אנא, אל נעשה עכשיו מלחמת תרבות. אין השעה כשרה למלחמת תרבות. אנו פונים לשופטי בית־המשפט העליון, עם כל הכבוד, אנא סלקו ידיכם מן ההלכה. השאירו זאת לרבנים ותתנו לנו לחיות בשלום. אנו רוצים לחיות בשלום. אנו "בולעים" הרבה דברים, מתעלמים מהרבה דברים. איננו עומדים עכשיו על קוצו של יוד. אנחנו מתעלמים מהרבה דברים למען השלום. יעשו זאת גם שופטי בית־המשפט העליון, לפחות לפי שעה, כי לא עת מלחמה עכשיו.

אדוני שר המשפטים, רצוני לסיים את דברי בעניין אחד. בשעתו הגשתי הצעת חוק לתיקון החוק הפלילי בעניין הפורנוגרפיה. הצעתי הוסרה מסדר־היום. שר המשפטים אמר אז, שהוא מינה ועדה שתבדוק זאת, ואחר כך נראה מה יש לעשות. המסקנות של הוועדה מונחות לפני. אני מוכרח להגיד בכנות ובגילוי לב: השׂתוממתי והתביישתי כאשר קראתי את המסקנות. אנא, אדוני שר המשפטים, הסבר לי כיצד עושים זאת? הוועדה התירה את הדצועה לגמרי. הכל מותר — להדפיס פורנוגרפיה, להפיץ אותה, למכור אותה, אבל יש רק סייג אחד: רק למבוגרים, לא לצעירים.

רבותי חברי הכנסת, כיצד עושים זאת? כיצד ייתכן שהאב יביא הביתה כתב־עת פורנוגרפי והבן לא יראה אותו? ומה יעשה בעל הקיוסק כאשר מגיע אליו בחור צעיר והוא אינו יודע בן כמה הוא? האם צריך לבקש תעודת זהות או להעמיד שוטר ליד כל קיוסק כדי לברר את גיל הקונים? כיצד עושים זאת? תסביר לי, אדוני שר המשפטים, כיצד חושבים חברי הוועדה הנכבדים לבצע חוק זה? המסקנות האלה הן בושה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
אשלח לך כרטיסים להצגת "שיער".

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
אדוני שר המשפטים, הובטח בשעתו לחפש דרך לתקנה לעניין חילול השבת בבתי־המשפט. היו שני מקרים, האחד בקשר לטלוויזיה והאחד בקשר להיתר יציאה מן הארץ, להסרת עיכוב. בשני המקרים ישב בית־המשפט בשבת. העלינו נושא זה ושר המשפטים הבטיח לחפש דרך תקנה לעניין זה. עברו ארבעה חודשים ולא נעשה שום דבר.

לאחרונה אני חייב לציין לשבח שיש מחלקה מיוחדת במשרד המשפטים שתפקידה לדלות פגימים מההלכה המקוריות, וכבר הוצאו כמה חוברות שבהן יש פתרונות לפי ההלכה המקורית לבעיות של ימינו. זה דבר יפה וטוב, ואני מבקש להמשיך בזה, ולהרחיב את המחלקה הזאת.

היו"ר מ. זר:
רשות הדיבור לחבר־הכנסת אנקוריון, ואחריו לחבר־הכנסת הלוי.

ארי אנקוריון (המערך, עבודה—מפ"ם):
אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. אני מברך את שר המשפטים על הסקירה המעניינת שמסר לנו על פעולות משרדו בשנה שעברה. שר המשפטים נמצא השנה במרכזן של כמה סערות ציבוריות ועמד בהן באומץ.

גיורה של הגברת הלן זיידמן בפני בית־דין שנעשה אתמול הוריד לעת עתה מסדר־היום את הבעיה שנוצרה

על־ידה. כולנו נשמנו לרווחה כאשר קראנו מה שעתון "הצופה" כתב היום במאמרו הראשי: "אחותנו את". אולם רשאים אנו לשאול את עצמנו: למה ולמי דרושה היתה כל הסערה הזאת עד כדי איום במשבר ממשלתי? לפני כמה חודשים, לאחר מתן פסק־הדין בעניין שליט, כאשר שר המשפטים נקט יזמה והביא לפשרה חקיקתית, דומה היה שבעיה סבוכה באה על פתרונה. שר המשפטים הותקף אז קשות משני הצדדים: אלה ראו בהגדרת "מיהו יהודי" כניעה לדתיים ואלה ראו בה ממש כפירה. אבל היתה זאת פשרה סבירה. לאחר שהמחוקק הגדיר כיהודי לצרכי חוק השבות וחוק מרשם האוכלוסין: "מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת", פתח את שערי הארץ גם בפני בני משפחתו הקרובים של כל יהודי, גם אם אינם עונים להגדרת "יהודי".

עוד מהדהדים באזנינו הוויכוחים על השמטת המלה "כהלכה" אחרי המלה "שנתגייר". יש מלאכותיות רבה סביב הסערה הנוכחית, באשר מכתבו של שר המשפטים, שתכנו פורסם ברבים, חייב היה לספק גם את סיעת המפד"ל. מגיעה תודה לרב גורן ולבית־דינו. אין זו הפעם הראשונה שהרב גורן, שהוא גם אדוק כהלכה, מראה תושייה, עצמיות וזריזות. הוא הוכיח זאת בענייני התרתן של נשים עגונות ובמקרים כאובים אחרים. מקרה גיורה של הגברת זיידמן מראה בעליל שאפשר ואפשר לזרז את הליכי הגיור, אם רוצים בכך, והרי דרישה זו לזירוז הגיור והקלת הליכיו נשמעת בתוקף בציבוריות הישראלית ומעל במת הכנסת. יש הרגשה שהעוקץ הוא לא בשאלה כיצד מגיירים, אלא מי מגייר.

יחד עם זאת לא נוכל להתעלם מקיומה של עדה יהודית רפורמית גדולה בארצות־הברית — אני מדגיש "יהודית", ולא אחדת — ועלינו לעמוד על משמר החוק כפי שנתקבל בכנסת.

אדוני היושב־ראש, אגב המשבר הזה היינו עדים לאתגר רציני לשלטון החוק בארץ. במקרים קודמים כבר התריע שר המשפטים, מעל במה זו, על דברי החרפות והעלבונות שהשתמשו בהם כלפי שופטים שמילאו חוב־תם. אולם הפעם העמידה עצמה מועצת הרבנות הראשית מאחזורי קריאה לשר שלא יקיים צו של בית־משפט, אם יינתן. יש לומר בפה מלא, שבעניין זה לא תיתכנה פשרות, ולשווא רוגז כל־כך חבר־הכנסת גרוס, שקדם לי. "דינה דמלכותא דינא" לא יהיה קיים לגבי מלכויות הגויים בלבד. עלינו להתריע על תופעה זו ולהזכיר לרבנים הנכבדים, עם כל דרך הארץ שיש לי בפניהם, שבמדינת ישראל מדות החוק חלה גם עליהם ואין הם עומדים מעל החוק.

אדוני היושב־ראש, אני מציין בסיפוק את הצהרת שר המשפטים, שהוא עומד להביא בהקדם לכנסת הצעת חוק־יסוד: דרכי חקיקה. נקווה שלא יישנו הנסיונות לה־עמיד בספק את תקפותם החוקתית של חוקי הכנסת.

אדוני היושב־ראש. בבתי־המשפט יש, פה ושם, התקדמות בשיטות העבודה, אולם בדרך כלל נמשכת הסחבת. בבית־המשפט המחוזי הגדול בארץ עדיין צריכים לחכות שנתיים—שלוש לבירורו של משפט. אמנם שר המשפטים הצהיר ברבים על כוונתו לפעול להפרדה גמורה של הנהלת בתי־המשפט ממשרד המשפטים והעברת ההנהלה לידי נשיא בית־המשפט העליון, אולם שאלה גדולה היא אם בכך יהיה פתרון לשאלת הסחבת בבתי־המשפט.

בהקשר זה יורשה לי להביע מורת־רוח מנסיונות שנעשו "לעכב את הקריאה" בבחירת נציגי הכנסת וה־ממשלה לוועדת המינויים לשופטים, ושהקפיאו את כל ההליכים של מינוי שופטים זה למעלה מחצי שנה מבלי שתהא אפשרות למלא משרות שופטים שנתפנו.

אדוני היושב־ראש, עיון בחוברת התקציב של משרד המשפטים מגלה, שקיימת דיספרופורציה במספר השופ־טים וגם במספר העובדים במקומות שונים בארץ. כך, למשל, בירושלים יש 11 שופטים מחוויים לאוכלוסיה של 305,700 נפש, כלומר, שופט אחד ל־27,800 נפש, בעוד שבתל־אביב יש 24 שופטים מחוויים לאוכלוסיה של 1,346,000 נפש — בתל־אביב והמרכז, כלומר, שופט אחד ל־56,100 נפש. דיספרופורציה זו בולטת עוד יותר כש־משווים מספרי המשפטים שהוגשו בשנת 1968, אבל אינני רוצה להלאות את הכנסת במספרים.

אשר לעובדים, הרי בבית־המשפט המחוזי בירושלים יש 37 עובדים ל־11 שופטים, זאת אומרת 3⅓ לשופט אחד, בעוד אשר בבית־המשפט המחוזי בתל־אביב יש 55 עובדים על 24 שופטים, זאת אומרת 2¼ לשופט אחד.

שר המשפטים הזכיר את בתי־הדין לעבודה. בעוד שישה שבועות תימלא שנה לפעילותם של בתי־הדין לע־בודה. הרעיון העיקרי בקביעת בתי־דין מיוחדים אלה היה בעידוד התמחותם ובזירוז הדיון. אשר למומחיות, עניין זה אמנם דורש קצת יותר זמן, אולם אשר לזירוז הדיון יש לציין כי קיימות תלונות קשות על סחבת חדשה שנוצרה כאן. ייתכן שמספר השופטים שמונו בבתי־דין אלה קטן מדי, אולם בכל אופן הבעיה דורשת תשומת־לב מיוחדת, גם אם ניתן לבתי־הדין האלה אשראי של אהדה, כהצעת שר המשפטים.

אדוני היושב־ראש, דין־וחשבון מס' 20 של מבקר המדינה מכיל הערות שונות, די קשות, לגבי הטיפול בנוער העבריין. אין אלו נוגעות בעיקרן למשרד המשפטים. הדין־וחשבון קובע בעמוד 465: "על אף זאת (כלומר, על אף חשיבות הדבר בגלל הטיפול המונע והשיקום לעו־מת הענישה) וחרף הגידול בעבריינות נוער, עוסקים בשי־פוט הנוער שלושה שופטי שלום לנוער בלבד. בארץ יש דק שני בתי־משפט שלום נפרדים לשיפוט נוער, אחד בתל־אביב ואחד בחיפה. ביתר המקומות מובאים עבריי־נים צעירים בפני שופט נוער בבתי־משפט השלום."

אדוני שר המשפטים, הטיפול בנוער העבריין מפוזר עכשיו בין משרדי הסעד, המשטרה והמשפטים. ועדת משנה של הכנסת, המורכבת מנציגי ועדת החוקה, חוק ומשפט וועדת השירותים הציבוריים, יושבת עכשיו על מדוכת הצעת החוק החדשה לגבי עבריינים צעירים. שמא יאמץ לעצמו משרד המשפטים את המחשבה, שאת הביצוע של אותו חוק יש למסור לרשות מיוחדת, שתהא מורכבת מנציגי משרד המשפטים ומשרדי הסעד, החינוך והמשטרה, כלומר כל אותם משרדים שיכולים להיות נוגעים לדבר, כדי שאפשר יהיה לפתור את הבעיה כולה באופן היעיל ביותר?

אדוני היושב־ראש, משבח אני את הנהלת בתי־המשפט, שגילתה כי אפשר להסדיר מסירת מסמכים לבעלי־דין ולעדים בעזרת שירות הדואר ולאו דווקא על־ידי פקידי־עזר. חוברת התקציב מגלה את הפרט המעניין, שהדבר מאפשר ביטולן של 46.5 משרות של פקידי־עזר. שמא אפשר יהיה להפנות עכשיו יותר פקידי־עזר לעזרה ממש לשופטים היושבים בדין?

רצוני לעודד את הרעיון על מיכון רישומם של הפרוטוקולים. רישום הפרוטוקול בידי השופט דורש ממנו מאמץ גדול, מהווה גורם נכבד בסחבת וגם מסיח דעתו של השופט מהתנהגותו ומצורת הופעתו של העד. ייתכן שהרישום המדוייק ירסן גם את השימוש בביטויים ובתגובות מיותרים ולא־רצויים בבית־המשפט מכל צד, לפעמים, לצערי, גם מצד השופט עצמו.

אין כל ספק שהשימוש ברשמקולים קיצר בהרבה את בירור משפט דוהאן, כפי שציין שר המשפטים, ואמנם זוהי דוגמה מכרעת לחסכון בזמן שאפשר להשיג על־ידי זה.

קראתי שבינואר שנה זו החליטה מועצת העתונות החלטה עקרונית חשובה האומרת: "מועצת העתונות מחייבת סייגים לפירסום הליכים משפטיים אזרחיים קדם־פומביים, כדי להגן על האזרח, על חירותו ועל שמו הטוב, ולתת לו סיכוי סביר להילחם על כבודו, בלי שיקדם למשפטו בערכאות שיפוט על־ידי העתונות". אני מברך על העובדה שהעתונות עצמה הגיעה לידי הכרה, שיש לשים קץ לתופעה הנפסדת של שיפוט על־ידי העתונות. ואני שואל את שר המשפטים: האם מתכוון הוא ליזום תיקון לתקנות סדרי הדין ברוח זו?

אני חושב שראויה לציון החלוקה האירגונית החדשה של אגף האפוטרופוס הכללי לפי יחידת מטה והנהלה בירושלים ולשכות מחוזיות המשמשות ביחידות שדה ומכסות כל הפעולות שעוסק בהן האפוטרופוס הכללי. הצנטרליזציה היתירה בשטח זה ללא כל ספק לא היתה טובה, בעוד שדצנטרליזציה מבטיחה טיפול יותר מהיר ויישיר בעניינים.

אדוני שר המשפטים, נאמר שהשטח שנותר להסדר הקרקעות לאחר ה־31 במארס 1969 היה למעלה מ־6 מיליון דונם. אני מניח שבמשך השנה קטן במידת־מה השטח שטרם הוסדר. בשנים קודמות העיר מבקר המדינה, שרצוי כי תעובד תכנית רב־שנתית במגמה להביא לסיום ההסדר תוך תקופה המתקבלת על הדעת. מאחר שהמנהל הכללי של משרד המשפטים קיבל המלצתו של מבקר המדינה ומינה בספטמבר 1968 ועדה להכנת תכנית־אב כזו ולפיקוח על ביצועה, שתאושר על־ידי המשרדים הנוגעים בדבר; ומאחר שהוועדה, שיוצגו בה משרד המשפטים, מינהל מקרקעי ישראל ומחלקת המדידות, הגישה בדצמבר 1968 — זאת אומרת לפני שנה וחצי — המלצותיה ומסקנותיה, רצוי לשמוע מה היו ההמלצות ומה עלה בגורלן.

לגבי רישום המקרקעין הייתי רוצה לשאול: למה לא תונהג כדרטסת שמות לרישום הבעלות בכל לשכות הרישום בדומה לכרטסת כזאת הקיימת בירושלים?

אני מברך על התכנית ביחס לצילום של מיקרופילם מספרי האחוזה. הדבר חשוב הן מבחינת סדרי הבטיחות והן מבחינת העלאת השירות לציבור. השאלה היא: מה היא ההתקדמות בביצועה של תכנית זו?

רציתי עוד להעיר, שלפי דעתי קיימת צנטרליזציה גדולה מדי בעניין הפטור מאגרות במקרים מסויימים. כל תיק כזה הולך למרכז, ועוברים שבועות מרובים עד שהוא חוזר עם ההחלטה. מדוע אי־אפשר להסמיך את המפקחים על רישום הקרקעות, הממונים על לשכות הרישום, להחליט בשאלות אלו?

מבקר המדינה, בדין־וחשבון מס' 20, העיר כמה הערות רציניות על סדרי העבודה אצל רשם החברות. נראה לי שמן הראוי לשים לב לכל ההערות הללו, בין שהן נוגעות לשאלת בטיחותם של התיקים ובין שהן נוגעות להקלה על אפשרות העיון. סוף סוף, הרישום מיועד גם לפיקוח על החברות וגם לאפשר פומביות מסויימת בעיון של אנשים המעוניינים בתיק של חברה. מכיוון שרשם החברות נוהג להחזיק תיקים נפרדים למה שקרוי מסמכי החברה ולחליפת המכתבים שלו עם החברה, נראה לי שאין הצדקה לכך שלמעוניינים לא תהיה גישה לתיק השני. כן יש ערך רב לעידכון התיקים, ולכך שהדו"חות השנתיים יגיעו בזמן, כדי שהתיק ישקף אמנם את מצב החברה. ואינני מדבר על "חברות בית", שאני מסכים כי הן סוג לעצמו. רוב העניינים האלה נתונים לתיקון בהראות נוהל או בתקנות. תיקון אחד נדמה לי שיש לעשותו בדרך של תיקון החוק. לפי החוק הקיים העברת מניות — להבדיל מהקצאה שיש לדווח עליה מיד — מדווחת רק בדו"ח השנתי ולא בעת ההעברה. והרי למעוניינים חשוב לדעת מי הם בכל עת בעלי המניות של החברה, גם בין דו"ח שנתי למשנהו.

לבסוף, אדוני היושב־ראש, רצוני לשבח את היועץ המשפטי מר שמגר ואת חבר עוזריו, ובמיוחד את המימונים על מלאכת החקיקה ותיכנונה, ובראשם פרופסור ידין, המשתפים פעולה נאמנה עם ועדות הכנסת. אפשר לחלוק על סעיף זה או אחר בתיכנון או על סדר הסעיפים, וכמובן לפעמים אנו חולקים לגופם של עניינים. אבל יש לציין כי העבודה הנעשית על־ידם היא עבודה אימפוזנטית, רצינית וגם אינטנסיבית — ועל כך יבואו על הברכה.

היו"ר מ. זר:

רשות הדיבור לחבר־הכנסת בנימין הלוי, ואחריו לחבר־הכנסת שמחה פרידמן.

בנימין הלוי (גח"ל):

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. בראשית דברי רצוני לברך את שר המשפטים ואת סגל עובדיו ומומחיו על העבודה המקצועית המסורה והמתקדמת שעשו במשך שנת התקציב שעברה ושהניבה פירות גם לשנת התקציב השוטפת.

יש חילופי־גברי וכוחות רעננים במשרד המשפטים. אני מברך את היועץ המשפטי, מר מאיר שמגר; את המשנה ליועץ המשפטי, הממונה הוותיק על החקיקה, שזכה עתה לפרופסורה על חיבורו בסוגיה של השוואת החוקים — פרופסור ידין; את פרקליט המדינה, מר גבריאל בך; את המנהל הכללי הנמרץ של המשרד, מר צבי טרלו; את מנהל בתי המשפט, השופט נכט; את נשיא בית־הדין הארצי לעבודה השופט צבי בר־ניב; ואת כל עמיתי לשעבר, 184 השופטים בבתי־המשפט לכל ערכאותיהם.

ואני מודה לכבוד שר המשפטים על אדיבות הערתו האישית כלפי. גם אני זוכר מאותה השנה את הופעתו הראשונה כיועץ משפטי, בפרשת סילבסטר, במגרש־הרוסים.

זכות גדולה היא להופיע מעל במה רמה זו מהצד השני של המתרס, אם אפשר לומר כך, אחרי שנות כהונה רבות בדשות השופטת, ולנסות לראות אותה מזווית המחוקק. חוששני שאני עדיין מרבה לראות את הרשות המחוקקת מזווית השופט, אבל אני צריך להתרגל.

אתחיל בדברים קטנים, אבל חשובים.

בתקציב משרד המשפטים שלפנינו יש פרט לביטוי בתי־משפט בסך 1,000,000 ל"י, הכולל 400,000 ל"י לשנה זו לתיכנון היכל־המשפט על הר־הצופים למען בית־המשפט העליון. זהו מעשה הראוי לציון מיוחד במסגרת איחוד ירושלים, איחוד שידו של שר המשפטים היתה בו מלכתחילה ושהוא מוסיף לעשות למענו.

כמו־כן עומד בית־המשפט המחוזי בירושלים לעבור בימים הקרובים לירושלים המזרחית, וזה מתחבר עם דברי שר המשפטים על האחוז הניכר של מתדיינים תושבי העיר העתיקה ומזרח ירושלים. בית־הדין לעבודה שוכן בבית־מנדלבאום. אני גם מזכיר את פתיחתו של בית־משפט ישראלי ברמת־הגולן, בקונייטרה, בתור מאורע פוליטי חשוב.

מצאתי בתקציב משרד המשפטים עוד פרט קטן, אבל חשוב לגבי אנשים רבים, והוא הפרט של משכורת למתמחים, בסכום כולל 400,000 ל"י. שמעתי את תרעומת המתמחים על מצבם הקשה, לא רק של אלה העובדים במשרדי הממשלה, אלא גם של אלה העובדים אצל עורכי־דין במשק החפשי, שבמשך השנתיים קשה עליהם הפרנסה והם מבקשים לטכס עצה איך לעזור להם. השתתפתי בסימפוסיון על בעיות המתמחים, לפי הזמנת היועץ המשפטי, ועלתה על דעתי הצעה, שמא ניתן לתקן את חוק לשכת עורכי־הדין, הקובע שנתיים להתמחות: אולי תספיק שנה אחת של התמחות יותר אינטנסיבית, במקום 30 שעות עבודה כמו עכשיו — יום עבודה מלא, ולא בשנה הרביעית של הלימודים, דבר המפריע לאוני־ברסיטה, אלא אחרי גמר השנה הרביעית. אז יהיו אולי סיכויים לקבל משכורת יותר ראויה אצל עורכי־הדין, בלי הנהגת שכר מינימום, אלא שהמשכורת תעלה מעצמה כתוצאה מהיצע וביקוש, וגם הממשלה תוכל אולי לשלם מה שנחוץ. אני משלב זאת דרך אגב, מפני שזה מופיע בתקציב וראוי להיות נדון על־ידי משרד המשפטים במסגרת תיקוני החוק.

אני מקדם בברכה את דברי שר המשפטים על הלקח שמשרד המשפטים למד מפרשת ברגמן: שיש להקדים ולפתור את השאלה של יחס חוקי־היסוד לחוקים הרגילים, ולא להשאיר זאת כפרק משלים לסוף עבודת החקיקה של חיבור חוקי־היסוד לחוקה אחידה. היתה לי הזדמנות, בוועדת־המשנה לחוקי־יסוד, להיווכח שהחוק הקשה שהתחלנו לדון בו — חוק יסוד: זכויות האדם — לא יהיה שלם אלא אם כן תיפתר שאלה מוקדמת זו: אם זכויות האדם הללו משוריינות, ואיך יהיו משוריינות או עדיפות כלפי כל חוק רגיל, ואם לאו. כל עוד אין פתרון לשאלה זו קשה מאוד לחבר חוק יעיל וטוב בעניין זה.

שר המשפטים הודיע בשנה שעברה שכדי שהכנסת השביעית תוכל, אם ירצה השם, להשלים את כל עבודת החוקה, הוא מתכוון להגיש בהקדם, בשנה הראשונה של כנסת זו, את רוב חוקי־היסוד החסרים עדיין, בצורת הצעות חוק לכנסת. אנו מחכים עדיין להצעות אלו, ואני חושש שאם יחול עיכוב בהגשתן, יחול גם עיכוב בגמירת התהליך הארוך והקשה הזה של יצירת החוקה.

רצוני לעבור לפרשות האחרות אשר הסעירו את בתי־המשפט ואת הציבור כולו בשנה האחרונה; ובעיקר פרשת שליט, שכמובן אינני רוצה לחזור עליה, אבל עכשיו, באופן רטרוספקטיבי, אם מותר לומר כך, אולי אפשר ללמוד ממנה לקחים לטווח ארוך, שלא יתמצו דווקא בתיקון חוק השבות בלבד, שאותו תיקנו. יש דברים לטווח ארוך שלא אוכל לתת להם ביטוי טוב יותר מזה שביטא השופט משה לנדוי בפסק־דינו — אמנם בדעת מיעוט, אבל הערותיו הן כלליות, ואני חושב שהן טובות לא רק לפרשת שליט — כשהתייחס לאספקט הציבורי של השיפוט על בעיות של אמונות ודעות, קונפליקטים והשקפות עולם, דווקא בימי מלחמה אלה. ואני חושב שבזמן שנכתבו השורות הללו עדיין לא היתה המלחמה כל־כך חמורה כמו בשנה זו. אמר השופט לנדוי: "מלחמת קיום זו דורשת שלא להחריף ניגודים רעיוניים מתוך יצר הקנאות והדיספוטציה בו מצויין עמנו מאז ומתמיד, אלא להתמיד בחיפוש אחר מודוס ויוונדי נסבל בדרך ההתפשרות ההכרחית". והוא מצטט את דוד בן־גוריון שאמר: "כשרון פשרה הוא תנאי חיוני לקיום של כל ציבור, אירגון ומדינה". ובהמשך הדברים המתייחסים לפשרה, בצטטו את דברי השופט האמריקני לרנד האנד, שאמר כי "הציות לצווי בית־המשפט יהיה תלוי במידה רבה באמונתו של הציבור שהשופט הוא בחינת שופר של רצון הכלל, רצון המתפרש בתור סך־הכל של הדרבה מגמות יריבות שהגיעו לפחות זמנית לכלל הסכמה". — מוסיף השופט לנדוי ואומר: "מכיוון שטרם הושגה הסכמה כללית, אף לא ברובו המכריע של ציבורנו, בשאלות הנוקבות הללו, יכול ה'שופר' להשמיע רק דיסוננסים, והתוצאה העגומה היא שבית־המשפט כאילו נוטש את מקומו הראוי לו, מעל למחלוקות המפלגות את הציבור, ושופטיו יורדים בעצמם אל תוך הזירה, וכמו שאמר ממלא מקום הנשיא (השופט זילברג) בפסק־דין אחר, בית־המשפט הופך לבית שופטים, הנעשים בעלי פלוגתא במחלוקת הציבורית. דעתי היא שעלינו להימנע בכל כוחנו מלהיגרר אל דרך זו." "לפי מיטב הכרתי" — ממשיך השופט לנדוי — "חובתנו היא לנהוג התאפקות בכגון אלה. האם חושב מישהו ברצינות שתשעה שופטים מלומדי משפט יוכלו להכריע בבעיה מדינית־אידיאולוגית כזאת ברוב קולות או אפילו פה אחד, אחרי שהפנייה הידועה של הממשלה לעשרות חכמי היהדות בשנת 1958 עלתה בתוהו?"

כאן רצוני להוסיף, במאמר מוסגר, שלמעשה היה בית־המשפט העליון חצוי במחלוקת שהתעוררה בפרשת שליט. מתוך עשרת שופטיו היו חמישה בדעה אחת וחמישה בדעה אחרת. אבל מטבע הדברים ולפי החוק צריך לשבת מספר בלתי־זוגי בכל משפט, הווי אומר: מתוך העשרה — תשעה. יוצא שרק יד המקרה יכולה לגרום לתוצאה — אם אתה קובע, או מגריל, תשעה מתוך עשרה שופטים — שיהיו חמישה מחייבים וארבעה שוללים, או חמישה שוללים וארבעה מחייבים; התוצאה — במקרה שבית־המשפט בהרכבו המלא חצוי בדעתו, שקול — היא מקרית בהחלט.

זה מוסיף לדברי השופט לנדוי, לפי דעתי, אף־על־פי שדבריו מתייחסים אפילו למקרה שבית־המשפט היה מחליט פה אחד על שאלות כגון אלה.

אני מוסיף וקורא, ולדברים יש אקטואליות נדמה לי גם בימינו אלה, לאור הפרשיות החדשות לבקרים: "כפי שאמרתי, מוטב היה להימנע בכלל מהכרעות בבעיה המטרידה אותנו, אבל אם מישהו נדרש להכריע בה, חייבת ההכרעה ליפול בכנסת המייצגת את העם".

יש בעיות שהמחוקק חייב לפתור בעצמו ולא להעביר אותן בצורה סתומה לשיקול דעת של בית־המשפט ולהטיל עליו את החובה, שכמעט אי־אפשר לעמוד בה, למלא חלל ריק בחוק. כאשר החוק כולל לאקונה בעניין חשוב — ומה גם בעניין שהוא שנוי במחלוקת פוליטית, אידיאולוגית, בין חלקי העם, כמו השאלות של דת ומדינה — דורשים יותר מדי, דורשים את הבלתי־אפשרי מבית־המשפט, שהוא ימלא את הלאקונה הזאת לפי מיטב יכלתו. כפי שהשופט לנדוי אומר, הדבר עשוי להזיק לבית־המשפט עצמו ולמעמדו הנכבד בתור פוסק, שרק מרותו של החוק עליו, ולא השקפותיו האישיות של כל שופט צריכות לחדור לפסקי־הדין שלו.

הדברים האלה אמורים גם לגבי הפרשה החדשה, שתודה לאל נפתרה היום, פרשת זיידמן. אני מצטרף לדברי הברכה, שנאמרו פה: יישר כוחו של הרב שלמה גורן ובית־דינו, ותבוא ברכה על הגברת זיידמן עצמה, שראתה מצווה לפניה לסלק מחלוקת המפלגת את העם מעל במה שיפוטית. מוטב היה שהעותר בעניין רב־סרן בנימין שליט היה נוהג כמו הגברת זיידמן.

יש אצלנו קנאות ועקשנות משני הצדדים. יש קנאים מנטורי־קרתא ויש קנאים למלחמה בדת. בהקשר זה אני קורא מדברי השופט לנדוי: "ולסיום הערה 'אישית' כלפי העותר ורעייתו: השקפתם האנטי־דתית הקיצונית מנעה את גיוס הרעיה ומונעת את גיוס הילדים, ומי יהין לומר להם מה יעשו בעניינים המסורים למצפונם ולהשקפת עולמם. אבל לעתירה זו גם צד ציבורי חשוב, ואולי התכוון העותר עצמו לצד זה של העתירה לא פחות מאשר לצדה האישי. העותר חייב לזכור שישנם רבים — וטובים גם הם — במדינה זו המחזיקים בדעות המנוגדות לדעות שלו, ורגשותיהם לא פחות עזים מרגשותיו. במשטר דמוקרטי כשלנו חייבות בעיות ציבוריות חמורות כאלה לבוא על פתרונן בדרך ההתפשרות או בדרך הכרעת רוב פרלמנטרית".

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
איפה ההתחשבות ביהדות הרפורמית?

בנימין הלוי (גח"ל):
אני אומר שההתחשבות צריכה להיות כזאת: שאלו תכמינו: "מפני מה חרבה ירושלים?" אחת התשובות שניתנה היא: "לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה". הא כיצד? וכי איזה דין צריך לדון — שואלים — אם לא דין תורה? הווי אומר: "שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עשו לפנים משורת הדין." ותשובה אחרת אומרת: "מקדש שני... מפני מה חרב? — מפני שהיתה בו שנאת חינם".

נסים אליעד (המפלגה הליברלית העצמאית):
מה המסקנה? — צריך לנהוג לפנים משורת הדין.

בנימין הלוי (גח"ל):
לא צריכה להיות שנאת חינם. אבל כל צד במריבות האידיאולוגיות האלה הוא צדיק בעיני עצמו. כל צד חושב שיקוב הדין שלו את ההר, הוא הצודק, והשני צריך להיכנע לו.

נסים אליעד (המפלגה הליברלית העצמאית):
אני סומך עליך, על האובייקטיביות שלך, שתיתן תשובה מי רוצה להוציא את מי, הרפורמים את האורתודוקסים או האורתודוקסים את הרפורמים.

בנימין הלוי (גח"ל):
זו שאלה אחרת. בנוגע לרפורמים והאורתודוקסים אינני רוצה להיכנס לגוף העניין.

אבל יש לי הערה אחת בנוגע לשמועה, אם נשתמש במלה זהירה, ידיעה שקראתי בעתון ואינני יכול לומר אם היא נכונה אם לאו. אם נכון הדבר, שמועצת הרבנות פסקה הלכה — ואני חושב שהיום הכחיש חבר־הכנסת גרוס את נכונות השמועה, ולכן אני מאוד מסתייג מהדברים; אבל אם נכונה השמועה, שהיא פסקה הלכה שעל שר בישראל לא לציית לפסק־דין של בית־המשפט המוסמך...

נסים אליעד (המפלגה הליברלית העצמאית):
היא הודיעה על איסור. זאת איננה שמועה.

בנימין הלוי (גח"ל):
אינני עד לדבר הזה, צריך לבדוק אם הדבר נכון או לא. אני אומר שאם נפסקה הלכה כזאת, ואם חוייב שר בישראל על־ידי מועצת הרבנות הראשית להתפטר, או בכל אופן לא למלא את חובתו כלפי בית־המשפט, או לא לבצע את תפקידו בהתאם לחוק, הרי אני חושב שזה מעיד — ושוב אני אומר זאת בגימוס דב — על חוסר הבנת הממלכתיות שלנו. כי במדינה לא ייתכן ששר יהיה כפוף לשתי רשויות, לרשות דתית אשר תהיה מנוגדת לרשות חוקית.

(חבר־הכנסת י. ש. בן־מאיר קורא קריאת־ביניים)

שנינו במשנה: "המלך לא דן ולא דנין אותו". המדובר במלכי ישראל, לא מבית דוד, אלא מבית ינאי ואילך. שר בישראל דהאידנא הוא מלך. לא רק השר, אלא כל מי שסר למשמעתה של הממשלה וכל מי שסר למשמעותו של המחוקק כממלא תפקידו בהתאם לחוק, אין דנים אותו שיעשה דבר בניגוד לחוק.

אני חושב שהערות אלה אינן צריכות להצטמצם למקרה זה או אחר. אם לא קרה כדבר הזה, אני שמח, ואני מקווה שלא יקרה דבר כזה בעתיד.

עוד אפשר ללמוד לקח מפרשת זיידמן, לקח שאני חושש שאינו שייך למשרד המשפטים, אבל כיוון שפרשה זו עוסקת בגיור, הרי בעקיפין היא נוגעת למשרד המשפטים. כי הכנסת תיקנה את חוק השבות והכניסה את הגיור לחוק החרות של מדינת ישראל. לכן הגיור הוא ענייננו, עניין המדינה, עניין כולנו. התיקון בחוק השבות נעשה על־ידנו מתוך הנחה ומתוך הבטחה שלא יעשו קשיים בגיור; שבתי־הדין הרבניים המוסמכים — ואני מתכוון לבתי־הדין של הרבנות הראשית המוסמכת — לא יכשילו, אלא יקלו ויזרזו את הגיור. אבל כאשר אני בתור חבר הכנסת בא במגע עם הציבור, מתלוננים בפני ומספרים לי סיפורים על בתי־דין שמחמירים מאוד מאוד ואפילו מכשילים את המתגיירים; שואלים אותם שאלות העלולות להכשיל אותם, כגון השאלה על כשרות בקיבוץ, כאשר ידוע שבקיבוץ זה אין שומרים על כשרות. חברת קיבוץ, אם שואלים אותה כיצד היא יכולה לקיים מצוות כשרות אם היא אוכלת במטבח הקיבוץ, פוסלים אותה, לפי המחמירים, לגיור. ואני חושב שצריך ללמוד מהרב גורן וגדולים וטובים כמוהו, שיש זמנים להחמיר ויש זמנים להקל. ובזמן שלנו, כאשר אנו נמצאים בתהליך של קיבוץ גלויות ומקווים לעלייה גדלה והולכת מרוסיה, מארצות־הברית ומכל התפוצות, וכאשר אנו

רוצים לבנות ישראל של עלייה גדולה — אני חושב שה־כנסת רשאית לדרוש מבתי־הדין המוסמכים שיעשו הכל כדי להקל ולא להחמיר בגיור.

ואמנם כן, שמענו שהראשון־לציון הרב הראשי נסים הציע כבר מזמן הקמת בית־דין מיוחד לגיור, שיזרז ויקל, אך עדיין לא עלה הדבר בידו. אני חושב שבעקבות תיקון חוק השבות תהיה זו חובה לאומית־דתית של הרבנות הראשית, וכל אלה הממונים על בתי־הדין הדתיים, לע־שות את הכל כדי להקים את בית־הדין המיוחד לגיור, שילך בעקבות בית־הדין של הרב גורן. כמובן אינני מתכוון לגיור ביום אחד — לא הזמן קובע, אלא היחס והגישה למתגיירים — זה יכול להיות תוך מספר חודשים או תוך שנה. כאמור לא הזמן קובע, היחס הוא הקובע, והוא צריך להיות לטובת הגיור, להקלה ולא להכשלת הגיור, חס וחלילה, או למניעתו או להאטתו.

אני חושב שאנו צריכים ללמוד לקחים רבים מעצם הפרשיות המשפטיות שהסעידו את הציבור מראשית השנה ועד היום. כל אחד צריך להאשים לא את יריבו האידיאולוגי, אלא את עצמו, ולנסות ולתקן את הדב־רים — למען אחדות העם.

היו"ר צ. צימרמן:

רשות הדיבור לחבר־הכנסת פרידמן.

שמחה פרידמן (מפד"ל):

כבוד היושב־ראש, חברי הכנסת. סקירת שר המש־פטים מקיפה תחומים מגוונים במסגרת עבודת משרדו. במסגרת הדקות המוקצבות לי לא אוכל לטפל אלא בדברים מעטים בלבד. ויסלחו לי כל הראויים לברכה על מאמציהם ועל יעילות עבודתם במשרד המשפטים אם אכלול את כולם במשפט ברכה אחד.

משרד המשפטים עוסק במרץ רב בהחלפת חוקים עותומניים, בביטול המג'לה ובהכנסת אלמנטים רבים של המשפט העברי. כל הלומד לדעת את המשפט העברי התורני יודע, שהוא אוצר משפטי המסוגל לתת הרבה למשפט הישראלי המודרני; ובנקל ישתכנע, שכדאי להשקיע אמצעים וכוחות־אדם שיעסקו במלאכת השאי־בה מן האוצר העברי העתיק.

המשרד פידסם כמה פירסומים, ולי ידועים שניים מהם, מעשי ידיהם של ד"ר ורהפטיג וד"ר רקובר. בהערותיהם ובחומר הרב שהוסיפו מתוך המקורות של המשפט העברי העשידו כמה וכמה הצעות חוקים, והביאו את כל הגזון במשפט העברי לידיעת חברי ועדת החוקה, חוק ומשפט. העובדות שאנו למדים מן החוברות הללו מביאות אותי להציע, שהמשרד יאמץ לו מדיניות של קידום חקר המשפט העברי, של השקעת כוח־אדם ואמצעים רבים בעניין זה, כפי שיידרש. אני יודע שאנו חיים היום במצוקה כספית. כל המשרדים נדרשים לקצץ בתקציביהם. אינני אומר את דברי בלי לזכור עובדה זו. ואולם, אם יקבל המשרד את המדיניות הזאת, הרי לכשירחיב לנו — ואני מקווה שירחיב לנו —, נוכל לזכות בקידום המחקר של המשפט העברי עד כדי כך, שלא זו בלבד שנעשיר את הידע המשפטי שלנו, אלא גם ניצור אחדות היסטו־רית־תרבותית, אותה אחדות ודטיקאלית של דורות הנ־חוצה כל־כך לנו, לאומה ולמדינת ישראל. והיא תשלים את האחדות ההוריזונטאלית שבדורנו. אם ננהג כן, נימצא כולנו נשכרים. נראה לי, שתהיה זו תרומה חיונית להזדהותה של המדינה היהודית עם עבדה.

הנושא השני, שבו אני רוצה לגעת, הוא נושא הגיור. זה עתה נסתיימה כפי שנסתיימה פרשה, שעמדה להכניס פירוד לבבות ופירוק השותפות במדינה. יורשה לי אישית להסתייג מאותה כותרת שהזכיר אותה כמדומה חבר־הכנסת אנקורין. הכותרת הופיעה ב"הצו־פה": "אחותנו את". ייתכן שזו שאלה של טמפרמנט, או שמא גם שאלה של גישה. כאשר קראתי את הכותרת הזאת, באורח לגמרי בלתי־אמצעי, נזכרתי באסוציאציה מאוד לא נעימה. התלמוד מספר על אגריפס, מנכדי הורדוס, מצאצאי גרים, שהיה מלך בישראל, כי כאשר קרא את הפרשה "שום תשים עליך מלך ... מקרב אחיך תשים עליך מלך", והגיע ל"לא תוכל לתת עליך איש נכרי", זלגו עיניו דמעות. מן העזרה קראו לו: "אחינו אתה", אך חז"ל לא ראו זאת בעין יפה ואמרו: "באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כליה, שהחניפו לו לאגריפס". אני מודה שלא נעים היה לי לראות את הכותרת הזאת, אם כי אני מעריך את הנכונות לקבל את הגיורת, אך לא עד כדי קריאה כזאת: "אחותנו את". נדמה לי שזוהי הגזמה מעבר למה שמותר.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

האם אתה מוכן לקבל גיורת הנשואה לכוהן?

שמחה פרידמן (מפד"ל):

טוב שנשמרה האחדות בשעה קשה זו, ויבואו על הברכה כל אלה שעזרו בכך. כולנו ניטיב לעשות אם נחפש דרכים, בשקט ובשיקול דעת, לפתרון הולם לבעיית הגיור.

הגיור הוא מושג דתי־הלכתי. בכך לא הוטל ספק אף בעת הדיון בתיקון חוק השבות. כאשר מדב־רים על גיור שלא על־פי ההלכה — ולפי מיטב ידיעתי אין הלכה אלא אחת, זו שרבים מכנים אותה "אורתודוקסית", ואינני יודע מדוע — נוגעים מחד גיסא בנושא המצוי בתחום מדיניות הממשלה, שבה נוהג לפי שעה הכלל של סטטוס־קוו, ומאידך גיסא נוגעים במאטריה שבה הרבגות בלבד מוסמכת לקבוע.

נראה לי שמדיניות היא עניין של נבחרי הציבור, והם אשר צריכים לקבוע אותה. דומני שהנסיון לערב כאן בעיות של לויאליות כלפי המדינה, כמנוגדת ללויאליות כלפי דין תורה, אינו עומד בפני הביקורת, ולכך טעמים שונים שאין זמני מרשה לי לעמוד עליהם כאן. אומר רק זאת: דינא דמלכותא דינא, זה עקרון הלכתי. יש לפרשו כדרך שנתפרש בהלכה: דין המלכות תקף כל עוד אין הוא עוקר דין תורה. מי שרוצה להשתמש בעקרון זה, חייב לקבלו כמות שהוא; מי שאינו רוצה להשתמש בו — זכותו היא, אבל אל נא יהפוך את העקרון הזה על פיו כדי למצוא בו מה שאין בו.

מלים אחדות על יחסי הזרמים והשונים ביהדות חוץ־לארץ כלפי נושא הגיור. לפי מיטב ידיעתי, היהדות הקונסרבטיבית בארצות־הברית מקבלת עליה את ההלכה בעניין הגיור ללא סייג.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:

האם זה דיון על גיור או על משרד המשפטים?

שמחה פרידמן (מפד"ל):

אסיים דברי כך, שיהיה בהם עניין גם למשרד המשפטים.

היהדות הקונסרבטיבית והיהדות האורתודוקסית הרי הן הרוב בתוך יהדות ארצות־הברית, וקשה להבין טענות, שכביכול רוב יהודי ארצות־הברית רוצים בגיור שלא על־פי ההלכה המקובלת. ואשר למהות הגיור הרפורמי וללבטים שהציבור הרפורמי מתלבט בנושא זה, — עליהם אפשר לקרוא במאמרו של מרשל סקלייר ב"קומנטרי" של חודש מארס השנה. שם המאמר: "Intermarriage and Jewish Survival". בחלקו האחרון של מאמר זה כותב סקלייר מה שכבר כתבו לפניו במקום אחר, שכ־11% מהראבייס עורכים נישואין מעורבים בפומבי, כלומר בלי להסתיר זאת. בעצם, הם ממשיכים בזה מסורת שיצרה כנסיית הרבנים בבראונשווייג ב־1844 (אפשר לקרוא על כך בספר ההיסטוריה של דובנוב). הלכה למעשה נתבצע הדבר בלייפציג על־ידי הולדהיים, חמש שנים לאחר מכן. אסיפת הקהילות הרפורמיות שנתכנסה במיאמי ביץ' העלתה מחלוקת בין שני ראבייס, ראבי קליין וראבי קלאוזנר. ראבי קליין התנגד לעריכת נישואין מעורבים, וראבי קלאוזנר תמך בהם. אף־על־פי־כן העלה את הטענה הבאה הגוגעת לענייננו: הוא טוען שתנועת הרפורמה מטעה את עצמה במדיניותה הליברלית כלפי הגיור, ואומר: אילו היו היהודים הרפורמיים כנים בדבר הגיור, כי אז היו קובעים בשבילו מבחנים חמורים יותר ממה שהם קובעים היום. זוהי דעת ראבי קלאוזנר, המצדד בכל זאת בעריכת נישואין מעורבים. הרוצה להתעמק יותר יוכל לעיין במאמר (זמני אינו מרשה לי להמשיך ולפרט).

המעניין בדבר הוא שגם מצד היהדות הרפורמית, דווקא מצד הפלג הקיצוני, מעלים את התביעה לנהוג בגיור ביתר רצינות מאשר עד כה. כמובן מתוך האינטרס של הקיום היהודי. אני חושב — אינני רוצה להיות אופטימיסט יתר על המידה — שצריך להתחשב בכך גם אצלנו. אני פונה לשר המשפטים שיעשה ככל יכלתו — לא רק במסגרת עבודתו אלא גם במסגרת השפעתו — לחזק את המצב הקיים במדינת ישראל: שהגיור יהיה תקף אך ורק אם נעשה לפי ההלכה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

חבר־הכנסת פרידמן, עם כל הכבוד, לפני חודשיים בלבד הצביעה מפלגתך בעד החוק, אחרי ששר המשפטים הבטיח שיכירו בגיור רפורמי. איך אתה בא ומתנכר לעצמך?

שמחה פרידמן (מפד"ל):

חבר־הכנסת אבנרי, נדמה לי שבשעת ריתחה אין אתה מדייק כל צרכך. אם תעיין בדברי שר המשפטים — והם נמצאים בדפוס — תראה, שלא אמר כפי שציינת.

שלום כהן (העולם הזה—כוח חדש):

הוא אמר בפירוש שיכירו בכל הגיורים של כל קהילות ישראל.

שמחה פרידמן (מפד"ל):

הדברים נמצאים בכתב ואין צורך שנתווכח עליהם. אפשר לקרוא אותם.

שלום כהן (העולם הזה—כוח חדש):

הדברים נמצאים לפני: "כל מי שיבוא עם תעודת גיור כלשהי ובלבד שאינו בן דת אחרת".

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

ואתם, המפד"ל, הצבעתם בעד החוק; והרב פרוש הזהיר אתכם והעמיד אתכם על חומרת העניין.

שמחה פרידמן (מפד"ל):

חושבני שבקריאת־ביניים די בכך, אבל אין זה מאשר את טענתך, אלא סותר אותה. שר המשפטים התכוון בדבריו לחוץ־לארץ, ואני דיברתי על הארץ.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

שר המשפטים לא קבע הבחנה בין הארץ לבין חוץ־לארץ.

היו"ר צ. צימרמן:

רשות הדיבור לחבר־הכנסת ארזי, ואחריו לחבר־הכנסת האוזר.

ראובן ארזי (המערך, עבודה—מפ"ם):

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. חלק חשוב מסקירתו של שר המשפטים הוקדש לפעולתו של בית־המשפט העליון. השר העריך בסקירתו את התפקיד רב־המשקל, שממלא מוסד נכבד זה. והנה אך סיים שר המשפטים את דבריו, עלה על הבמה הזאת חבר־הכנסת גרוס ושמענו מפיו ביקורת חריפה, ויתירה מזו — פגיעה בכבוד השופטים בגלל פסק־דין שפסק היום בית־המשפט העליון, וזאת מבלי שהיתה אפשרות ביד חבר־הכנסת גרוס אפילו לעיין בתכנו.

וכך אמר חבר־הכנסת גרוס — ואני מצטט: "לצערנו ולבושתנו, שופטי בית־המשפט העליון צועדים בראש מלחמת התרבות. הם התייצבו בראש מרימי יד בתודת השם, הם גורמים למתיחות מתמדת ללא כל צורך. אנו יכולים להימנע מכך. פשוט רוצים במלחמת תרבות". חבר־הכנסת גרוס, לא מה שאמרת זו האמת; האמת היא, כי שופטי בית־המשפט העליון עומדים על משמר החוק בישראל. אינם פוגעים ברשות המחוקקת, ולא ייתכן שחברי כנסת יפגעו בכבודם.

מאורעות היממה האחרונה בתחום הגיור מאלצים אותי לחזור לנושא, שלפני חודשים ספורים בלבד הטיל את הציבור והכנסת לסערת רוחות קשה. הגיור המזורז, שבוצע אתמול על־ידי הרב הצבאי הראשי, אמנם מנע משבר ממשלתי, שלדעתנו לא היה מוצדק כלל וכלל, שהרי דווקא המפד"ל חוזרת ומדגישה, כי בחלקה נפל להיות השושבין הראשי להקמת ממשלת הליכוד הלאומי, שממנה היתה היא מוכנה להיפרד על אף המצב המדיני והבטחוני החמור שאנו נתונים בו כיום. עצם הגיור המזורז מוכיח, שכנראה ניתן לקיים טקס זה ללא השהיות. ונשאלת השאלה: למה אין נוהגים כך בכל ימות השנה?

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

אם המפד"ל מעוניינת ובאשר היא מעוניינת — אפשר לגייר גם בטלפון.

ראובן ארזי (המערך, עבודה—מפ"ם):

מתלווים לגיור מזורז זה גם אספקטים אחרים, הקשורים בכפייה מצפונית. אולם השאלה המהותית,

הקשורה בנושא הנדון, היא: כיצד נהגה הרבנות הראשית בכל הפרשה הזאת?

זכותה של הרבנות הראשית לקבוע עמדותיה בעניינים הלכתיים, להיאבק בציבור למען מעמדה של ההלכה במדינה. מוסד הרבנות הראשית קם מכוחו של חוק חילוני של המדינה וממנו הוא שואב את סמכויותיו. כיצד ייתכן שמוסד זה יראה עצמו מעל לחוק המדינה ואף יקרא להתעלם מן החוק, יתבע אי־ביצועם של פסקי־הדין של בתי־המשפט החילוניים במקרה שהם נוגדים את ההלכה? מועצת הרבנות הראשית חרגה מתחום סמכותה כאשר איימה באיסור לפי דין תורה על עובדי מדינה, אם יעזו לציית לפסק־הדין של בג"ץ. לא תיתכן שליטת מועצת הרבנות הראשית במקום שלטון החוק במדינת חוק.

לא אחת העלינו גם מעל במה זו את תרומתה של התנועה הציונית הדתית למפעל התחייה הלאומי, לבניין המדינה, לפיתוחה וליישובה, כאשר היא עומדת במערכה כבדה נגד חוגים חרדים קיצוניים, ובתוכם רבנים ידועי שם, אשר שללו את דרכה של הציונות ונלחמו בה בחירוף־נפש. אין אנו ששים למשבר ממשלתי עם המפלגה הדתית־לאומית דווקא. אך מן הראוי שמפלגה זו לא תיגרר אחרי גורמים קיצוניים, ובפרט בשעת חירום זו, ותשתית את מדיניותה על הצורך בקיום יחדיו של הציבור החילוני והדתי בארץ על בסיס של חופש המצפון והדת.

ליכוד העם היהודי כולו, על כל תפוצותיו, מסביב לישראל — זהו צו לאומי עליון. שהרי שני שלישים של הקיבוץ היהודי הגדול בארצות־הברית, שלתמיכתו המדינית והחמרית אנו כה זקוקים, אינם חיים על־פי ההלכה הרבנית דווקא, לא בענייני גיור ולא בעניינים יהודיים דתיים אחרים. וזאת על המפלגה הדתית־לאומית לזכור.

חזקה על שר המשפטים ומשרדו, כי תכניות החקיקה שהם מביאים לפני הכנסת מתבצעות הלכה למעשה. רב היה היבול התחיקתי של הכנסת השישית, ומותר לקוות שהכנסת השביעית, ביוזמתו הברוכה של משרד המשפטים, תצליח להוסיף חלקים בעלי משקל לקודיפיקציה הישראלית לענפיה השונים.

יורשה נא לי, אדוני שר המשפטים, להזכיר עניין אחד שהעלית אותו בהופעתך הראשונה בכנסת השישית — וזוהי בעיית התקנות לשעת חירום. ידוע ששר המשפטים נמנה עם הלוחמים התקיפים ביותר נגד התקנות המנדטוריות. שר המשפטים הצהיר, שלדעתו יש למחוק חלק מן התקנות, ואילו חלק אחר יש להמיר בחוק ישראלי. אך בינתיים נכפתה עלינו מלחמת ששת הימים, שעת החירום נמשכת וסכנות חמורות אורבות לבטחוננו. לא ניתן לנו איפוא, למרבה הצער, לבטל כליל את השימוש בסמכויות החירום, אך מן הראוי — בלי לפגוע בבטחוננו — לבחון את האפשרות לצמצם את תחולתן ולהחיל לגביהן ביקורת שיפוטית. ואני מתכוון למעשה לתקנה 111, המאפשרת למפקד צבאי להורות על מעצר־מנע של אדם בדרך מינהלית. אין התקנה קובעת כל מבחנים אובייקטיביים לשימוש בסמכות זו, מחוץ להגבלה הכללית, שצווים לפי אותו פרק בתקנות לא יינתנו אלא אם כן הנותן סבור, כי הדבר מועיל להבטחת שלומו של הציבור, להגנת המדינה, לקיומו של הסדר הציבורי או לדיכויין של התקוממויות. התקופה שבה מוחזק העציר במעצר אינה מוגבלת. אין גם כל עידעור על צו המעצר. קיימת רק ועדה מייעצת, הממליצה בעניין כל מעצר, והמפקד רשאי לקבל את ההמלצה או לא לקבלה.

שר המשטרה, בהופעתו בכנסת לפני שבוע, נקב מספר של 34 ערבים, אזרחים ישראליים, הנתונים במעצר מינהלי. מספר העצורים הזעום מעיד בלי ספק על העובדה, כי הישוב הערבי בישראל, בכללותו, נאמן למדינה, והסוטים מעטים ביותר.

השאיפה לקיום עקרון שלטון החוק, הטבועה עמוק בתודעת הציבור הישראלי, מצווה עלינו גם בשעה חמורה זו לתת את הדעת לשאלה, מה ניתן לעשות כדי למנוע סבל מיותר. ואין אנו זקוקים להטפת מוסר מצד גורמים שונים, עמים ומדינות שבתנאים פחות חמורים משלנו נקטו אמצעים חמורים יותר מאלה שאנו נאלצים לנקוט לשם קיום בטחוננו. נראה לי, שרצוי היה לבחון את האפשרות של חקיקת חוק שיעניק את הסמכות לתת צו מעצר מונע לשר הבטחון, אם שוכנע השר שהישארותו של העציר בחופש עלולה לסכן את הגנת המדינה, בטחון הציבור או קיום אספקה ושירותים חיוניים. במקום הוועדה המייעצת תיקבע ועדת ערדים בראשותו של שופט. הוועדה תהיה מוסמכת לאשר או לבטל את המעצר או להחליפו באמצעי מונע אחר. מן הראוי שמשרד המשפטים יבחן הצעת חוק ברוח זו, שאגב אורח הועלתה לפני הכנסת הראשונה עוד בשנת 1949 בשעת חירום, כהצעת חוק מטעם הממשלה.

ומכאן למערכת המשפט. עם כל ההערכה והאמון, שמערכת המשפט נהנית מהם בציבור כולו, קיים תחום אחד ששם מוסיפים, בצדק, למתוח ביקורת על הצד האדמיניסטרטיבי של בתי־המשפט; כוונתי לפיגור בבירור המשפטים. לפי הנתונים שנתפרסמו בירחון הסטטיסטי מתודש פברואר 1970, טרם נתבררו בכל בתי־המשפט בארץ, בסוף 1969, 81,000 עניינים, ובכלל זה 28,000 עניינים פליליים. כלום יש צורך לתאר את הנזק והסבל הנגרמים לאזרחים מחמת פיגור זה, ובפרט בעניינים פליליים?

פיגור קיים גם ברישום הפטנטים, החברות והסדר הקרקעות. אך מדאיג במיוחד הפיגור שכבר נצטבר בבתי־הדין לעבודה. אחד הנימוקים לחקיקת חוק בתי־דין לעבודה היה שיש לפטור את בתי־המשפט הכלליים מעניינים הקשורים בעבודה, והתובעים בירור מהיר ככל האפשר. והנה מסר שר העבודה בכנסת כי בשמונת החודשים, עד חודש מאי השנה, הוגשו 5,000 תביעות ומהן נתבררו רק 3,000.

לאחרונה עושה הנהלת בתי־המשפט מאמצים לתיקון המצב, ויש לברך על כך. נמסר, בין השאר, על תכניות הקשורות בשיכלולים טכניים, אך מימוש התכניות נתקל בקשיי תקציב. ואם כי אין כל ממש להעלות נושא מעין זה בדיון זה המכונה "דיון תקציבי", שהרי כבר ידוע שהתקציב אושר ונחתם ואפילו צפויים למשרדים קיצוצים תקציביים, הרי בכל זאת יש מקום לשאלה, אם מוצדק הדבר, כי משרד המשפטים, שהוא משרד מכניס, לא יהא ביכלתו להגיש לציבור שירות משפטי תקין.

והשאלה האחרונה, שאולי שולית היא, אלא שאני רואה בה חשיבות מסויימת מבחינה ציבורית, נוגעת

לשאלת המתמחים. מאז ביטל שר העבודה את העבודה היזומה נשאר מקצוע אחד שעליו חלים תנאי "עבודה יזומה", והוא מקצוע המתמחים בעריכת־דין. שכרו של מתמחה במשרדי הממשלה מגיע בממוצע ל־200 לירות לחודש, ובמשרדים פרטיים של עורכי־דין נע השכר בין 75 ל־250 לירות לחודש. במשך כל תקופת ההתמחות אין המתמחים נהנים מתנאים סוציאליים כל־שהם. רובם של המתמחים מתחילים בהתמחות לאחר השירות הסדיר בצה"ל ועם תום תקופת הלימו־דים, כאשר הם בני 24—25, ואת ההתמחות הם מסיימים בגיל 26—27. זהו גיל שבו רוב המתמחים מקימים משפחות, אך כדי להקים משפחה, יש לפר־נסה. נמצא איפוא שרק צעירים הסמוכים על שולחן הוריהם ניתן להם להגיע למקצוע. לשכר מינימום הוגן זכאי כל שוליה בכל מקצוע. במקצועות אחרים בעלי אופי אקדמי הונהגו כללים מסויימים. נהוג, כי רואה־חשבון מתחיל, רופא מתחיל בבית־חולים, מקבל שכר מסויים, ואפילו המתמחים במקצועות אלה מש־תכרים סכום השווה בערך לשני שלישים ממשכורתו של המתחיל במקצוע.

שאלה נוספת היא במה מועסקים המתמחים. בסעיף 33 לחוק לשכת עורכי־הדין, תשכ"א—1961, נאמר: "לא יעסיק מאמן מתמחה אלא בעבודה משפטית". אך כלום קיים פיקוח כלשהו על עבודת המתמחים? האם במציאות אין מתמחים רבים מוע־סקים גם בעבודות טכניות? המתמחים נתונים למרות לשכת עורכי־הדין ולשיפוטה המשמעתי, אך למעשה הם נושאים בעיקר בחובות ואינם נהנים מן הזכויות.

ידוע לי, כי שר המשפטים הראה הבנה לתביעות המתמחים, ועוד לפני חודשים מספר התפרסם, כי משרד המשפטים מכין הצעת חוק בדבר מעמדם של המתמחים ותנאי עבודתם במשרדי הממשלה ואילו בעיית השכר במשרדים הפרטיים חייבת למצוא פתרונה בתחום ההסתדרותי. סבור אני כי עול סוציאלי־כלכלי זה, הנעשה למתמחים הן במשרדי הממשלה והן במשרדים הפרטיים, צריך לבוא על תיקונו.

ובסוף, אני מצטרף לברכות לשר המשפטים, ליועץ המשפטי, למשנה ליועץ המשפטי הפרופ' ידין ולכל חבר עוזריהם המלווים את ועדת החוקה, חוק ומשפט בפעולתה ומסייעים לה בידע הרב והנסיון המשפטי שצברו בעבודת החקיקה.

היו"ר צ. צימרמן:

רשות הדיבור לחבר־הכנסת האוזנר, ואחריו לחבר־הכנסת אביזוהר.

גדעון האוזנר (המפלגה הליברלית העצמאית):

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. סקירת שר המשפטים מגלה לפנינו, לא בפעם הראשונה, טפח מעבודה רבה, גדולה וחיונית שמשרדו מבצע בהנחייתו ובעזרת חבר עובדיו. כולם ראויים להוקרתנו, כולם יעמדו על הברכה.

חיינו הציבוריים נסערים מדי פעם בשל היחסים המשפטיים שבין מוסדות המדינה לבין מוסדות הרבנות. המגעים שבין שתי מערכות השיפוט חורקים. מצער היה לשמוע היום מפיו של חבר־הכנסת גרוס התקפה מעל דוכן זה על השופטים המבצעים תפקידים בנאמ־נות והקובעים את פירוש החוקים לפי ההלכה שנקבעה על־ידי דיני הכנסת; והרי לפי אותם החוקים שקבעה הכנסת פועלים מוסדות הרבנות בארץ. הם שואבים מן החוק את סמכותם החוקית המחייבת. ואז, ממה נפשך, חבר־הכנסת גרוס? או שתושתת הרבנות על בסיס של הסכמה בלבד, על יסוד וולונטרי, ורק מי שיחפוץ יהיה נתון למרותה, ואילו מי שלא יחפוץ לא יהיה נתון למרות זו; ואז תוכל אתה גם לתבוע הפרדה גמורה של הפסיקה החילונית מן הפיקוח על הרבנות, — או אם חוק הוא שעל־פיו הרבנות פועלת, ואם מכוח החוק הרבנות שואבת את סמכותה המחיי־בת לפעולתה, כי אז את החוק מפרש בית־המשפט העליון, הוא ואין זולתו.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):

לא את ההלכה.

גדעון האוזנר (המפלגה הליברלית העצמאית):

לא, את החוק, ואותו ורק אותו הוא מפרש. כמובן, כאשר אנחנו מכניסים מושגים הלכתיים לתוך החוק החילוני, נותנים אנו לבית־המשפט העליון את הסמכות לפרש אותם המושגים כפי שהם כלולים אצלנו בחוק החילוני. הייתי בין אלה שהזהירו את הממשלה מפני אינקורפורציה של ההלכה בתוך חוק השבות בהגדרת "מיהו יהודי"; ואולי משנעשה הדבר, — בברכתך, חבר־הכנסת גרוס, — אל תבוא בתרעומת על בית־המשפט העליון כאשר הוא מפרש את החוק החילוני. זו זכותו וחובתו.

לאחרונה נפל דבר חמור. על־פי פסק הלכה הטילה הרבנות איסור על קיום החוק, כפי שיפורש על־ידי בית־המשפט העליון. בכך הכניסה הרבנות את עצמה למערבולת של סערה פוליטית; כי להעמיד עובד מדינה בקונפליקט בין מצוות הדת לבין חובתו לציבור כעובד המדינה — הוא מעשה חמור ביותר, ללא תק־דים. עבר זמנם של חרמות, נידויים ושמטות. במדינה יהיה מותר מה שהחוק מתיר, ואסור מה שהחוק אוסר. גם התערבות בכהונתם של שרי המפד"ל בממשלה, כפי שנעשה בגלוי, היא התערבות מובהקת בעניינים פו־ליטיים. כל החרד לכבודה של הרבנות — ואני חרד לכבודה של הרבנות, כי אינני רוצה בהחלשת סמכותה הרוחנית — חייב להזהירה שבהיכנסה למחלוקת פולי־טית בחרה בדרך מסוכנת מאוד. על־ידי כך הרבנות מכניסה את כבודה ואת מרותה אל תחום המחלוקת. איננו רוצים במלחמת תרבות. איננו רוצים במשברים, בוודאי לא לעת כזאת, אבל חוסר־הרצון הזה וההתאפ־קות לגבי העניין חייבים לבוא משני הצדדים.

אני שמח, שהגיוס של אתמול, גיוסה של הגברת זיידמן, הסיר וחסך מן הציבור מרירות ויסורים. ואולם הלקח המשתמע מן המעשה הזה הוא זה: אם הרבנים רוצים, אז ההלכה איננה נוקשה כל־כך ואיננה קפואה ודוחה כל גמישות, כפי שמתארים אותה לפעמים; אם רוצים, אפשר להיות גמיש ונוח ואפשר לפתור בעיות. זאת ועוד: הרי הגברת זיידמן לא נהפכה ליהו־דיה טובה יותר תוך שלוש שעות השיחה שלה עם הרב גורן, וגם בתנאי חייה לא חל כל שינוי — מלפני השיחה עד אחרי השיחה. היא התגיירה בקיבוץ חילוני ואליו חזרה לאחר גיורה השני. מדוע לפני כן היתה פסולה לבוא בקהל ישראל, ובעת היא כשרה לבוא בקהל ישראל? מכאן המסקנה, שלאו דווקא תוכן הגיור

קובע, אלא גם היד המטביעה חותמה עליו. דבר זה היה זר לרוח ישראל בכל הדורות. היהדות לא הכירה מין סמכות אוטוריטטיבית יחידה ועליונה שהחותם הבלעדי בידה, ועל־פיה יישק כל דבר. כל רב היה שווה לרבנים אחרים. חבל על העיוותים האלה, חבל על המדירות הגוברת, וחבל, שאין רצון משני הצדדים לבוא איש לקראת רעהו; אך טוב שנמנע בינתיים משבר קשה, וגם זו לטובה.

אדוני היושב־ראש, במסגרת הזמן שברשותי רצוני לעבור לשתי בעיות אחרות. זה שלוש שנים אנו נמצאים בשטחים המוחזקים. דאגנו לקיום חיי המשפט בהם, הקפדנו על ענייני הבטחון, ומלבד זאת החזרנו במהרה לאוכלוסיה את חייה המשפטיים. תושבי השטחים פונים כיום, אמנם לא במקרים רבים, אל בית־הדין הגבוה לצדק, והיועץ המשפטי לממשלה לא חסם בפניהם את הדרך הזאת; להיפך, הוא איפשר להם להגיש עצומותיהם וטענותיהם, אם כי מבחינה משפטית יכול היה למנוע מעצמו את ההתדיינות הזאת. אני מברך על הקו הזה, מפני שהוא מעיד על תבונה מדינית ומשפטית.

אולי יש תחום אחד, שאנחנו חייבים לתת עליו את הדעת על שום המספר הגדול של האנשים שהדבר נוגע להם, ודווקא בשטחים המוחזקים, כוונתי למעצר המינהלי. לא אנו המצאנו את המעצר המינהלי. ירשנו אותו מן השלטון המנדטורי. כל מדינה, ודווקא דמוקרטית, מחוייבת בשעת לחימה להזדקק לאמצעי הגנה כזה, ואין לי ויכוח עם עצם המוסד — אם כי באי־רצון מקבל אני את ההכרח שלא יגונה. ואולם, אותו קרבן של חירות האזרח, שאנו מקריבים כדי להבטיח את חייה וקיומה של המדינה, צריך שיהיה מצומצם עד כדי מינימום. כל מה שניתן לעשות כדי שגם המעצר המינהלי יזכה להליך הקרוב ביותר להליך משפטי, חייבים אנו לעשות. יש למצות כל אפשרות למנוע מעצר בלתי־מוצדק שנגרם בעטיה של אינפורמציה כוזבת, שהרי היא מצויה בין בני־אדם — והשלטונות מוכרחים לפעול לפי ידיעות של מודיעים, והללו מטעים לפרקים. גם אנו חייבים להיות רגישים לכך, ובפרט כשהדבר נוגע לאנשים רבים ולתקופות מעצר ממושכות. אז נוצרת בעיה ממש, כפי ששמענו מפי קודמי, לגבי העצירים הישראליים יש ועדה מייעצת בראשות שופט בית־המשפט העליון. לא שמענו, שאי־פעם סירב הרמטכ"ל לשחרר עציר שהוועדה המייעצת המליצה על שיחרורו. אף־על־פי־כן, מצבו של העציר קשה ביותר. הוא איננו יודע מפני מה עליו להתגונן, כי איננו רואה את החומר; אין לפניו כתב אשמה. הוא צריך להצדיק את כל חייו. כדי להקל עליו, ולו במידת־מה, הנני מציע לנהוג גם כאן כשם שאנו נוהגים באינפורמציה חסויה, בטחונית, כשיש צורך להשתמש בה, בהליך שיפוטי רגיל. בבית־המשפט הדבר נתון לדיסקרציה של השופט, והנני מציע אותו דין לגבי הוועדה המייעצת בראשות שופט בית־המשפט העליון. הוועדה תקבע אם יש לגלות את חומר האשמה לעציר החייב להגן על עצמו או אין לגלות חומר זה; או אולי לגלות חומר זה לפחות בחלקו, על מנת שיוכל לנסות לשכנע את הוועדה בצדקתו.

הדין בשטחים הוא אותו דין, אלא שאין שם ועדה בראשות שופט בית־המשפט העליון. הוועדה המייעצת לרשות המינהלית העוצרת בשטחים היא ועדה של קציני צבא. יש לי אמון מלא בקציני צבא אלה. בוודאי משתדלים הם למלא את תפקידם הקשה ביושר ובנאמנות. ואולי, בעניין זה, — שלילת החופש של אנשים על־ידי הרשות הישראלית, גם אם המדובר בתנאי מלחמה, — דומני שמן הדין שיהיה משפט אחד לתושב ולגר אשר בשערינו. גם שם צריכה להיות ועדה בראשותו של שופט שתעיין ותבדוק ותמליץ. הדבר נחוץ לנו לשם הכרה שאנחנו עושים דין ומשפט עד כמה שידנו מגעת, אף כי מה שאנו עושים כבר חדר אפילו לתודעתם של אויבינו. הנה, נתפרסם לאחרונה ספרו של אינטלקטואל ערבי, מרצה באוקספורד, אלברט חוראני, והוא חוזר על הדברים שפירסם ב"אובזרבר" לא מזמן, — ואני מצטט: "צריך להודות, שמצבם של ערביי ישראל הוא נסבל (tolerable). ערביי ישראל נהנים מזכויות אזרחיות ופוליטיות". הכרה זו, הבאה מפיו של יריב חריף, היא שכר חשוב למה שאנו עושים במשטרנו ובמציאות המיוחדת שלנו.

עלי לסיים לפי מצוות היושב־ראש. לכן אגיד לבסוף משפטים ספורים בלבד על מערכה חדשה שאויבינו מסבכים אותנו בה במלחמתם הגלובלית נגד ישראל, — היא המערכה המשפטית. העולם מוצף פירסומים של משפטנים ערביים ופירסומים של מכוני־מחקר או פסבדו־מחקר, המציגים את עניינו באור מסולף ומעוות. יעמוד על הברכה פרופ' נתן פיינברג, אשר פירסם לאחרונה תשובה משכנעת על אחד הפירסומים האלה, הוא פירסום סמינריון המשפטנים הערביים באלג'יר, אשר תורגם לשפות רבות וגרם נזק רב לישראל. הייתי מציע למשרדי הממשלה להפיץ בשפות רבות את הפירסום של פרופ' פיינברג, אשר יצא בהוצאת האוניברסיטה העברית, כדי להראות את צדקתנו בשער העמים. בדרך כלל אני מציע למשרד המשפטים, בנוסף על המשימות הכבדות הרובצות עליו, שיתגייס גם הוא ושישיב מלחמה שערה לאויבי המדינה ולטיעוניהם המסולפים.

הכנסת כולה מכירה תודה לעבודתם של שר המשפטים, היועץ המשפטי, מנהל בתי־המשפט, המנהל הכללי של משרד המשפטים, יועצינו בוועדות, ובראשם פרופ' ידין; ובוודאי כל הבית מצטרף לדברי התודה הבאים מקרב לב.

היו"ר צ. צימרמן:

רשות הדיבור לחבר־הכנסת אביזוהר, ואחריו לחבר־הכנסת יצחק קורן.

מאיר אביזוהר (הרשימה הממלכתית):

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. מובן רצונו של שר המשפטים שהדיון הציבורי, אשר התעורר על־ידי שתי העתירות המפורסמות, לא יבלע את הדיון על משרד המשפטים. אבל העתירות הללו נוגעות בשרשי מהותנו, הן כמדינה יהודית והן כמדינת חוק. וכפי שהעיר חבר־הכנסת אברמוב במאמרו המצויין, הרבנות הראשית ובתי־הדין הרבניים הרי הם חלק ממערכת המשפט של מדינת ישראל; ואין פלא שהדיון הזה, — את חלקי הארי שבו תפסה בעיה זו.

חבר־הכנסת גרוס הכריז שאין פניו למלחמת תרבות. תמהני: הן כל מהותה של אומדת ישראל היא מלחמת תרבות, ואולי זו הסיבה, שרוב הציבור הדתי אינו תומך בה; כשם שאולי כל מהותה של סיעת העולם הזה—

כוח חדש היא מלחמת תרבות, ואולי זו הסיבה שרוב הציבור החילוני אינו תומך בה.

תמהני על אותו צדיק, זכר צדיק לברכה, שצייר שתי עגלות העולות בכיוונים נוגדים — האחת הולכת לכיוון שממנו באה חברתה, וכפי שאמר החזון־איש בשיחתו עם בן־גוריון: עגלתי כבדה ועגלתך ריקה. התמונה שהצטיירה תמיד לנגד עיני, וו גם הוזמונה שעיצב בן־גוריון, היא של שותפות: כל אחד בדרכו לאותה מטרה; ולכן העגלות, גם אם הן שונות, נוסעות לאותו כיוון ואינן מתנגשות. הציור האחר פירושו תמונה של מלחמת תרבות שאיננו רוצים בה. ואולי, אם כבר יש שתי עגלות, אחת כבדה ואחת ריקה, הריני שואל: אם כבדה — ניחא; כבדה ממה? שמא מדברים שהתאבנו? ואם "עגלתך ריקה", קלה — אולי קלה היא, אך יש בה ניצנים, ניצני חיים מפכים. אך, כאמור, אינני שש לניגוד הזה של התמונה, כי אינני חושב שהוא מבטא את מציאות חיינו.

אינני מקבל גם את מה שאמר לי חבר־הכנסת נריה לפני הדיון: אמנם הוסר שעון החול שאיים במשבר, אבל ההכרעה עדיין לפנינו. עיקר הדברים הוא שיש שאלות שאין אנו רוצים להכריע בהן, וכבר עמד על כך שר המשפטים בדברי הפתיחה שלו. ומפני שאני מכבד את העקרונות של הרב נריה, עלי לומר שכנגד כל עקרון פלוני יש עקרון אלמוני, וכנגד כל כנות יש כנות שכנגד. פשרות עושים עם מי שמוכן לפשרות; ואותו דוד בן־גוריון לא נרתע מפני פירוק ממשלות למרות עקרון הפשרה שהדריך אותו, ולמרות השותפות בין מפד"ל ומפא"י שהוא היה ממחולליה.

אבל יש דברים שאינם בגדר הכרעות אלא בגדר הכרה בעובדות. היהדות הרפורמית נמצאת במדינת ישראל. אמנם, היהדות הרפורמית היא מיעוט, אך מאימתי עם זה מזלזל במיעוטים? כל אדם הוא עולם מלא. וכפי שאמר השופט: מי יהין לבוא ולומר לאדם: כזו היא אמונתך? היהדות הרפורמית היא חלק גדול מאוד של יהדות ארצות־הברית. זוהי שאלה שלא יהיה מגוס ממנה, היא תגבר ותלך ולא יועילו שום נוסחאות. אין זו בעיה של סטטוס־קוו אלא זו בעיית החיים. אם גרצה שיהודים אלה יבואו, אנחנו צריכים ליצור להם בית המכיר ומכבד את אמונתם ופולחנם ואת אורח־חייהם וטקסיהם. לכן, עם כל ההתחמקות המוצלחת לפי שעה, בעניין הגיור בחוץ־לארץ והגיור בארץ, הרי שאלת ההכרה ביהדות הרפורמית, על מוסדותיה בארץ, תעמוד על הפרק, ותעמוד גם־כן שאלת הגיור הרפורמי בארץ.

אני, כמובן, מצטרף לדברי הברכה על פעולתו של הרב גורן, אם כי מתעוררת השאלה: הרב גורן פעל בתודאי כדין, והראה שאפשר למצוא בהלכה פנים לכאן ולכאן. אך איני יודע אם הדבר מוסיף כבוד לאורתודוקסיה הממוסדת להחיש תהליכי גיור בלחץ של משבר פוליטי, ואילו במקרים אחרים מריצים אנשים עד שנמאס להם הדבר, והם מורחקים מהעם שאליו רצו להתקרב. החלטת הרבנות הראשית אומרת: "כל גיור שנעשה, בין בארץ ובין בחוץ־לארץ, שלא כדין וכהלכה הקבועה ועומדת למן סיני ועד הנה — איננו גיור. אין לא־יהודי נעשה יהודי אלא על־ידי גיור כהלכה. אסור על־פי דין תורה — כאן יש איסור — לרושמי מרשם התושבים והאחראים עליהם לרשום אינו־יהודי כיהודי, כל עוד לא התגייר כהלכה." שתי משמעויות יש כאן, והן חמורות ביותר: גם ההרחקה, וגם הדבר שכונה בפי חבר־הכנסת אברמוב בשם "אי־הכרה במדינת תוק". שני הדברים האלה חמורים ביותר.

רבותי, שאלת הרבנות חמורה מאוד בעיני חלק ניכר של הציבור. אינני רוצה להשתמש במלים חריפות, אך לעתים יש כאן התחסדות, לעתים שרירה. מה פירוש "שרירה"? פירוש הדבר, שלא חשוב אם המטבח כשר או אינו כשר, אלא חשוב אם אני הוא שנתתי את ההכשר. וכאן מעורבים כל מיני אינטרסים מגוגוניים. וחמור מכך: אותו אדם נעשה ליהודי רק אם רב זה ורבנות זו הם שיעשו אותו ליהודי. יש בדבר הזה משום שרירה, ובייחוד לאחר ההליך המזורז הזה, שהוא תעודת כבוד לגיור הרפורמי; כי אותו רב רפורמי שערך את הגיור היטיב להכין את הגיורת, עד שעמדה בגיור בכבוד. "החותמת הזאת צריכה להיות בידי" — זה הדבר שאינו מוסיף כבוד לאותו חלק של המערכת שלנו הנוגע בהחלט במערכת השיפוטית.

לכן, אל יחשבו החוגים החרדים והקנאים שיש להם עניין עם עגלה ריקה או עם רודפי פשרות בכל מחיר. את הפתרונות נצטרך למצוא יחד, אבל אלה יהיו פתרונות שיש בהם ויתורים משני הצדדים. בפעולת היהדות הדתית המאורגנת משתמנת עכשיו מגמה מסוכנת, והיא אי־הנכונות לפשרות, והציפייה שבשם הליכוד הלאומי ובגלל הליכוד הלאומי ילכו לקראתם יותר מכפי שמוכנים ללכת. ואני חושב שגם דברי חבר־הכנסת אנקורין וגם דברי חבר־הכנסת הלוי סייעו להעמיד את חברינו הדתיים על נקודת־ההשקפה של הרוב בכנסת.

ובסיום דברי אני מצטרף למברכים את שר המשפטים ואת חבר עוזריו המצויין בשנת עבודה פוריה ושקולה, כפי שהיתה עד כה. ולוואי שנדביק אנו בתקיקתנו את הפריון, ולוואי שנוסיף ונשכלל ונלך בדרך זו של עבודה מועילה שהיא לברכה למדינה ולכבוד לה.

היו"ר צ. צימרמן:

רשות הדיבור לחבר־הכנסת קורן, ואחריו לחבר־הכנסת טובי.

יצחק קורן (המערך, עבודה—מפ"ם):

כבוד היושב־ראש, כנסת נכבדה. גם אני שולח את ברכתי לשר המשפטים ולחבר עוזריו הממלאים בהצלחה את שליחותם הציבורית. מה שמאפיין את משרד המשפטים, לדעתי, הוא יכלתו לעמוד כנגד הפתעות. אם נסכם פעם מה תרם משרד המשפטים, נמצא שזו היכולת לעמוד בימי סערות, ולכן יכולה להיות לשר המשפטים הרגשת סיפוק. זאת דעתם של כל חברי הכנסת לסיעותיה. כל היושב בוועדת החוקה, חוק ומשפט נוכח לדעת, שנציגי משרד המשפטים מגישים עזרה גדולה וחשובה לעבודת הוועדה.

אני מודה: רציתי לדלוג על הפרשה שהסעירה ומסעירה אותנו בימים אלה, אבל היות ורוב חברי הכנסת הביעו דעתם בוויכוח על הנושא הזה, נדמה לי שאחטא לאמת אם לא אומר כאן מה שבלבי. כשאני שומע נואמים מכל חלקי הבית, נציגי מפלגות שונות, וכל דבריהם סובבים על הבעיה היסודית של יחסי הדת והמדינה, היחסים בין המחנה החילוני והדתי — אני שואל את עצמי: כלום לא הסכמנו ביניינו מראש, זה שלושים שנה, שבבעיה זו לא נכריע, משום שאנו חיים על יסוד פשרה? וכאשר הסכמנו לכלול הלכה מסויימת

בתוך החוק החילוני — כלום לא היתה זו תוצאה של רצון למצוא שפה משותפת עם המחנה הדתי?

בשמעי דברי זעם של הנציגים הדתיים — וידידי חבר־הכנסת גרוס בתוכם — אני אומר להם: בכך אינכם משרתים את המחנה הדתי; אתם מרחיקים אפשרות של הידברות. ואני דווקא בין הרוצים שיתוף־פעולה והידברות. כי מה פירוש הביטוי הזה "מלחמת תרבות"? פירושו, שנדחוף להכרעה של הפרדת הדת מהמדינה. האם יהיה זה לטובת המחנה הדתי, לטובת היחסים בתוך המדינה? כלום דווקא עכשיו הזמן? לאן נגיע?

עובדה היא: כל הרוצה לכלול את עניין הגיור הנוסף חייב לראות נכונה שהוא עלול לבטל את ההסדר במדינה, את המודוס־ויוונדי של שיתוף־פעולה. לא במקרה שלח שר המשפטים מכתב למפד"ל ובו ציין, שלהבא יהיה מוכן להבטיח שכל גיור ייעשה במסגרת הגיור הרגילה, על דעת הדבנות. זוהי תוצאה של ההסדר הקיים עד עכשיו. למה נתחבא? יבוא מישהו ויאמר: דבותי, אנו רוצים להפריד את הדת מהמדינה. האם הגיע הזמן? אינני חושב שרבים מאתנו סבורים כי זה הזמן המתאים.

אני נמנה עם המכבדים מאוד את בית־המשפט העליון. טוב שיש מוסד רב־השפעה כזה מבחינה ציבורית. אך יש גם מקום לברר כמה הופעות או פעולות הגורמות מבוכה. אם אשאל את עצמי בכנות: מה גרם לסערה שאנו עדים לה ושעוד לא נחלצנו ממנה? התשובה היא, כי בעצם זה פסק־הדין בעניין מיהו יהודי שניתן לאחר פנייתו של רב־סרן שליט לבג"ץ. סבורני שבית־המשפט העליון הכריע בפסק־דינו בעניין אידיאולוגי, ומסופקני אם צריך היה להכריע בזה. הכרעה בעניין אידיאולוגי ודאי שאינה נכללת בשיקול־הדעת הרחב שיש לבית־המשפט העליון, ופסק־הדין הנ"ל הזיז לבנה אחת שגרמה לזעזוע כל הקיר: והקיר הוא ההסדר בעניין אידיאולוגי זה — מיהו יהודי — הנעשה על־ידי פשרה של הנחיות בצורת רישום האוכלוסיה.

יורשה לי להעיר כמה הערות בתחום אחר, בעניין מדיניות משרד המשפטים לגבי החקיקה. שר המשפטים אמר כי הוא יכול להודיע בסיפוק רב שהגה כבר זכינו ונשארו רק שרידים אחרונים של החוק העותומני, והמג'לה במרביתה הוחלפה בחקיקה ישראלית. זה מעמד חשוב מאוד, החותר לעצמאות של החקיקה הישראלית.

בהזדמנות זו אני רוצה לשאול שאלה: היש במשרד המשפטים מדיניות ברורה בדבר החלפת הפקודות שנשארו מתקופת המנדט? מה היה החיוב הגדול שבפעולת משרד המשפטים בשנים האחרונות? החיוב היה שהמשרד הציב לו כמה מטרות ברורות לשם חיסול שרידי המשפט העותומני בארץ. מדוע אין אותה מדיניות כלפי החלפת הפקודות מזמן המנדט? הנה לאחר עשרים ושתיים שנות קיומה של מדינת ישראל, ולאחר חקיקה ישראלית מבורכת ופרשנות חשובה, אנחנו עומדים באותו מקום ורוב הפקודות לא הוחלפו. איני יודע אם יש ועדה המתכננת להשלים את המבצע הזה תוך חמש או שבע השנים הבאות. אני מאחל לשר המשפטים שיזכה לעלות על במת הכנסת בשנים הקרובות ולבשר שרוב הפקודות של המשטר המנדטורי הוחלפו. יש לזה חשיבות רבה. בימים אלה אין מדינת ישראל צריכה להשתמש בצינור היבוא של דבר המלך במועצתו, סעיף 46, הקובע שה"אקוויטי" וה"קומון" לא יהיו הצינור העיקרי לפרשנות. יתירה מזו: אחרי עשרים ושתיים השנים מקום מדינת ישראל עדיין נזכר במפורט בכמה פקודות, — גם באלה שתוקנו לנוסח חדש — שיש לפרש את הפקודות לפי הפרשנות של החוק האנגלי. מן הדין ששאלה זו תעסיק את משרד המשפטים. בעיני זה אחד הדברים החשובים, שכן הוא נוגע לא רק לעניין השוטף, אלא גם לעניינים לטווח ארוך. זו מטרה שכל שר משפטים, ושר המשפטים הזה בעיקר, מדגיש אותה תמיד, — הצורך להגיע לעצמאות של המשפט הישראלי בארץ.

ומכאן לכמה הערות על הסעיף הנוגע לענייני חוקה. נדמה לי שהטיפול בבעיות החוקה נמצא בשביל צר. קשה להניח שבקדנציה הנוכחית, בארבע שנות כהונתה של הכנסת הזאת, נשיג את המטרה שכולנו רוצים להשיגה — להשלים את החוקה. בנאומו לפני שנה הקדיש שר המשפטים תשומת־לב לבעיית החוקה, ותלה הרבה תקוות בכנסת השביעית, שהיא תצליח להשיג את המטרה הגדולה ולהשלים את החוקה. והנה, כבר עברה שנה, והיבול הקונסטיטוציוני צנוע מאוד.

אינני פוטר את חברי ועדת החוקה, חוק ומשפט. אינני פוטר איש. אך שואל אני שאלה יסודית: האומנם אפשר לקדם את העניין הזה קידום יסודי לקראת השגת המטרה בלי התערבותו של משרד המשפטים, ובראש וראשונה שר המשפטים? נדמה לי שלא. יש צורך לחפש דרך להקמת ועדת־משנה נוספת לשם טיפול מהיר בהצעות החוקה. בכל אופן, מן ההכרח שמשרד המשפטים יזרז את הכנת החומר ויביא לפנינו אותם חוקי היסוד של החוקה, בעיקר של החקיקה. שאלת החוקה חיונית לנו למען חיזוק המשטר הדמוקרטי של המדינה. הנה העלה שר המשפטים מעל במת הכנסת את אי־ההבנות או התקריות הקורות מדי פעם בפעם, מצד בית־המשפט העליון כלפי הכנסת; והוא, כאיש העומד בראש החקיקה במדינת ישראל, אומר: אנחנו חייבים לחוקק חוק שיסדיר זאת. הדבר חשוב ודחוף מכל הבחינות.

הדמוקרטיה הישראלית ניזונה בהרבה מן הפרסטיז'ה שהיא מנת חלקו של הבית הזה הנקרא כנסת ישראל. הכנסת הזאת אינה יכולה להרשות לעצמה שמישהו יחשוב שאפשר למנוע הצעת חוק על־ידי הממשלה או שאפשר להחזיר לה הצעת חוק. אם אין חוק יסוד המסדיר בעיה קונסטיטוציונית זו הרי הדבר רק מסבך אותנו ומאפיל על דמותה של הכנסת והחקיקה הישראלית. ולכן דחופה כל־כך שאלת החוקה במדינה.

היו"ר צ. צימרמן:
רשות הדיבור לחבר־הכנסת טובי, ואחריו לחבר־הכנסת נסים.

תופיק טובי (הרשימה הקומוניסטית החדשה):
כבוד היושב־ראש, כנסת נכבדה. בתחילת דברינו על משרד המשפטים רצוני לשאול: עד מתי תהיה מדינת ישראל ללא חוקת יסוד? עשרים־ושתיים שנה עברו, ולמרות כל הדיבורים על הצורך בחוקת יסוד עדיין נמצאת מדינת ישראל בלי חוקה כזאת, שתגדיר את זכויות היסוד של האזרח ותשריין אותן בחוק ומשפט.

יודעים אנו שהמהות המעמדית של המשטר היא הקובעת בשאלת כיבוד זכויות האדם במדינה. במשטר רכושני כמו בישראל יהיו זכויות אלו נתונות תמיד

ללחצם של החוגים השליטים המייצגים את האינטרסים של חוגי ההון והמנהלים מדיניות אנטי־עממית.

היעדרה של חוקת יסוד מעמיד את זכויות האדם והחירויות הדמוקרטיות באופן מתמיד בסכנה מול פגיעות ונגישות השלטון והחוגים הריאקציונרים, אם בשטח הכפייה הדתית ואם בפגיעות בזכויות היסוד של האזרח. לכן אנו חוזרים ותובעים חקיקת חוקת יסוד, שתגדיר את זכויות האדם וחירויותיו היסודיות.

חברי הכנסת, בדיון על משרד המשפטים אייחד את דברי לבעיית המשך קיומן של תקנות־שעת־חירום המנדטוריות משנת 1945. עשרים־ושתיים שנה נתונה הציבוריות הישראלית במאבק עולה ויורד, אך במאבק מתמיד, נגד קיומן של תקנות דרקוניות אלו. הסמכויות הבלתי־מוגבלות שתקנות אלו נותנות לשלטון עוררו תמיד מחאה ציבורית ותביעה רחבה לבטלן. אלו הן תקנות הנותנות סמכות לרשות המבצעת לעצור ללא הגבלת זמן, להגלות, לרתק אדם, לשלול את חופש התנועה שלו, ועוד ועוד גזירות ללא משפט וללא כל חובה להטיל האשמה נגדו, וללא יכולת עירעור לפני מוסד משפטי בעל סמכות הכרעה. מאז קום המדינה היו תקנות־שעת־חירום אלו יסוד הפגיעה בזכויות האדם בישראל, ובמיוחד כלפי האוכלוסיה הערבית וכלפי מתנגדי מדיניות הממשלה. תקנות אלו היו היסוד לקיום הממשל הצבאי המדכא, לשלילת חופש התנועה מהאוכלוסיה הערבית, וכיום הן הבסיס למאסרים האדמיניסטרטיביים ההמוניים הן בישראל והן בשטחים. כיום יש כ־1,300 עצורים מינהליים, לפי דברי השר דיין, בשטחים הכבושים. 37 אזרחים ישראליים יושבים חודשים על חודשים במעצר מינהלי, ללא משפט, ללא האשמה. וכל מה שבפי השלטונות הוא, שזה מעצר מונע לצרכי הבטחון. בין העצורים יש סטודנטים ערביים הנתונים במעצר מינהלי שרירותי או מרותקים לכפרם או עירם ואינם יכולים להמשיך בלימודיהם. ואין בפי הממשלה כל האשמה וכל הוכחה נגדם, והסיבה היא — לחץ פוליטי על מתנגדי מדיניות הממשלה.

שביתות הרעב של עצורים מינהליים העלו בעיה קשה זו לפני הציבוריות הישראלית, ונשמעת כיום ביקורת ציבורית קשה על פגיעה בזכויות האדם. אנו תובעים שהממשלה תסיק את המסקנות מביקורת זו.

בעיה כאובה שנייה, הנובעת מתקנות שעת חירום, היא בעיית צווי הריתוק והגבלת חופש התנועה ומעצר בית מינהלי. מאות אזרחי המדינה, כתשע־מאות אזרחים, ורבים מהם קומוניסטים, פעילי מפלגתנו ומתנגדים אתריזם למדיניות הממשלה, לוחמים ידועים לשלום וליחסי אחווה וידידות בין שני העמים, מצויים כיום במעצר בעירם או בכפרם, ומהם בביתם בשעות הלילה. אזרחים אלה, שנשללה מהם זכותם לתנועה חפשית במולדתם, לא מועלית כלפיהם כל האשמה, ואין הם יכולים לערער בפני שום מוסד על פגיעת הרשות המבצעת. ואם בעבר נתנה להם המשטרה רשיונות תנועה, הרי כיום כלפי רבים מהם, ובעיקר כלפי עזוקי מפלגתנו הקומוניסטית, מחמירים השלטונות מדי יום ביומו, עד שהגענו לריתוק מוחלט לעירם או לכפרם.

שלטונות המדינה מנמקים המשך קיומן של תקנות דרקוניות אלו בצרכי בטחון. אך נימוק הבטחון היה תמיד בפי נציגי הממשלה, מראשית קיומה של המדינה עד היום הזה. ותמיד היה נימוק שווא, שהסתתרו מאחוריו אינטרסים ושיקולים רחוקים מאוד מהאינטרסים של בטחון המדינה. וכיום השיקול היסודי להמשך קיומן הוא לקיים מכשיר דיכוי נגד המתנגדים הפוליטיים למדיניות הממשלה, לביבושים ולסיפוחים, נגד הנאבקים למדיניות של שלום צודק, המכבד זכויות שני עמי הארץ.

גם השלטון המנדטורי נימק קיום תקנות אלו בצרכי בטחון. בימים ההם, ב־7 בפברואר 1946, התקיים כנס של הסתדרות עורכי־הדין העבריים, שדן בתקנות אלו וקיבל החלטות, שבהן נאמר בין השאר — אני מצטט מתוך ירחון "הפרקליט", כרך ג', עמוד 62: "הסמכויות שניתנו לשלטונות בתקנות ההגנה לשעת־חירום שוללות מהתושב הארץ־ישראלי את זכויות היסוד של האדם; תקנות אלו חותרות תחת יסודות החוק והמשפט, מהוות סכנה חמורה לחופש הפרט ולחייו, ומשליטות משטר של שרירות־לב ללא כל פיקוח משפטי."

באותו כנס נאם שר המשפטים דהיום, מר יעקב שפירא, והוא אמר — אני מצטט: "המשטר שהוקם עם פירסום תקנות ההגנה בארץ־ישראל אין דומה לו בכל ארץ נאורה. אף בגרמניה הנאצית לא היו חוקים כאלה ומעשי מיידאנק ודומיהם היו אף הם נגד אות החוק הכתוב. דק צורת משטר אחת תדמה למסיבות אלה — מעמדה של ארץ כבושה. אמנם מרגיעים אותנו בכך שהתקנות מכוונות אך ורק נגד העבריינים ולא נגד כלל האזרחים, אולם גם המושל הנאצי באוסלו הכבושה הצהיר כי לא יאונה כל רע לאזרח שילך אחרי עסקיו בלבד...".

מרדכי ביבי (המערך, עבודה—מפ"ם):
חבר־הכנסת טובי, אינך מבחין...

תופיק טובי (הרשימה הקומוניסטית החדשה):
חבר־הכנסת ביבי, תקשיב למה שאני אומר. אלה דברי שר המשפטים דהיום באותם הימים. ואין זה משנה כיום את מהות התקנות האלה השוללות את זכויות היסוד של האדם וחותרות תחת יסודות החוק והמשפט, גם אם ממשלת ישראל מקיימת אותן. בכך שממשלת ישראל נוהגת לפיהן, הן לא נעשות כשרות.

חברי הכנסת, במאי 1951 החליטה הכנסת "שתקנות ההגנה (שעת־חירום), 1945, הקיימות עדיין במדינה מאז השלטון הבריטי, עומדות בניגוד ליסודות של מדינה דמוקרטית".

שום נימוקי בטחון לא יצדיקו מעצרם של בני אדם בלי דין, בלי דיין וללא כל האשמה. שום נימוקי בטחון לא יצדיקו ריתוקם של מאות אזרחים ישראליים, קומוניסטים ואחרים, משום שהם אנשים שדרכם הפוליטית מנוגדת למדיניות הממשלה. יש האשמות — תעמידו למשפט; אין — תבטלו את המעצרים המינהליים ואת צווי הריתוק. אלה הם אמצעים ותקנות המסכנים את כלל האוכלוסיה וכלל הדמוקרטיה בישראל, ויש לבטלם. אם משרד המשפטים נאמן לחוק ומשפט, לזכויות היסוד של האזרח, עליו לפעול לביטול תקנות־שעת־החירום המנדטוריות, העומדות בניגוד ליסודות החוק והמשפט.

היו"ר צ. צימרמן:
רשות הדיבור לחבר־הכנסת משה נסים, ואחריו לחבר־הכנסת מרדכי ביבי.

משה נסים (גח"ל):

ברשות היושב־ראש, חברי הכנסת הנכבדים. חשי־ בותו ומשקלו של משרד המשפטים עלו בשנים האחרונות במידה רבה וזוהי תופעה חיובית שראוי לצייגה. משרד משפטים דינמי ובעל רמה גבוהה יש בו כדי להבטיח עמידה יעילה יותר על עקרונות של צדק והשלטת ערכי המשפט ודפוסיו בחברה. אין ספק כי תרמו לכך השפעתו ויכלתו של שר המשפטים, אשר הכניס למשרד יזמה רבה ומעוף. והוסיפו על כך אנשי הצוות החדש, הצעיר והרענן, של המשרד בראשותם של היועץ המשפטי לממשלה מר מאיר שמגר והמנהל הכללי מר צבי טרלו, אשר סמכותם בחכמת המשפט, כוח עבודתם הבלתי־ נלאה ומסירותם לייעודו של המשרד נעשו לשם דבר. ראוי שר המשפטים לברכה גם על התבונה והתושייה שגילה במינויים אלה.

משרד המשפטים מתחלק לענפים הרבה, וכל אחד בפני עצמו חשוב וראוי לדיון נרחב. במסגרת הזמן הקצר העומד לרשותי וצוני לעמוד על הענף שהוא אולי החשוב מכולם — מערכת בתי־המשפט. הכל רוחשים כבוד לבתי־המשפט ולתפקיד החשוב לאין ערוך שהם ממלאים. ורוחשים לא רק כבוד, כי אם גם מידה רבה של אמון. אלמלא האמון והכבוד לא היו יכולים בתי־ המשפט למלא את שליחותם באותה מידה של יכולת המעוררת הערכה. אך דא עקא, יש שתי תופעות שאנו לא רק רשאים, אלא אף חייבים להעלותם, על מנת שתימצא להן ארוכה. כוונתי לתופעה של פיגורים ועינוי הדין בבתי־המשפט וכן לתופעה של העדר ודאות או יציבות משפטית, מחמת המקריות בפסיקה.

זוהי עובדה שהליכים משפטיים רבים כרוכים בעינוי דין, שסופו על־פי רוב להביא בהכרח עיוות־דין. בתחום זה לא נעשה די כדי לשפר ולייעל. תביעות בענפים מסויימים מגיע תור הדיון לעתים לאחר שתיים— שלוש שנים מיום הגשתן. במקרים רבים הדיון אינו יעיל והוא מסורבל, אם משום העורך־דין, אם משום מצוות התקנות ואם משום השופט, והוא נמשך לעתים שנה— שנתיים ואף יותר מזה ולא תמיד פסקי־הדין ניתנים בתוך זמן סביר. אם מדובר, דרך משל, בתביעת נזיקין בגין תאונת דרכים או תאונת עבודה, הרי אם לא נתפשרו הצדדים צפוי שיעבור מיום המקרה ועד יום מתן פסק־ הדין בדרגה ראשונה תקופה של ארבע עד שש שנים, אם לא למעלה מזה. בתקופה זו מי יערוב לנו שהעדים לא ישכחו את אשר אזנם שמעה ועינם ראתה, או חלילה ייפטרו מן העולם, ומי יערוב לנו שהתרשמותו של השופט נחדתה ונשארה בזכרונו כדי להכריע במי מן העדים ליתן אמון ובמי לא ? צדק שנעשה במאוחר, לא לצדק ייחשב. תופעה זו גרמה לכך שאנשים לא מעטים נרתעים מלהגיש תביעות מחמת הזמן הרב החולף עד לסיום הדיון, או שנאלצים להתפשר ולהסתפק במועט שבמועט, שלא בדין ושלא בצדק, ונמצא שמי שעשה עוול לחברו נשכר וידו על העליונה.

אם נצרף עניין זה לעובדה כי ניהול משפט בישראל עולה ביוקר רב למתדיין, נמצא שעם כל הרצון הטוב לעשות צדק על מנת שיד החלשים והסובלים לא תהא על התחתונה, אין הדבר מתאפשר תמיד.

בדברים אלה איני בא לומר כי האשם בבתי־המשפט והשופטים דווקא. ייתכן כי במידה רבה האשם הוא בפרוצדורה הקיימת, בכך שכל בקשה ערב משפט ובמה־ לכו צריכה להיות מוגשת בכתב עם כל הגיירת הכרוכה בזה ; בכך שאפשר להגיש הליכי ביניים ללא גבול, — דבר הגורם בהכרח לדחיות על גבי דחיות ומישיבה לישיבה עובר זמן ניכר ; בכך שהדישום על־ידי השופטים יוצר בהכרח איטיות בניהול הדיון ; בכך שחקירות על־ידי עורכי־דין הן לעתים קרובות מוגזמות, ממושכות ובלתי־ יעילות ולעתים גם אינן משרתות את האינטרס של לקוחם, — אולם אין לגרוע בעניין זה גם מחלקו של השופט, שלא תמיד הדיון מצטיין בריכוזיות ואין עמידה תקיפה על צימצום, עד שנפרצות גדרי המשפט ולא תמיד ניכרת הזריזות הדרושה.

משפטים לא נמשכים מיום ליום, בניגוד לתקנות וביודעין ומלכתחילה. עדים, צדדים ועורכי־דין מוזמנים לשעת הבוקר ביודעין שזמנם יגיע בשעה מאוחרת יותר, — דבר המעורר רוגז ומביא לזילותא דבי־דינא.

כל התופעות הללו מחייבות לטכס ללא דיחוי עצה כיצד לשפר את הליכי המשפט, לייעל אותם ולהבטיח שהמשפט ישיג את מטרתו. אם יש צורך בשינויים בפרו־ צדורה, מצווה לעשותם במוקדם ככל האפשר ; אם יש צורך במינוי שופטים נוספים — ואני דווקא איני סבור שזהו הפתרון — יש לעשות זאת. יש לגרום לכך שכל התיקים שבפיגור בלתי־סביר יושלם הדיון בהם במהרה, ולפתוח פרק חדש בסדרי הדין.

ומתקשרת לבעיה זו גם בעיית ההוצאה לפועל. כל מה שנעשה לשיפור הליכי ההוצאה לפועל — ונעשה בתחום זה — לא היה דיו כדי שמוסד זה ייהפך ליעיל, לאפקטיבי במידה הדרושה. ההוצאה לפועל היא לעתים גן־עדן לחייבים, יש בה הרבה ניירת, הרבה סירבול, ומה ערך לפסק־הדין הטוב והצודק ביותר, שהוצאתו לפועל קשה ובלתי־נעימה, שצווי מאסר לרוב אינם מתבצעים, עד שבעל־הדין מתייאש מחמת תוחלת ממושכה ?

דברי הביקורת שנאמרו, בבחינת "טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת" נאמרו. טובת המוסד הרם של בתי־המשפט מחייבת שיהיה ידוע ברבים כי יש בו כמה פגמים ושיחוש שיש לתקנם, שאם לא כן עלול הוא ברבות הימים להיחלש ולאבד הרבה מיוקרתו.

והתופעה השנייה שאני מבקש לעמוד עליה היא הע־ דר האחידות בפסיקה. ואין אני מתכוון לפסיקה של בית־ המשפט המחוזי, שאין פסיקתו מהווה תקדים, לפסיקה של בית־המשפט העליון, שהחלטותיו הן בגדר תקדים מחייב. בפסיקה זו יש הרבה מן המקריות לפי ההרכב היושב בדין. בכמה וכמה עניינים ניתנו פסקי־דין סותרים. אם ניתנים כמה פירושים והחלטות בנושא אחד, הרי מצב זה יוצר חוסר ודאות ויציבות משפטית. זה הופך את המוסד מבית־משפט לבית שופטים, כמאמר כבוד השופט זילברג.

בשנים האחרונות הועלו מעל דפי "הפרקליט" — בטאון לשכת עורכי־הדין והפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית — הצעות לשנות את מבנהו וסמכותו של בית־המשפט העליון ולהכניס שינויים מהו־ תיים במערכת המשפטית, באופן שכל עניין הבא בפני בית־המשפט העליון יידון בפני כל הרכבו, כפי שמקובל בארצות־הברית, והכל במגמה להבטיח את היציבות המשפטית.

שר־המשפטים י. ש. שמירא:

ולמנוע סחבת, כמובן.

משה נסים (גח"ל):

אדוני שר המשפטים, לא באתי להצדיק את ההצעות האלה, אבל ודאי שאם תהיה אחידות בפסיקה, הרבה תביעות לא יוגשו, ביודעין שכך הוא הדין.

אין בדעתי לבחון בדיון זה את טיבן של ההצעות, אך העניין מחייב שבירורן לא יידחה לשעת מצוא.

היו"ר צ. צימרמן:

רשות הדיבור לחבר־הכנסת מרדכי ביבי, ואחריו לחבר־הכנסת קלמן כהנא.

מרדכי ביבי (המערך, עבודה—מפ"ם):

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. בסקירתו של שר המשפטים וכן בסקירות של ראשי המשרד שנמסרו בוועדת התקציב אי אפשר היה שלא לחוש באותו משב רוח רעננה במשרד על השינויים החשובים שהוכנסו במערכת האירגונית, תוך חידוש שיטות עבודה אשר הביאו להעלאת רמת הביצוע וכן ליעילות בעבודה. עבודת החקיקה הענפה, שכבר הוגשה לכנסת בשנה זו, מבליטה את נדבכי המשפט ההולכים ומתהווים במדינת ישראל בהתאם לצרכי העם והמדינה, אם כי אנו רחוקים עדיין מלהגיע לאותה מערכת שבה היינו רוצים, מערכת המשוחררת מאותם סימנים וסממנים של תחיקה זרה שנלוותה אלינו כתוצאה מהירושה שקיבלנו. אבל אין כל ספק שבשנים האחרונות ניכרת הפעולה של משרד המשפטים בטיב החקיקה, בהיקפה ובחידושיה.

רצוני להצביע על כמה נקודות שנראה לי שיש לשים אליהן לב גם בעקבות הסקירה של השר וגם בעקבות הדיונים בוועדה. אמנם אינני רשאי להעלות כאן דברים שנשמעו בוועדה, אבל הנקודות שבכוונתי להעלות משתמעות מהסקירות והדינים־וחשבונות השונים.

אתחיל באותו חוק ששר המשפטים הביא פעם לפני הכנסת ולקח אותו חזרה, חוק שהיה מכוון לבטל את מה שנקרא "חברות־בית". העניין מוסיף לגרום לתקלות גם בכל הנוגע לרישומן של חברות. אני סבור ששר המשפטים — אם כי נהג בתבונה כאשר נטל את החוק בחזרה כתוצאה מהביקורת שנמתחה עליו — ידע שלא כל הצעת החוק היתה שלילית ביסודה. היו בהצעת החוק חלקים מניחים את הדעת, ביחוד לגבי אותם בתים משותפים הרשומים כחברות־בית, שאפשר על נקלה להפוך אותם לבתים משותפים לפי חוק בתים משותפים. אני סבור שלפחות חלק זה של החוק צריך היה להביא חזרה לכנסת, ובמהרה, כדי להסיר גם את המכשול מרשם החברות, לאחר שבעניין זה הוא נתקל בתופעות של העדר דיווחים ואולי גם אי־תשלום מסים.

באשר לפטנטים — הולך ומתבלט הפער בין מספר הבקשות המוגשות לאישור פטנטים לבין מספר הבקשות שאושרו הלכה למעשה. בעוד שבשנת 1965 הוגשו 1,197 בקשות חדשות ונבחנו 1,135 בקשות, הרי שבשנת 1969 הוגשו 2,291 בקשות ונבחנו 1,827. כלומר, חלה עלייה של מאה אחוזים בקירוב במספר הבקשות שהוגשו וכן עלייה חשובה במספר הבקשות שנבחנו. אבל עדיין נשאר פער ההולך וגדל לגבי מספר הבקשות שטרם נדונו. יש כיום 7,364 בקשות שטרם נדונו. אני סבור שמצב זה חייב לבוא על תיקונו במהרה, שהרי אנו מדברים על נושא הקשור בתעשיה ובהשקעות.

רצוני גם להעלות אותו נושא המעסיק את העם והמדינה בסערה גדולה, וגם מקיף חוגים רבים בציבור, כוונתי לבעיות הדת והמדינה.

יש שאלות שחוגים דתיים מעוררים מדי פעם בס־ערה גדולה, ואחר כך מסתבר שזוהי סערה מלאכותית ביותר. מידת הקיצוניות שבה מציגים את השאלה איננה מוצדקת לא מבחינת המציאות ולא מבחינת ההגיון. הסבורים מבין חוגים אלה שיש לייחס חשיבות אמיתית וכנה לאקט פורמלי, כמו אקט הגיור, או אקט הגירושין או אקט הנישואין, צריכים לדעת שאקט פורמלי זה הוא חשוב כאשר רוב העם מקבל אותו. כאשר רוב העם איננו משלים עם אקט פורמלי שעבר זמנו, אי־אפשר להשליט אותו באמצעות כפייה. וההלכה תמיד נקטה בדרך של התאמת עצמה אל המציאות ואל החברה. מעולם לא דרשה ההלכה להתאים את הזמן ואת החברה אל עצמה.

אברהם ורדיגר (פועלי אגודת ישראל):

אתה אומר את הדברים האלה מתוך ידיעה, או שאלה הן סתם פראזות?

מרדכי ביבי (המערך, עבודה—מפ"ם):

העובדה שאפשר היה לגייר את הגברת זיידמן כפי שעשה הרב גורן מדגישה את מה שאני אומר. עובדה זו רק אומרת לכם: אתם הקיצוניים, בל תלכו בדרך זו. אני חושב שהבעיה נעוצה בתוככם, ולא ביניכם ובין החילוניים; היא הרבה יותר חמורה בתוככם מאשר ביניכם לבין החילוניים, כי אתם אינכם מסוגלים לראות את המציאות. התחרות היא ביניכם, מי ילך ליתר קיצוניות כדי להצדיק את עצמו בעיני הציבור שלו. אני מצטער שאני מתבטא בחריפות כזו כתוצאה מהערה שלך. אבל זוהי המציאות. מצבה של הגברת זיידמן, כפי שאמר לפני גם חבר־הכנסת האוזנר, לא היה שונה יום לפני כן מהיום. זוהי תוצאה של מדיניות, ויש מדיניות שאיננה נכונה, שאיננה תואמת את צדכי הזמן, שאבד עליה הכלח. ואתם רוצים להחזיק בה ולהתמיד בה על־ידי כפייה. העם לא יקבל אותה, ובדוך זו אתם מזיקים רק לדת עצמה.

אני רוצה גם להעלות בעיה הקשורה בביטוחים סוציאליים. החקיקה הסוציאלית איננה זוכה לתשומת־לב מיוחדת במינה, משום שכל חקיקה סוציאלית קשורה בהוצאה כספית. תנועת הראש של שר המשפטים מראה על אי־הסכמה, אבל אני אומר קודם את דברי ואחר כך נראה אם שר המשפטים איננו מסכים אתי.

החקיקה הסוציאלית צריכה להיות מאשיות החב־רה. בלי חברה המושתתת על יסודות חזקים לא נוכל להתקיים קיום בריא. אני סבור גם שענף הביטוח היה צריך להיות נחלת המדינה ולאו דווקא בידיהן של חברות פרטיות קפיטליסטיות. אך על אף המציאות אני סבור שנותרו עדיין שטחים שבהם יכולה המדינה לעסוק בלי לפגוע בעקרון של חופש העיסוק לחברות ביטוח פרטיות.

אני רוצה להעלות בעניין זה דוגמה אחת. הולך ומתפתח בעולם ענף ביטוח לקרבנות עבירות פליליות ואלימות. אין שום הגיון, אין שום הצדקה לכך, שאם אדם בישראל נפגע כתוצאה מפעולה אלימה של מישהו, שהוא, ואולי גם משפחתו וילדיו, יצטרכו לשאת בעונש, אינני יודע על מה. החברה אשמה לא במעט בעבריינות העבריין. אני סבור שאנחנו צריכים לתת לאותו נפגע

שנפגע כתוצאה מפעולה אלימה, כמובן על־פי קריטריו־נים, על פי קביעות בחוק, פיצויים מתאימים שיוכל למצות את עצמו לצורך קיומו וקיום משפחתו. אינני מדבר בפיצויים על צער, כאב, אבדן הנאות. לא. אבל אני סבור שהמדינה חייבת לדאוג לכך שיובטח קיומם של אותם נפגעים ואותן משפחות של הנפגעים בדרך של אלימות ועבירות פליליות.

ונקודה אחרונה שרצוני להעלות היא בעיית רכושם של יהודי ערב. אני מצטער שכבוד השר לא התייחס בדבריו לנושא זה, שהועבר למשרדו על־ידי הממשלה. כוונתי לרישום תביעותיהם של יהודי ארצות ערב. חו־שני שהעניין נעשה לא תוך כדי שימת דגש מיוחד, על אף חשיבותן של התביעות האלה הן לתובעים והן למדינה. את הנושא הזה העליתי פעם מעל במה זו בצורה אחרת. אני חוזר ומציע לממשלה ולשר המשפטים, שיבדוק את הבעיה, שיבדוק אותה הצעה שהצעתי, שהמדינה תעיין בעניין — כל עוד נראה השלום רחוק מאתנו, והוא נראה עכשיו רחוק יותר מאשר אי־פעם — תעיין באפשרות של פיצויים לאותם יהודים מארצות ערב, שיש ביכלתם להוכיח בעלותם על רכושם שהוחרם בארצות ערב, ויש כאלה. יש כאלה שיכולים להוכיח מעל כל צל של ספק שרכושם הוקפא ויש להם רכוש נכבד בארצות ערב. אינני סבור שאלה צריכים לסבול משום שמדינות ערב אינן רוצות לפתור את בעיית הפליטים. בעיית הפליטים הערביים יכלה להיפתר בקלות רבה על ידי אותם נכסים שיהודים השאירו בארצות ערב, אילו רצו מדינות ערב לפתור את בעיית הפליטים. אבל הן אינן רוצות בכך, ואין בידנו לאלץ אותן לרצות בכך.

אין זה מגיע ליהודים אלה שרכושם נשלל מהם במשך שנים כה רבות, שהם וילדיהם לא יזכו ברכוש זה, שהוא פרי עמל של דורות, שלהם ושל הוריהם.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
מי צריך לפצות אותם?

מרדכי ביבי (המערך, עבודה—מפ"ם):
ממשלת ישראל, מרכושם של הערבים שנשאר בארץ. עם כל הפליאה, אני סבור כך. אני חושב שיש חשבון של זכויות וחובות; ויש בידיה של ממשלת ישראל זכויות וחובות — מצד אחד לגבי רכוש של ערבים שנטשו את הארץ, ומצד שני לגבי היהודים שאולצו לנטוש את רכושם בארצות מוצאם.

נסים אליעד (המפלגה הליברלית העצמאית):
רכושם ניתן לפליטים הערביים בישראל. רכוש היהו־דים בעיראק נתנו לערבים הפלשתינאים.

מרדכי ביבי (המערך, עבודה—מפ"ם):
אתה עוזר לי בזה, אני מודה לך. אבל זה לא בדיוק כך. אם דעתך מתקבלת על דעת שר המשפטים, אודה גם לך וגם לו. אני חושש שזה לא מתקבל.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
מוטב שתדבר על כך עם נציגי משרד האוצר.

מרדכי ביבי (המערך, עבודה—מפ"ם):
העליתי זאת פעם כהצעה לסדר־היום בכנסת. אני חושב שיש לעניין זה אספקטים משפטיים, וחשוב ששר המשפטים יתן את דעתו על הצד המשפטי, מאחר שהעניין של רישום תביעות של רכוש יהודי בארצות ערב נמצא כעת בתחום משרדו.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
תגיש הצעת חוק. זה עניין של הצעת חוק.

היו"ר צ. צימרמן:
רשות הדיבור לחבר־הכנסת קלמן כהנא, ואחריו לחבר־הכנסת שלום כהן.

קלמן כהנא (פועלי אגודת ישראל):
אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. בראש דברי יודשה לי לברך את ממשלת הליכוד הלאומי על הצלתה ממש־בר. הממשלה ראויה לברכה — —

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
שהחיינו וקיימנו, זו הברכה.

קלמן כהנא (פועלי אגודת ישראל):
— — הרי סוף סוף עומדת היא על משמר העניינים הבטחוניים והפוליטיים של המדינה בעת צרה ומצוקה. אך אגיד את האמת: הדרכים שבהם ניצלה האחזות של ממשלת הליכוד אינן נראות לי מכמה בחינות, ואני רוצה להביע את שמחתי, כי ידי וידי סיעתי לא היו בדבר הזה, אשר איננו מרבה כבוד שמים בשום אופן.

דוגמה בולטת לכך יוכל לשמש העתון "דבר" בכתבו, שמספר חברי כנסת העידו כי "אולי מי שירצה גיור מהיר, יפנה להנהלת הקואליציה ולא לרבנות". כך הולך — —

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
או לרמטכ"ל.

קלמן כהנא (פועלי אגודת ישראל):
— — ומתרוקן מתכנו מושג הגיור ההלכתי המקודש.

עלי להביע גם צער על כך שצה"ל עורבב בפרשה זו ללא כל הצדקה ובחריגה ברורה מתפקידיו הנעלים, אשר כל בית ישראל שותפים בהערכה על עמדו בהם. העובדה שדובר צה"ל סירב לאשר למגייר לדבר בעניין הופכת את הכל למבצע צבאי ללא כל צורך, ואני מצטי־ער על קביעת "דבר" במאמר המערכת, כי צה"ל יכול לספק לעם לא רק סיוע בטחוני, אלא גם סמכות רבנית בלתי־מעורערת לפתרון בעיות בלתי־שגרתיות.

דבר זה אינו מתפקידו של צה"ל ויש להצטער צער רב שהוא הוכנס לפרשה זו ללא כל הצדקה, וללא כל צורך ענייני הנובע מתפקידיו ומסמכויותיו. אם זה משע־שע בעיני זה, כדברי "דבר", בעיני זה מצער עד מאוד.

וכעת לדיון על משרד המשפטים. זמני הקצר מרשה לי להעיר הערות רק לשני עניינים — לעניין יזמת החקיקה ולעניין בתי־המשפט, בקשר לפרשה האקטו־אלית של גיור שאנו עומדים בה כעת ושמעסיקה את הלבבות ואת המוחות.

בתקופה המנדטורית קיימת היתה פקודה בעניין המ־רת דת. היא קבעה סדרים בפרשה נכבדה זו לחיי הפרט והחברה. הרבה פקודות מנדטוריות תוקנו ושונו. במקומן חוקק המחוקק חוקים ישראליים. ובוודאי היה מתפקידו לעשות זאת בפקודה שתעורר ספק אם לא בטלה חלותה על־ידי שינויים במבנה החוקי והחברתי שלו. ספק זה התעורר לפני שנים, בקשר לכל החוקים המנד־טוריים הקשורים בקיומה של כנסת ישראל. משום מה

לא מצא משרד המשפטים, הממונה על החקיקה, לנחוץ לדאוג לכך שבמקום החוק המנדטורי המפוקפק יבוא חוק ישראלי ברור. וכשנתעוררה לראשונה שאלה בקשר לחלותה של הפקודה בעניין ההמרה, אף לא נזדרז משרד המשפטים להבטיח, כי אכן יחליף את הפקודה המנדטורית בחוק ישראלי, אלא הוא מבכר קיום חוק שספק קיים בקשר לחלותו, ואיננו מבטיח תיקון המצב, אף אם יתברר באופן מוחלט כי אין חלות לחוק זה.

לי נדמה גם כי עמדה זו שנוקט משרד המשפטים מנוגדת לתכנו הממשי של המושג סטטוס קוו, שעליו מבוססים אצלנו סדרי חיים לא מעטים בתחום הדת והמדינה. פירושו של סטטוס קוו הוא לדעתי ברור, שאם מתגלה איזה ליקוי חוקי או פרוצדורלי בנוהל החיים המקובל שלנו, הרי מחובתנו לתקן אותו. ועל כן איננה מובנת לי בשום אופן עמדתו של שר המשפטים בשאלה זו של התקנת חוק המרה יעיל ותקין, אשר יהיה מבוסס על הנוהל הקיים במדינה מאז קיומה ועד היום הזה.

וזה נוגע גם לתיקון חוק השבות, כפי שיזם אותו משרד המשפטים. גם כאן חרג משרד המשפטים מהסטטוס קוו. אילו לא היו מוצאים שופטי בית־המשפט העליון פגם פרוצדורלי בהנחיות שפירסם בשעתו שר הפנים, שכגרים יוכרו רק אלה שנתגיירו כהלכה, הרי לא היה בא מישהו לערער על כך, בתוקף הסטטוס קוו הקיים במדינה. כעת, משנמצא פגם פרוצדורלי בהנחיות אלה, היה זה מחובת משרד המשפטים להציע שהנוהג הקיים ייהפך לחוק גם להבא. במקום זה הציע לנו שר המשפטים הצעה, שנתקבלה על־ידי הכנסת ושינתה את המצב שהיה קיים עד עתה. קובל אני על חברי מהמפד"ל, שנתנו ידם לתיקון זה. לצערי, לא הבינו עד כמה מרחיק לכת שינוי זה בחוק המאשר הכרת לא־יהודים כיהודים על־ידי מוסדות מדינת ישראל והכנסת נטע זר לתוך העם אשר שמר על ייחודו וטהרתו אלפי שנים. לאחרונה היה נדמה לנו שחברי המפד"ל הכירו בטעותם. לצערי, הצהלה שמילאה את פיהם עם המרת הדת של גברת זיידמן מוכיחה, כי לא על עניין הגיור הם לוחמים, לא על העניין העקרוני, שלא יוחדרו לתוך העם גויים, אלא על הצד הפורמלי של הכרה במוסדות הרבנות בארץ. אינני בא לזלזל במאבקם זה. אני מוכן להיות לו שותף בהחלט. גם אנו איננו מוכנים להכיר ברבנות אחרת בארץ, רבנות ללא הלכה, רבנות ללא שולחן ערוך, רבנות ללא קבלת עול מלכות שמים. "רע־בנים" — רע בעי"ן — קראו לשכמותם גדולי הדורות הקודמים, בעת אשר צצו אותם ראביים. אבל יחד עם זאת יודעים אנו, כי לא רק זה המאבק. אנו לא נשלים עם הכרת הגיור הרפורמי, אשר איננו גיור כלל, גם אם יבוצע בחוץ־לארץ, כי אנו מכירים את סכנותיו ואנו רואים בו אסון לעם ביסוד חייו, ואנו אף רואים את השלכותיה המעשיות של הכרה בגיור זה, כי אכן אז יוכל להיווצר מצב שלא יהיה צורך אפילו לנסוע לקפריסין כדי לקבל גושפנקה של "גר רפורמי". יספיק, לפי חוקי ישראל, טיול קטן לבית־לחם וחתימה על מסמכים שם כדי שמדינת ישראל תכיר ב"גר רפורמי" שכזה. מבחינה עקרונית ומעשית כאחת נמשיך ללחום נגד הכרה בגיור רפורמי. נשמח אם המפד"ל תצטרף למאבק זה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
רעיון מצויין.

קלמן כהנא (פועלי אגודת ישראל):
כשהציג לפנינו שר המשפטים את תכניות משרדו לראשונה, בשנת תשכ"ו, הסביר לנו עד כמה מעוניין הוא לשאוב מהמשפט העברי את יסודות החקיקה בישראל. אני מצטער לקבוע, שבנקודה העיקרית של היות היהודי יהודי זנח שר המשפטים את המשפט העברי.

מכאן מלים אחדות לשיפוט. שר המשפטים קבע אז כי המשפטנים — ואני מניח שזה כולל גם שופטים — בבואם לפתור בעיה משפטית, יידרשו לשאול את עצמם או את פי המומחים לדבר מהו הפתרון שאפשר למצוא במשפט העברי לאותה בעיה. לצערנו, כשעמדה לפני השופטים בבית־המשפט העליון שאלת דיושם מיהו יהודי, לא למשפט העברי פנו. הם פנו להשקפותיהם האישיות או להערכתם את רצון העם וגישתו. התברר כי טעו בכך. את התשובה הברורה ביותר לכך נתנה הכנסת כשלא קיבלה את קביעתו של שופט בית־המשפט העליון שאמר: אשרינו ש"נמצאנו למדים כי קנאות מעין זו היתה רחוקה מלבם של מתכנני החוק והמחוקקים עצמם". מה היתה הקנאות הזאת? הכוונה להפריד בהזדמנות הרישום בין יהודים שלמים ואמיתיים לבין אלה שאינם אלא מתיימרים בהבל פיהם להיות יהודים. הכנסת, ברובה הגדול, הכריזה על עצמה, כי היא "ריאקציונית" בעניין זה.

אך דוגמה זו ואחרות נוספות, גם העובדה שבית־המשפט העליון שם עצמו לפוסל חוקים שחוקקה הכנסת, מעמידה בספק רב אם דרך מינוים של שופטים, המקובלים כיום, היא הדרך. השופטים אינם שופטים רק לפי החוק, אלא גם לפי השקפתם. השופטים מתערבים בהכשרת חוקים או פסילתם. שופטים שכאלה, האין דרך מינוים צריכה להיות דרך המינוי האמריקאית, בה שופטים נבחרים ולא מתמנים דווקא, נבחרים על ידי הגוף הפוליטי ובדרך פוליטית? כל עוד חשבנו שהשופטים יפסקו לפי אות החוק ותכנה גרידא, ואם לא ימצאוה בחוק האנגלי יחפשוה בחוק העברי לפחות — יכולנו לא להציע זאת, עם כל הסתייגויותינו מבית־המשפט המבוסס על חוק חילוני ושיפוט חילוני. אבל עם החדרת השקפות עולם לתוך השיפוט ועם הפיכתו של בית־המשפט לזירה של מלחמת התרבות בישראל, איננו יכולים להציע אלא מינוי פוליטי והשקפתי ברור.

והאחרון הכביר. הבוקר פסק בית־המשפט העליון, כי נישואין אשר נפסלו על־ידי המוסד המוסמך לכך במדינת ישראל, על ידי בית־הדין הרבני, יירשמו כנישואין. לפי חוק מדינת ישראל הסמכות לעניין נישואין וגירושין של יהודים היא בידי בית־דין רבני ועל־פי דין תורה. לחדהמתנו, לא רק חבר־הכנסת אברמוב מעל דפי "הארץ" מורה לרבנים ובתי־דין רבניים היאך לפסוק בניגוד לשולחן ערוך, אלא גם בית־המשפט העליון מצווה זאת. עם כל הכבוד לבית־המשפט העליון, לא אטעה אם אקבע שלמדנותם בהלכה, בשולחן ערוך, בדין תורה, איננה מגיעה לדרגת הדיינים, חברי בתי־הדין הרבניים. עם זאת הם מצווים על הדיינים לפסוק בניגוד לדעתם, לידיעתם ולמצפונם, זאת אומרת, לדעתי, גם בניגוד לחוק מדינת ישראל.

אל יתפלאו איפוא חברי הבית אם אסיים דברי בתפילה הנושנה: "השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה, והסר ממנו יגון ואנחה".

היו"ר צ. צימרמן:

רשות הדיבור לחבר־הכנסת שלום כהן, ואחריו — לחבר־הכנסת משה סנה.

שלום כהן (העולם הזה—כוח חדש):

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. מעשה מחפיר נעשה בישראל היום. יותר מכל מלכות האמבטיה מהווה פרשת הלן זיידמן פארודיה המוקיעה את הצביעות וה־ציניות של הממסד הקיים, הדתי והמפלגתי כאחד. אפשר לכנות טרגי־קומדיה זאת בשם "מלכת המקווה".

במי פוגע מעשה מביש זה? הוא פוגע במערכת השי־פוט הישראלית, כי אכן נרקמה תחבולה כדי לעקוף את בית־המשפט ולמנוע פסיקה אשר האינטרס הציבורי חייב אותה. הוא פוגע בחופש המצפון, המובטח במגילת העצמאות, שעל שמירתו מופקדים בתי־המשפט וגם שר המשפטים. הוא פוגע בכבוד הכנסת אשר סובבוה בכחש ואשר שר המשפטים השפיע על הצבעתה בטענות שווא. הוא פוגע ביהדות הרפורמית, בדרך של קנוניה עלובה ופחדנית. אבל בראש וראשונה פוגע מעשה זה ביהדות האורתודוקסית עצמה, שעסקניה המפלגתיים, בשיתוף עם עסקני מפלגת העבודה, ביזוה והשפילוה ורמסוה עד עפר.

אדוני היושב־ראש, נטפל תחילה בשר המשפטים. לפני מספר שבועות הביא השר לפני הכנסת הצעת חוק שמגמתה היתה להחיל כפייה דתית חמורה על האזרחים ולשלול מהם את ההגדרה החפשית של לאומיותם ודתם — וזאת חרף פסיקת בית־המשפט העליון. כדי להמתיק את הגלולה הבטיח השר לציבור הקלה אחת: שלהבא יכירו בגיור הרפורמי לצורך רישום הלאום היהודי. השר הבטיח זאת במפורש לכנסת, ועל דעתו חזר והבטיח זאת חבר־הכנסת חיים צדוק בשם ועדת החוקה, חוק ומשפט.

הבטחות אלה היו כוללות וחד־משמעיות, ולא עשו שום הבחנה בין גיור רפורמי בארץ לבין גיור רפורמי בחוץ־לארץ. על סמך הבטחות אלה הצביעה הכנסת כפי שהצביעה, למרות שהזהרתי אותה, כבר אז, שאין לייחס ערך להבטחות כאלה. והנה בניגוד מפורש להתחייבויות אלה הלך שר המשפטים והבטיח בכתב לעסקנים הד־תיים, שלהבא יתנגד, באמצעות היועץ המשפטי לממשלה, להכרה בגיור רפורמי שנעשה בארץ. אני קורא תגר לשר המשפטים: אדרבה, יצביע בדברי תשובתו על מלה אחת בחוק, או בדברי הסיכום שלו אז, המוכיחה כי דובר על הבחנה בין גיור בארץ וגיור בחוץ־לארץ.

על סמך מה ניתנה הבטחה זו? בעלי הפילפול טוענים, שבאותן הצהרות שניתנו בכנסת לא נכלל הגיור הרפורמי שנעשה בישראל, וכן שיש חוק מנדטורי ישן השולל ממילא אפשרות של הכרה. אין אמת בזאת. אולם אני רוצה להציע לשר המשפטים עוד אתגר מפורש. ואני דורש בשם כבודה של הכנסת תשובה חד־משמעית: אם התכוון השר אז להבדיל בין גיור רפורמי בארץ לגיור רפורמי בחוץ־לארץ, והגניב זאת בתחבולה בלתי־מכובדת, על־ידי משחק מלים, הרי זו הונאת הכנסת והשגת הצבעה בטענות שווא. כי שום חבר כנסת לא הבין את הדברים כך. הכנסת כולה, הציבור והעתונות קיבלו את הדושם הברור, כי יוכר כל גיור רפורמי. אולם אם לא היתה זו תחבולה, ובאמת הובטח מה שהיה נדמה לכנסת שהובטח, הרי יש כאן ביזוי הכנסת, ביזוי הממשלה והפרת אמונים, המחייבת את השר להתפטר.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

חשוב שיידשם בפרוטוקול הכנסת, שלשר המשפטים לא היה אומץ־לב לשמוע את הדברים האלה והוא יצא מהאולם כאשר נאמרו.

בנימין הלוי (גח"ל):

הוא היה נביא; הוא ידע מראש שזה ייאמר.

שלום כהן (העולם הזה—כוח חדש):

אבל הוא הספיק לשמוע הדבה־הרבה דברי שבח גם מפי חבר־הכנסת הלוי קודם לכן. זה בסדר. זה מספיק לו.

כבוד היושב־ראש, רבותי חברי הכנסת. מבחינה דתית חמורה לא פחות הפגיעה בדת. זאת שמענו גם מפי הדובר שקדם לי. סיעתי לוחמת בכפייה הדתית, יותר מכל גוף אחר במדינה. אולם מעומק הכרתנו אנו רואים את עצמנו מצווים להילחם באותה מידה נגד כפייה אנטי־דתית.

הנה יש לפנינו כפייה אנטי־דתית כפולה. ראשית: הכפייה על הגברת הלן זיידמן, על־ידי הפעלת לחצים בלתי־הוגנים מטעם מפלגתה ותנועתה הקיבוצית, שבע־ליה לא נדתעו אף לשתף בהם את נשיא המדינה ואת ראש הממשלה. כך הוכרחה הגברת זיידמן לנטוש את הזרם הדתי המתקדם שבחרה בו ולהיכנע לזרם דתי שהיא מתנגדת לו — לא רק באמונתה, כי אם בכל הלי־כות חייה בקיבוץ. זה הוכח על־ידי נישואיה האזרחיים לכוהן בהיותה גיורת.

שנית: יש כאן פגיעה מבעיתה בחופש הדת וב־הכרה האורתודוקסית. כאשר סירבו הרבנים האורתודוק־סיים לגייר את הגברת זיידמן, פעלו על־פי מצפונם והכ־רתם הדתית, ואנו מכבדים אותם על כך.

אנחנו דוגלים בהפרדת הדת מהמדינה, גם כדי שדתיים יוכלו לחיות על־פי אמונתם החפשית, מבלי שהדבר יפגע במי שאיננו רוצה לקבל את הלכתם. כל הפרשה המבישה הזאת לא היתה מתעוררת אילו היתה הגברת זיידמן יכולה להינשא באופן חפשי בנישואין אזר־חיים בארץ, ולהידשם באופן חפשי במרשם התושבים על־פי הגדרתה העצמית והחפשית.

נאמר לנו שהרבנים האורתודוקסים אינם מוכנים לגייר אנשים בחפזון, שאינם מסתפקים בחצי שנה של הכנה, כמו הרפורמים, שהם רוצים להשתכנע שהגיורת אמנם תקיים את כל המצוות. לפי תפיסתם חבר קיבוץ חילוני אינו יכול להתגייר כלל, מאחר שמשטר חייו אינו מאפשר קיום מצוות, קיום מטבח כשר וכו'.

מה קרה בן־לילה? כאשר היתה צפויה סכנה לכס־אות, לתקציבים, לג'ובים, בקיצור: לעגל הזהב — אולי עגל הכסף — של המפד"ל, הופעל לחץ על הרבנים לעשות כחש בנפשם ולעשות מלאכתם רמייה. וכאשר זה לא הועיל, הקימו בית־דין שדה, בית־משפט צבאי ממש, נתנו פקודה צבאית לרבנים לובשי מדים לעמוד דום ולגייר.

יורשה לי לקרוא כאן לפניכם מכתב שהגיע אלינו רק היום. הוא נשלח על־ידי רב־סרן שליט לחברי לסיעה, חבר־הכנסת אורי אבנרי, בנוגע להתערבות הקצינים האלה בעניין. כותב רב־סרן בנימין שליט: "חבר כנסת נכבד, בשעתו פנה אחד מחברי הכנסת של סיעה מסויימת בשאילתה, איך יכול רב־סרן שליט, כאיש צבא, להציע

הצעות פוליטיות וכו'. נראה לי שהיום המקום לשאול: איך יכול אלוף גורן לבצע מעשה, כאיש צבא, בעל משמעות פוליטית עמוקה ובעניין אזרחי טהור? האם קיבל אישור לפעולתו האזרחית?" יש עוד המשך, אבל אסתפק בזה.

כנסת נכבדה, לולא היה זה מביש, הרי היה זה היתולי. כי מה יהיה הצעד הבא? גיוס בטלפון? — כפי שקרא חברי בקריאת־ביניים, גיוס על־פי פקודת המפד"ל או המטכ"ל, הרב־אלוף או האלוף־רב?

יש כאן הוכחה חותכת ליעילות תורת ההתחרות החפשית, כאשר ברור שרק הקונקורנציה הרפורמית היא ששברה את כללי המונופול האורתודוקסי והורידה את מחיר הגיור הרבה מתחת למחיר המינימלי של הרפורמים עצמם.

אבל צחוק בצד. מתעוררות כאן שאלות דתיות, מצפוניות ומשפטיות. האם מוכנה המפד"ל להכיר בגיור אילו נעשה על־ידי הרב טוביה בן־חורין הרפורמי לגברת זיידמן בניו־ג'רסי או בניקוסיה, אך פוסלת אותו הגיור, של אותו רב בן־חורין, לאותה גברת זיידמן, בתל־אביב? האם זו הציונות החדשה? האם זאת ציונות או ציניות?

כבוד היושב־ראש, האשמנו את שר המשפטים וגם את שר הפנים בקנוניה כדי לעקוף הכרעה של בית־המשפט העליון בפרשת שליט, ואף הוכחנו זאת במסמך סודי של הנהלת המפד"ל, שחברי אורי אבנרי קרא מעל דוכן הכנסת. עכשיו נעשתה קנוניה נוספת על־ידי המפד"ל והמערך כדי לעקוף שנית את החלטת בית־המשפט.

שר המשפטים נתן יד לכך. על כן אין לנו מנוס אלא לחזור ולהביע בו אי־אמון. אנו מצטערים ממנו שיתפטר כדת וכדין.

היו"ר מ. ביבי:

רשות הדיבור לחבר־הכנסת משה סנה, ואחריו — לחבר־הכנסת יורם ארידור.

משה סנה (מק"י):

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. בהזדמנות זו, בקשר עם עניין הגיור וכל הכרוך בו, אני רואה צורך לעמוד על שאלה קונסטיטוציונית, עקרונית וחשובה ביותר, לדעתי. זוהי המגמה של הרבנות הראשית להתנשא מעל מוסדות המדינה, לפגוע בהם, לייחס לעצמה סמכות לא לה, וגם לחרחר ריב — לא רק בין הציבור הדתי ובין הציבור החילוני, אלא גם בתוך הציבור הדתי גופו. במקום לנאום ארשה לעצמי לקרוא לפני הכנסת חילופי מכתבים בנידון זה ביני לבין היועץ המשפטי לממשלה. ביום 15 בפברואר 1970 כתבתי לכבוד היועץ המשפטי לממשלה, מר מאיר שמגר, את המכתב הבא:

"הנני רואה לעצמי חובה להפנות את תשומת־לבך לפגיעה חמורה בבית־המשפט העליון על־ידי מועצת הרבנות הראשית, והנני לבקשך לעיין בעובדות ובשיקולים המובאים להלן ולהסיק מהם את המסקנות שיראו לך בתחום תפקידך וסמכותך.

ביום 27 בינואר 1970 קיימה מועצת הרבנות הראשית ישיבה משותפת עם חברי בית־הדין הגדול ובה נדונה תגובה על פסק־דינו של בית־המשפט העליון, שישב כבית־דין גבוה לצדק, בג"ץ 58/68: בנימין שליט (ואחרים) נגד שר הפנים (ואחרים). ההחלטה שנתקבלה בישיבה זו התפרסמה, בין היתר, בעתון היומי "הצופה" מיום 28 בינואר 1970. בהחלטה האמורה קוראת הרבנות הראשית שלא לציית לפסק־הדין שניתן בבג"ץ 58/68 הנ"ל ופוסקת 'לאסור באיסור תורה לחתום על כל תעודה ומסמך המאשר שמישהו יהודי, בעוד שלפי האמת אינו יהודי; וכל העושה כן מעיד עדות שקר ומכשיל את הרבים בעניין חמור, שאחריתו מי ישורנו'.

מועצת הרבנות הראשית שוללת בהחלטתה האמורה את סמכותו של בית־הדין הגבוה לצדק לדון ולהכריע בעתירה, שהובאה לפניו בבג"ץ 58/68 הנ"ל, ומודיעה כי היא 'שוקלת הכרזת תענית ציבור עולמית וכנס רבנים לנקיטת אמצעים נמרצים כתגובה על פסק־הדין ותוצאותיו המסוכנות'. ההחלטה האמורה של מועצת הרבנות הראשית, שפורסמה בעתונות ולא הוכחשה עד היום הזה, מביאה לידי בזיון מערכת המשפט בישראל, מעודדת אי־אמון כלפי בית־המשפט, מגרה את הציבור לפעולות־לחץ במגמה לבטל את פסק־הדין שניתן כדין בבג"ץ 58/68 הנ"ל. לפיכך אבקשך, אדוני היועץ המשפטי, שתבחן אם אין בהחלטה האמורה של מועצת הרבנות הראשית משום עבירה על הוראות הסעיפים 59 ו־60 לפקודת החוק הפלילי. ההחלטה האמורה של מועצת הרבנות הראשית היתה מכוונת במישרין לכך, כי שר הפנים ועובדי־ציבור אחרים לא ימלאו אחר צו מפורש מאת בית־הדין הגבוה לצדק, כפי שניתן בבג"ץ 58/68 הנ"ל. לדעתי, מן הראוי שתבחן, אדוני היועץ המשפטי, אם אין בכך עבירה על הוראות הסעיפים 31 ו־143 לפקודת החוק הפלילי.

מועצת הרבנות הראשית היא מוסד אשר הוקם על־פי חוק המדינה, וממנו הוא שואב את סמכותה בשטחים מסויימים המוגדרים בחוק. ובשם שהציבור חייב לכבד את הרבנות הראשית בתחום סמכותה, כך חייבת הרבנות הראשית לכבד את סמכותן של רשויות המדינה, ושל הרשות השופטת בכלל זה. למרבה הצער, התיימרה הרבנות הראשית בהחלטתה האמורה להתנשא בעיני הציבור מעל לחוק המדינה ומעל לבית־המשפט העליון.

בפנייתי זו אליך, אדוני היועץ המשפטי, אין שום כוונה לפגוע בכבודה ובמעמדה של הרבנות הראשית, ובוודאי לא לגרום למחלוקת בין רשויות המדינה לבין המוסד הדתי הקיים מכוח רשויות המדינה. יחד עם זאת, אין להתעלם מן החשש, כי העדר כל תגובה מצדך על הפגיעה החמורה, שפגעה הרבנות הראשית בבית־המשפט העליון, עלול לערער את מעמדה המוסרי הרם של הרשות השופטת בישראל ולשמש תקדים מסוכן לגבי מקרים דומים ואחרים בעתיד. הנני סמוך ובטוח, אדוני היועץ המשפטי, כי תתייחס בכובד־ראש לאיגרתי זאת, ואצפה לתשובתך האדיבה. בכבוד רב, משה סנה."

ביום 17 במאי 1970 שלח אלי היועץ המשפטי לממשלה את התשובה הבאה: "ד"ר סנה הנכבד, ביקשתי וקיבלתי נוסחה המלא של ההחלטה, אליה התייחסת במכתבך הנדון. דעתי היא כי תחומי המותר והאסור בנושא שלפנינו הובהרו ונדונו בצורה המלאה ביותר, ועל־כן לא ראיתי מקום לחזור ולהעלות את הנושא לטיפול נוסף; ומה גם שכל רישום שנבע מקביעתו של פסק־הדין בנדון, אכן נרשם. בכבוד רב — מאיר שמגר, היועץ המשפטי לממשלה."

בתשובה על התשובה הזאת כתבתי ביום 8 ביוני 1970 מכתב שני ליועץ המשפטי, וזה לשונו:

"אדוני, קראתי בעיון את מכתבך מיום 17 במאי שנה זו, בתשובה למכתבי אליך מיום 15 בפברואר שנה זו. ומבלי להעיר על הכתוב בו, הנני רואה צורך לציין מה שאין בו: א) אין במכתב התשובה שלך אף מלה אחת הסותרת את טענותי המשפטיות והעניניות כלפי החלטת מועצת הרבנות הראשית מיום 27 בינואר שנה זו; ב) אין בתשובתך שום התייחסות לחשש שהבעתי בפגייתי אליך כי 'העדר כל תגובה מצדך על הפגיעה החמורה, שפגעה הרבנות הראשית בבית־המשפט העליון, עלול לערער את מעמדה המוסדי הרם של הרשות השופטת בישראל ולשמש תקדים מסוכן לגבי מקרים דומים אחרים בעתיד'. והנה, עברו רק חודשים מעטים למן ההחלטה האמורה של הרבנות הראשונה, וכבר הוכח כי העדר כל תגובה מצדך אמנם סייע להישנות הפגיעה של הרבנות הראשית ברשויות המדינה.

מועצת הרבנות הראשית, בישיבתה מיום 4 ביוני 1970 (ערב ראש חודש סיון תש"ל), החליטה פה אחד: 'איסור על־פי דין תורה לרושמי מרשם התושבים וה־אחראים עליהם לרשום אינו־יהודי כיהודי, כל עוד לא התגייר כהלכה'. (מצוטט לפי "הצופה", 5 ביוני 1970). מועצת הרבנות הראשית, בהחלטתה זו, משתמשת לרעה בסמכותה כדי להטיל על פקידי מרשם התושבים, ועל שר הפנים האחראי עליהם, איסור למלא חובה שהם חייבים למלאה על־פי דיני המדינה. מועצת הרבנות הראשית עושה זאת ביודעין, באשר באותה החלטה היא עצמה מציינת 'שלא הודגש בפירוש בחוק שהגיור יהיה כהלכה'. יתירה מזו, מועצת הרבנות הראשית פונה בהמ־שך החלטתה לממשלה 'בבקשה נמרצת להביא לכנסת תיקון לחוק על־ידי תוספת המלה "כהלכה"'. בקשה זאת היא כמובן חוקית בהחלט. אבל בלתי־חוקית בהחלט היא התוספת השרירותית של המלה 'כהלכה' על־ידי מועצת הרבנות הראשית, בעוד היא יודעת שהחוק אינו כולל הגבלה זו על אופן הגיור; וכמו־כן בלתי־חוקי בהחלט הוא האיסור, שמועצת הרבנות הראשית מטילה על שר הפנים ופקידי משרד הפנים במרשם התושבים, לנהוג כחוק.

בוודאי תסכים אתי, אדוני היועץ המשפטי, כי מועצת הרבנות הראשית, השואבת את סמכותה המוגדרת מחוק המדינה, מחוק הכנסת, שוב חרגה מסמכותה, שוב העמידה עצמה בסתירה עם חוק המדינה, שוב התיימרה להתנשא מעל לכל רשויות המדינה: מעל לרשות המחוקקת — באשר הוסיפה את המלה 'כהלכה', בלי לחכות לתוצאות פנייתה, שהכנסת תוסיף מלה זו; מעל לרשות השופטת — באשר אסרה לרשום תושב כיהודי על־פי גיור רפורמי, אם ובאשר בית־המשפט העליון יצווה לרשום כן; מעל לרשות המבצעת — באשר הטילה איסור הלכתי כביכול על שר בממשלה ועל פקידים הכפופים לו למלא את תפקידיהם כחוק.

הנני מצטער לציין כי החשש שהבעתי לפניך במכתבי הראשון לא היה חשש שווא, והנני מוסיף משנה־חשש — שנסיונות ההתנשאות וההשתלטות של הרב־נות הראשית יביאו לתוצאות חמורות ביותר, אם לא ייעשה מצדך צעד מתאים שיעצור את ההידרדרות בעוד מועד. בכבוד רב, משה סנה, חבר־הכנסת."

הבאתי את חילופי־המכתבים האלה לידיעת הכנסת ולתשומת־לבו של שר המשפטים, שיש לו זיקת־גומלין הדוקה מאוד עם היועץ המשפטי, ואודה לו מאוד אם ישיב תשובה ענינית.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
מתי הבאת לתשומת־לבי את חליפת־המכתבים?

משה סנה (מק"י):
עכשיו.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
ואתה רוצה ממני עכשיו תשובה ענינית?

משה סנה (מק"י):
לא אמרתי "עכשיו". המלה "עכשיו" איננה בפרו־טוקול. בטוח הייתי שהיועץ המשפטי התייעץ אתך. אבל אין זה ענייני. אמרתי: אבקש תשובה, אבל לא אמרתי: עכשיו.

עניין אחר לגמרי נוגע לעניין תקנות ההגנה (שעת־חירום), 1945. אני מרשה לי לקרוא באזניכם מתוך "דברי הכנסת", כרך 9, עמוד 1828, הצעה שנתקבלה בכנסת ביום 22 במאי 1951. וזה לשון החלטת הכנסת: "הכנסת מחליטה שתקנות ההגנה (שעת־חירום) 1945, הקיימות עדיין במדינה מאז השלטון הבריטי, עומדות בניגוד ליסודות של מדינה דמוקרטית, ומטילה בזה על ועדת החוקה, חוק ומשפט להביא לכנסת תוך שבועיים הצעת חוק לביטול התקנות הנ"ל". ההחלטה הזאת קיימת זה תשע־עשרה שנה, ועד היום הזה לא קויימה. אני מבקש משר המשפטים, כי ישים אל לבו לא רק בתקופת כהונתו, — ואני מאחל לו שתהיה ממושכת — אלא בהקדם האפשרי, למלא את ההחלטה הזאת של הכנסת ולהביא לנו במקום התקנות הבריטיות מ־1945 תקנות ישראליות. על תכנן נדון בכנסת. אם יש הכרח בתקנות, תהיינה־נא מנוסחות על־פי הצעת ממשלת ישראל ותקבלנה אישור ישיר, אחרי כל ההליכים התחי־קתיים, מאת כנסת ישראל.

חושבני שזו חובת כבוד לגבי החלטה שקיבלה אותה הכנסת בשעתה כמעט פה אחד, ברוב של 53 קולות נגד 1.

היו"ר מ. ביבי:
רשות הדיבור לחבר־הכנסת אריאור, ואחריו לחבר־הכנסת קלינגהופר.

יורם אריאור (גח"ל):
אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. צדק שר המשפטים כשהדגיש בנאומו הערב את עליונותו של בית־המשפט העליון. אבל על כך צריך להוסיף: יש תחומים שבהם בית־המשפט העליון הוא בית־משפט, אבל חדל להיות עליון. עליונותו של בית־המשפט מתבטאת לא רק בכך שהוא יושב כבית־משפט לעיעורים על בית־משפט מחוזי או כבג"ץ. עליונותו צריכה להתבטא גם בכך שמועצת הרבנות הראשית לא תראה את עצמה מוסמכת ורשאית לתת הוראה לשר לא למלא אחרי פסקו. יכול להיות שהעניין הזה איננו משפטי, אבל העניין הזה הוא ציבורי וראוי לתשומת־לבה של הכנסת.

עליונות בית־המשפט העליון צריכה לבוא על ביטויה גם בכך שתהיה לו הסמכות לקבוע שחוקים של הכנסת, אם יימצאו וכאשר יימצאו מנוגדים לחוקה לכשתתקבל, או לחוקי היסוד כפי שהם כיום, יוכל בית־המש־פט העליון לבוא ולבטל אותם הסעיפים המנוגדים.

וצר לי מאוד שעם הבשורה הטובה שהביא שר המשפטים לבית, על יזמה ברוכה בהחשת הכנתו של חוק יסוד: דרכי חקיקה, עדיין לא אמר שר המשפטים לכנסת מהי עמדתו שלו בנושא של כפיפות חוקי הכנסת לחוקה או לחוקי היסוד.

בוועדת־משנה לחוקי יסוד אנחנו נתקלים בבעיה הזאת כאשר מנסחים את חוק יסוד: זכויות האדם. וברור שאם לא תיקבע הוראה ברורה שחוק היסוד הזה וחוקי יסוד אחרים שיהוו אחר כך את החוקה יהיו עליונים על חוקים אחרים של הכנסת, הרי עלולים יהיו בשל כך להתרוקן מתוכן וסמכות. גם בנושא זה צריכה להיות עליונות בית־המשפט העליון.

אבל יש גם תחום שלישי שבו צריכה להיות לו עליונות. התחום הזה הוא תחום העירעורים על פסקי־הדין של בתי־דין אחרים. אין זה מתקבל על הדעת — גם אם הנסיון טרם גילה את הפגמים, אבל הוא עלול או עשוי לגלותם — שבית־המשפט העליון לא יהיה הפוסק האחרון בעניינים אזרחיים הנתונים לסמכות בתי־הדין לעבודה. צריך היה לחזור ולהנהיג את סמכות העיר־עור הזאת, גם אם לא נתקבלה סמכות זו בכנסת הקוד־מת. אין זה מתקבל על הדעת שבנוסף על חילוקי־הדעות הטבעיים שבין שופטים שונים יהיו גם חילוקי־דעות הנובעים ממערכות שיפוט שונות, ושיווצרו מראש תנאים שיתוו דרכים שונות לשיפוט כללי ולשיפוט בענייני עבודה.

ולא רק בנושא זה הדברים אמורים. ענין זה חל לדוגמה גם על ענייני בחירות, כאשר בית־המשפט העליון אינו מוסמך לטפל בעירעורי בחירות ברשויות המקומיות אלא אם כן הוא יושב כבג"ץ. אבל הוא אינו יכול לטפל בהם בשבתו כבית־משפט לעירעורים, מאחר שפסק־הדין של בית־המשפט המחוזי הוא סופי. כמובן, תמיד אפשר לומר שבית־המשפט העליון מוסמך לטפל במשהו כבג"ץ, אבל סמכותו כבג"ץ מוגבלת לנושא של חריגה מסמכותה או פגיעה בצדק הטבעי וכיוצא באלה, שנעשו, אם נעשו, על־ידי הערכאה הנמוכה. אך סמכותו אינה רחבה עד כדי כך שהוא יכול לפעול כרשות לעירעורים בביקורת תוכן החלטת הערכאה הנמוכה. ולא מתקבל על הדעת שבית־המשפט המחוזי בתל־אביב תהיה לו גישה אחת לענייני עירעורי בחירות, ולבית־המשפט המחוזי בבאר־שבע תהיה גישה אחרת על סמך אותו חוק, ושתי הגישות תהיינה סוף פסוק.

דבר זה חל גם על בית־הדין הצבאי. אין שום סיבה שלא יתאפשר עירעור על בית־הדין הצבאי העליון בנושא משפטי; עירעור ברשות, בתנאים מיוחדים, יוצאים מן הכלל. אבל את העירעור הזה צריך לאפשר.

דבר כזה צריך לחול גם לגבי התיקונים הדרושים במעצרים האדמיניסטרטיביים על־ידי מתן אפשרות של עירעור, בצורה מן הצורות, לבית־המשפט העליון או לשופט של אותו בית־המשפט. גם זה ניתן לתיקון.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
מה לגבי בתי־הדין הרבניים?

יורם ארידור (גח"ל):

בתי־הדין הרבניים הם רשות נפרדת, ואיני סבור שב־מצב הקיים נוכל להכניס את השינויים האלה. משנתקבל העקרון שענייני נישואין וגירושין מסורים לבתי־הדין הרבניים, שוב אי־אפשר לבוא ולהוציאם מהם על־ידי העירעור.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
מה ההבדל בין בית־דין עירוני ובין בית־משפט?

יורם ארידור (גח"ל):

לא אמרתי שיש הבדל עקרוני. אמרתי שיש דברים שניתנים לשינוי ויש דברים שאינם ניתנים לשינוי. הזכרתי דברים שמתקבל על הדעת שאפשר לשנותם.

יש גם בעיה של תיקון החוקים, של ביקורת החוקים, לאו דווקא בתחום החקיקה המסחרית, החוזית, שבה משרד המשפטים הירבה ומרבה לעשות. יש חוקים חסרי גוון פוליטי, שפשוט צריך ליטול יזמה ולתקן אותם. וכבר הצביעו על כך. אין שום סיבה, למשל, שבתאונות דרכים, כאשר ממילא יש חובת ביטוח צד שלישי, יתדיינו במשך תקופה ארוכה על השאלה מי אחראי לתאונה, ואם הנהג המבוטח אחראי — ישולמו לנפגע פיצויים, ואם הנהג המבוטח אינו אחראי, ואחראי הקרבן — לא ישולמו לנפגע פיצויים. אלה דברים שניתנים לסידור.

אני יכול לתת דוגמה אחרת. מקובל במשפט האזרחי, שהצד שהפסיד בדין משלם את הוצאותיו של הצד הזוכה. נניח שאדם היה נאשם במשפט פלילי, יושב במאסר ולאחר מכן זוכה, וזוכה במשפט לא מחמת ספק אלא מפני שבית־המשפט האמין לו שהוא חף מפשע. בית־המשפט קבע זאת במפורש. אינני רואה שום סיבה שלא יורשה בית־המשפט לחייב את מדינת ישראל בהוצאות, לא רק כשלא היה יסוד להגשת המשפט, כפי שיש לו הסמכות גם כיום — יכול להיות שהיה יסוד להגשת המשפט — אלא גם כשנתברר שהנאשם חף מפשע. מדוע לא יקבל אדם זה פיצוי על המאסר שנאסר כדין אבל לא כצדק? מדוע לא ייקבע פיצוי במקרה כזה כדבר של שגרה?

שר המשפטים אמר לא פעם, ובצדק, שיש למשרד המשפטים שני תחומי פעולה: תחום הפעולה הראשון — תחום פעולתו הרגיל של משרד המשפטים, בכלל זה עבודת בתי־המשפט והוצאה לפועל; ותחום הפעולה השני — בכלל זה עבודת הממשלה שמשרד המשפטים ושר המשפטים משולבים בה. במסגרת זו הייתי רוצה לראות את משרד המשפטים כגורם מחנך ומדריך גם מעבר לתחום הפורמלי של פעולתו, כשם שמבקר המדינה פועל בביקורת בתחומים שאולי במבט ראשון נראים מחוץ למסגרת פעולתו. אני מתכוון לפעולה בשטחים המשוחררים, שעדיין אינם חלק של ישראל. אני יודע שמבחינה פורמלית הדבר נתון לסמכותו של משרד הבטחון, ואולי הוא חורג מתחומו הרגיל של משרד המשפטים. אבל הייתי רוצה לקשור זאת לא מבחינה פורמלית אלא מבחינה מהותית.

הכנסת כולה אמונה על הכלל של "שלטון החוק". כלל זה שתי משמעויות לו: האחת משמעותו שלטון החוק באופן פורמלי, כשמבצעים את החוק; והשנייה, המקובלת היום יותר ויותר, היא שלטון החוק גם במובן של השלטת הוראות נורמטיביות נכונות של החוק. אם ניקח את המשמעות השנייה של ההוראות הנורמטיביות ונתייחס למה שקורה היום בהפעלת החוק כפי שהוא קיים בשטחים המשוחררים, נראה שחוק זה כולל צווי ממשל צבאי והוא מופעל באופן שלא ניתן לאזרחי ישראל להתיישב באופן חפשי, בכפוף לשיקולי בטחונם

גרידא, בשטחים המשוחררים. אינני פונה לשר המשפטים דווקא. אינני אומר שזו אחריותו דווקא. אבל כאשר אנו מקיימים את הכלל של שלטון החוק, לא ייתכן שבשטח הנתון לשלטונה של מדינת ישראל יהיה מקום כל־שהוא סגור בפני התיישבות של יהודים.

אמרה ראש הממשלה, ובצדק: "האם מתקבל על הדעת שיהודים יחליטו מרצונם שיש מקום שאסור ליהודים לשבת בו?"

עם קום המדינה היה המעשה התחיקתי הראשון של הממשלה הזמנית — ביטול חוקי הספר הלבן. הרי לא ייתכן שנבוא ונאמר היום, כי רק אחרי בוא השלום יהיה מותר לנו להתיישב בחברון ועד אז — אסור. ואני מדבר על דברים אלה לא מבחינה מדינית, אלא בדיון על משרד המשפטים, מבחינה משפטית גרידא, מבחינת הזכות המשפטית של האזרח, של היהודי. עכשיו אנו סובלים מצב שיהודי זכאי להתיישב בירושלים ואינו זכאי להתיישב במרחק 20 קילומטר מירושלים.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
זו אינה שאלה מדינית?

יורם ארידור (גח"ל):
אני מדבר על השאלה המשפטית.

זכותו של אזרח ישראלי לבוא ולהתיישב, ללא אפליה, לבל יהיה מקום בארץ ישראל ששם לא יוכל יהודי להתיישב.

שלום כהן (העולם הזה—כוח חדש):
הקו הירוק הוא מדיני.

יורם ארידור (גח"ל):
לאחר שעבר צה"ל את הקו הירוק, הגיע הזמן שתעבור גם אתה עליו, לפחות במחשבתך.

הזכות הזאת, שצריכה להיות לאזרחי ישראל, לבל יופלו לרעה בארץ ישראל, היא זכות ששר המשפטים ומשרדו צריכים להיות ראשוני יוזמיה, בלי קשר עם השקפות מדיניות, שבהן לא נגעתי בוויכוח זה.

היו"ר מ. ביבי:
רשות הדיבור לחבר־הכנסת קלינגהופר.

יצחק ה. קלינגהופר (גח"ל):
אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. אקדים את דברי בברכי את שר המשפטים ואנשי משרדו על המלאכה המרובה ורבת־החשיבות שעשו בשנת הכספים שחלפה. מלאכתם בחלקה שגרתית ובחלקה מקורית. בהדגישי את המרכיב השני, הוא התחום הלא־שגרתי שבפעילותם של השר ומשרדו, כוונתי שמדיגתנו, כמדינה צעירה, שרויה עדיין, ובודאי תישאר שרויה עוד שנים לא מעטות, בעיצומה של הנחת היסודות למערכת משפטנו על ענפיה למיניהם, יסודות חדשים וחדישים שהם פרי חקיקתנו הריבונית. מי שיש לו הזכות כמוני לעקוב בוועדת החוקה, חוק ומשפט אחרי ההתפתחות והקידום ביצירת יסודות אלו לחיי המשפט בארץ, לא יוכל שלא לציין לטובה את העבודה הנעשית במשרד המשפטים להכנת חקיקה בסיסית זו. ואם אני אומר "חקיקה בסיסית", אין אני מתכוון רק לחוקי היסוד הקונסטיטוציוניים, אלא גם לחוקים המרכזיים בתחומים אחרים, כגון של דיני האדמיניסטרציה, דיני העונשין ובמיוחד המשפט האזרחי. ולא רק את עבודת ההכנה העצומה של חוקים אלה אני מחשיב, אלא אף את שיתוף־הפעולה המתמיד מצד היועץ המשפטי לממשלה והפקידים הבכירים במחלקת התיכנון ומחלקת החקיקה של המשרד בדיוני ועדת החוקה, חוק ומשפט. ועדה זו מתבלטת בכך שהיא מרבה — אולי יותר מכל ועדה אחרת של הכנסת — לתקן ולשנות את הצעות החוק המובאות לפניה, הן מבחינת המהות הן מבחינת הנוסח. גם בכך אנו נהנים מיחס של הבנה ושל רצון לסייע בידנו שמראים היועצים המלווים מטעם משרד המשפטים את עבודתנו.

אשר לעצם מעשי החקיקה, שוועדת החוקה, חוק ומשפט עוסקת בהם, הרי מן הראוי להזכיר בראש וראשונה חוק יסוד: זכויות האדם, שמכינה אותו לקריאה ראשונה ועדת־משנה מיוחדת בראשותו של חבר־הכנסת הלוי. טוב שהוחל בעבודה זו, שבן הפרק על זכויות היסוד של האדם בחוקה העתידה לבוא חייב לשקף דינים חיוניים במשפט הקונסטיטוציוני שלנו. הוא חייב להתוות את הגבולות העיקריים המינימליים שיושמו להתערבות השלטון בחירויות הפרט. רצוי שהגבולות הללו, לפחות בחלקם, יחולו גם על הרשות המוחוקקת, שאם לא כן ספק אם להגנת היחיד, שצריכה להיות מובטחת במגילת זכויות היסוד, יהיה ערך כל־שהוא של ממש. מובן מאליו שכל נוסחה וכל מלה צריכות להיבדק היטב בטרם יוכנסו לתוך חוק יסוד זה. ויש גם לדעת היטב מה להכניס ומה לא להכניס לתוכו, כי הרי הבעיות והנושאים שעליו לפתור ולהסדיר הם מן המורכבים, המסובכים והקשים ביותר. על כן רצוי שהדיונים יהיו קפדניים ומעמיקים, ואם יש מקום לזריזות, הרי יש במהלך עבודה זו להיזהר מכל פזיזות ומכל חפזון. יש איפוא לצפות לפרוצדורה ממושכת בנידון. אנו חייבים גם להביא בחשבון שהמאטריה חדשה היא, ולא ניתן להיבנות במשימה תחיקתית זו מן המשפט הקיים אלא במידה מצומצמת בלבד. יוצא איפוא, כי ועדת־המשנה בראשותו של חבר־הכנסת בנימין הלוי לא תוכל להתפנות בזמן הצפוי לעין לדיון על חוק־יסוד אחר. זהו הצד השני, הבלתי־חיובי, של המטבע. שר המשפטים הודיע לא פעם על רצונו לזרז את חקיקת חוקי היסוד. לשם כך הוכנו במשרדו טיוטות של שני חוקי יסוד נוספים: חוק יסוד בדבר דרכי החקיקה, וחוק יסוד: הרשות השופטת. הוא הביע תקווה שאפשר יהיה לחוקקם בתקופת כהונתה של הכנסת הזאת. ברם חושש אני, מן הסיבה שהצבעתי עליה, שלא תתגשם תקווה זו.

לפני שנה הביע שר המשפטים אף את המשאלה שהכנסת השביעית, כבר בשנתה הראשונה, תקבל חוקי יסוד בדבר בתי־המשפט והשופטים. לצערי הרב, ובודאי לצערו של השר עצמו, נתבדו ציפיות אלה. נשאלת השאלה: מתי תזכה המדינה סוף סוף, בתנאים כאלה, לקבלת חוקה שלמה ומושלמת?

בהקשר זה הנני מרשה לעצמי להעלות כאן חומר למחשבה על פתרון הבעיה. שמא יהיה רצוי שבמקביל לוועדת הלוי, העסוקה בניסוח זכויות היסוד של האדם, תוקם ועדת־משנה נוספת אשר תוכל לגשת מיד לדיון על חוקי יסוד נוספים? סבורני שדרך זו יהיה בה כדי לקרב אותנו בקצב הרצוי לסיום קביעת החוקה, אשר צווינה, כזכור, במגילת העצמאות כמטרה דחופה וראשונה־במעלה שחייבת לעמוד לנגד עיני המחוקק.

רבותי חברי הכנסת, משימה תחיקתית אחרת

שהכנסת עוסקת בהגשמתה זה שנים, לפי התיכנון שנעשה במשרד המשפטים, היא חקיקה ישראלית מקורית בתחום המשפט האזרחי. סדרה של חוקים בתחום זה נתקבלה בשנים האחרונות, וסדרת חוקים נוספת באותו תחום נמצאת עתה בתהליך של חקיקה. גם הצעות חוקים אלה עובדו במשרד המשפטים בעזרת ועדות מומחים שהם מן המעולים בארץ.

אולם אני מניח ששר המשפטים מעוניין היום לשמוע לא רק שבחים, אלא גם דברי ביקורת. על כן הגני מזכיר כאן מה שאמרתי בעבר במליאת הכנסת בנושא זה. התרעתי אז על השיטה הנהוגה אצלנו, של קיטוע מופרז של החקיקה בתחום המשפט הפרטי. הנה, למשל, התפצלה אצלנו חקיקת דיני החוזים לכמה חוקים המובאים לפני הכנסת בזמנים שונים. וכתוצאה מכך הכנסת דגה בהם ומקבלתם בתקופות שונות ובנפרד. לדרך תחיקתית זו יש מגרעות. קיימת אי־ודאות בנוגע ליחס ולקשרים שצריך להבטיח בין חוקים אלה. יש העדר של התאמה ביניהם, ובנקודות חשובות נוצר סיכון שלא תאחד אותם האחידות המינימלית הדרושה מבחינה משפטית. בוועדת החוקה, חוק ומשפט נתקלנו בקשיים מסוג זה בדיון על חוק דיני החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), העומד להסתיים בימים אלה. הזיקה למושגי יסוד מסויימים המופיעים בו, לחלק הכללי של דיני החוזים, בולטת לעין, אך החלק הכללי טרם נתקבל בכנסת וטרם נהיה לחוק; ולפי שעה אין אנו יכולים לדעת כיצד יוגדרו בו, בחלק הכללי, המושגים הללו באופן סופי.

הפועל היוצא הוא, כי מלאכתנו איננה יכולה שלא להיות מבחינות מסויימות ארעית בלבד, וכי ההתאמה הסופית בין החוקים השונים של דיני החוזים אפשר יהיה להשיגה רק על דרך של תיקוני חוק, כאשר ייגמר הפרוצס של קבלת כל החוקים האלה.

וכעת אקדיש, ברשות היושב־ראש, כמה הערות לבעיה עדינה יותר, הנוגעת למערכת השיפוט שלנו. מבקש אני מראש שהדברים אשר אומר לא יתפרשו כהטחת האשמות כוללניות נגד בתי־המשפט שלנו. רוחש אני להם כבוד, ואני מייחס להם הישגים רבים וגבוהים מאוד, הנוגעים לשאיפתם להבטיח רמה גאותה בעשיית הצדק בארצנו. ואין לך ראיה טובה יותר ומשכנעת יותר לכך, מאשר פסיקתם המתפרסמת ברבים, המעידה כמאה עדים על כשרם ויכלתם לעמוד בהצלחה בכל מבחן של השוואה עם הרמה המשתקפת מפסקי־הדין הניתנים בבתי־המשפט של ארצות אחרות, שתרבותן ומסורתן המשפטיות ידועות בעולם. אולם ההכרה בחיוב הרב שבמצב הכללי והכולל אינה פוטרת אותנו מן החובה לתת את הדעת על תקלות קיימות, והתקלות רציניות הן ואף חמורות. בחלקן נעוצות הן בסיבות אובייקטיביות, כגון פרוצדורה אזרחית מיושנת וטעונה רביזיה מקיפה באופן דחוף; או עריכת פרוטוקול השמיעה על־ידי השופט עצמו, הגורמת לאיטיות ההליכים, שיטה שהנהלת בתי־המשפט אמנם משתדלת להחליפה בשיטת השימוש ברשמקולים, אך נתקלת במיבצע מבורך זה בקשיי תקציב.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:

מה העצה שאתה משיא לי בהעדר תקציב?

יצחק ה. קלינגהופר (גח"ל):

את זה אני צריך להניח לכשרך לבוא בדברים עם שר האוצר.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:

חלש.

יצחק ה. קלינגהופר (גח"ל):

או מצבם הגרוע של הבניינים שבתי־משפט מסויימים מאוכסנים בהם, המקשה על עבודה יעילה, תקינה וסדירה, ועוד גורמים אובייקטיביים כיוצא באלה. אולם התקלות נעוצות לפעמים בסיבות סובייקטיביות, ובאן כוונתי להתנהגותם של שופטים מסויימים. לא אתייחס בהקשר זה לא לפקידי בתי־המשפט ולא לעורכי־הדין. כשמדובר בפיגורים ובעיכובים, שהם המגרעת העיקרית במערכת עשיית הצדק, הרי יש לקבל את דעתו של מבקר המדינה, האומרת (אני מצטט מן הדין־וחשבון השנתי שלו מס' 19, שהופיע בפברואר 1969, עמ' 359): "משך הטיפול בתיק מושפע בראש וראשונה מן הפעולה השיפוטית, ורק בדרגה שנייה מפעולתם של מזכירויות בתי־המשפט או נציגי הצדדים בדין". באותו דין־וחשבון מצביע המבקר, בעמ' 362, על דחיות תכופות לשמיעת הוכחות, כל דחייה לשלושה או ארבעה חודשים. גם בדין־וחשבון שלו מס' 20, מפברואר 1970, ניתן לקרוא, בעמ' 465, על תופעות מסוג זה.

בהסתמכי על ידיעות שהגיעו אלי ממקורות מהימנים אחרים נודע לי שקורים דברים חמורים מאלה. לא פעם חולפות שלוש שנים ויותר מהגשת התובענה עד למועד השמיעה הראשונה, והשמיעות הבאות שוב מתפזרות על פני שנים, בהפסקות ממושכות ביותר. אחרי השמיעה האחרונה וסיום הבירור שוב עוברת שנה, או עוברות אפילו שנתיים, עד שניתן פסק־הדין.

נודע לי על מקרה שתובענה לנזיקין במקרה של ילדה שנפצעה הוגשה כשהיא היתה בת 9. השמיעה הראשונה נערכה כשהילדה היתה בת 13, והבירור נסתיים כשמלאו לה 15 שנה. פסק־הדין ניתן בהגיעה לגיל 18, ואז הוגש עירעור והתחילה פרשת יסורים נוספת. הלזה ייקרא עשיית צדק? במקרה אחד החליט שופט שלום בבקשה למתן צו מניעה זמני כעבור שנתיים מיום הגשת הבקשה.

בבית־משפט מחוזי מסויים, התביעות הרבות של אגף מס ההכנסה כמעט אינן זוכות לשום טיפול מצד השופט, ולאוצר אין ברירה אלא להתפשר בכל מחיר. מסיבה דומה יש ונאלצים תובעים בבתי־משפט אחרים להתפשר. אין צריך לומר מה משמעותה של פשרה מעין זו לעניין דין־צדק, כאשר היא באה לא משום שהתובע מעדיף פשרה מהירה על פני פסק־דין שאף לו יש סיכוי להינתן במהירות, אלא כשהיא באה כתוצאה מכך בלבד שהתובע איננו רואה כל סיכוי להגיע לפסק־דין אי־פעם, או להגיע אליו תוך זמן סביר.

זאת ועוד, תופעה שאינה כללית, אך גם אינה נדירה בבתי־המשפט: נקבעה שמיעה לשעה 8.30 בבוקר, ואותה שעה באים עורכי־הדין והעדים, אך השופט בא למקום בשעה 10.00 או 11.00, ועורכי־הדין והעדים צריכים לבטל את זמנם בהמתנה בפרוזדורי בית־המשפט. או שהשופט קבע שמיעות בכמה תיקים לאותה שעה, ועורכי־דין ועדים מחכים ומחכים והולכים כלעומת שבאו משום שלא הגיע תורם. טבעי הדבר שלכך יש השלכות לא־רצויות גם בקרב העדים וגם לגבי שכר הטרחה שיש לשלם לעורך־הדין.

בנושא זה אסתפק בהערות אלו. אחזור ואומר שאין

בהן כדי להטיל דופי בכלל השופטים. אני מבקש לא לראותן כביטוי למגמה להגיע להכללות כל־שהן. בזה הייתי עושה אי־צדק משווע לרובם הגדול של שופטינו, אשר דרכי הפעולה או אי־הפעולה שציינתי הן מהם והלאה. אולם הסימפטומים שביקרתי קיימים, והיקפם לדאבוני איננו כזה שהיינו רשאים לזלזל בחומרתם. הפתרון יכול להיות רק בכך שיימצאו אמצעים אשר יהיה בהם כדי להבטיח שכל השופטים יכבדו בקפדנות את סדרי העבודה החלים עליהם.

עקרון אי־תלות השופטים, שבקיומו במדינה וב־ביצורו בחוק הישראלי אנו כה מתגאים — ובצדק —, פירושו איננו יכול להיות פטור מכל הרגשת חובה לקיים את הליכי המשפט בזריזות וביעילות ולשמור על שעות העבודה הנהוגות בבית־המשפט. ואם אין השופט חש בחובה זו במידה מספקת, אזי צריך להיות מישהו במדינה אשר יפקח עליו בעניינים אלה. הפיקוח הזה איננו סותר את עצם אי־תלותם של השופטים, המובטחת להם בענייני שפיטה לפי סעיף 13 לחוק השופטים, ואיננו פוגע בה במאומה. הפיקוח הזה קיים בכל המדינות.

בנוגע לדברי הביקורת שלי מתעוררת השאלה: ביד מי רצוי שיהא הפיקוח מופקד? כידוע, כלול הוא בישראל במה שקרוי אצלנו מינהל בתי־המשפט, אשר את סדריו קובע שר המשפטים, לפי סעיף 14 לחוק השופטים. שר המשפטים הוא הוא אשר בהתאם לאותה הוראת חוק ממנה את אחד השופטים לביצוע סדרי המינהל של בתי־המשפט. עוד קובע החוק שמי שנתמנה לתפקיד של מנהל בתי־המשפט יהיה אחראי בפני שר המשפטים. האם הסדר זה, שנקבע בחוק השופטים, הסדר טוב הוא? את התשובה לשאלה נתן בעצם שר המשפטים אשתקד בסקירתו על פעולות משרדו. הוא בישר לכנסת שיציע לממשלה לשנות את יסודות מינהל בתי־המשפט. תמצית תכניתו היא לנתק לחלוטין את מינהל בתי־המשפט ממשרד המשפטים ולהעמיד בראש המנגנון של מינהל זה את נשיא בית־המשפט העליון. רעיון זה, עם כל הכבוד, נראה לי בהחלט. שותף אני לדעה שהשיטה הנוכחית לקויה ביסודה. מנהל בתי־המשפט אמנם עושה כמיטב יכלתו לשיפור המצב, והמנהל העכשווי — השופט נכט — בזמן הקצר שהוא מכהן בתפקיד רם זה כבר קצר הצלחות רבות בתיכנון רפורמות שונות ובביצוען. אלא שעצם העובדה שחרף היותו שופט הוא חלק בלתי־נפרד מן האדמיניסטרציה ומתמנה על־ידי חבר ממשלה ואחראי בפניו — ובכך אשם לא הוא אלא החוק הקובע זאת — היא היא בעוברי השיטה, לפחות במה שנוגע לפיקוח על השופטים לגבי קיום סדרי המינהל. והדבר מובן. במשטר של שלטון החוק מן הדין שהרשות המבצעת והרשות השופטת תהיינה מופרדות לחלוטין זו מזו. קיימת רגישות רבה וקיימים חששות חזקים מפני כל התערבות מצד האדמיניסטרציה בפעולות השופטים. מכאן ההתאפקות הרבה של מנהל בתי־המשפט בהפעלת כל פיקוח ביחס לשופטים. מטעם זה רואה מנהל בתי־המשפט את עצמו למעשה מנוע מלנהוג ביד תקיפה כלפי שופט. הרגישות והחששות שציינתי לא יהיו קיימים כאשר מינהל בתי־המשפט יוצא מן המסגרת המנגנונית־האדמיניסטרטיבית של הממשלה וייהפך לאינסטיטוציה פנימית במסגרת המנגנון של הרשות השופטת. נשיא בית־המשפט העליון בוודאי לא יהיה לו יסוד לאותם המעצורים הפנימיים המובנים בתנאי החוק הקיימים לגבי שר המשפטים ומנהל בתי־המשפט, מעצרים המונעים אותם מלהתערב כראוי לתיקון פגמים מסויימים.

אדוני היושב־ראש, אני מסיים בהבעת משאלה ותקווה שלא יאחר לבוא היום ונתבשר על ביצוע הרפורמה החשובה של מינהל בתי־המשפט, שעליה המליץ שר המשפטים בכנסת לפני שנה.

2. תשובת השר

היו"ר מ. ביבי:

רשות הדיבור לשר המשפטים, לדברי תשובה.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. דרכו של אדם לקבוע לעצמו מנהגים. באשר לעצמי, ארשה לעצמי להתמיד במנהגי שלא לענות על ראשון ראשון ואחרון אחרון. ברשות היושב־ראש, אתעכב על כמה מהדברים שהשמיעו חברי־הכנסת קלינגהופר ואריאל, ולו רק מהסיבה שהם נמנים עם המעטים אשר גם השתתפו בוויכוח וגם יושבים עתה באולם.

הטוב מאוד הוא כידוע האויב של הטוב. אפשר בכל דבר להגיע לשלימות, ואז אתה מגיע לכשלונות רציניים ביותר.

חבר־הכנסת אריאל טען — ובצדק רב — שמגיע פיצוי לנאשם שזוכה. הוא אמנם עושה חסד עם האוצר בבואו להבחין בין מי שזוכה מחוסר הוכחה לבין מי שנהנה מהספק. כשאני לעצמי, אינני אוהב את ההבחנה הזאת ולא אתמוך בה. אדם שהוא זכאי, לפי החוק שלנו, הוא זכאי. לגמרי לא חשוב לי איך הוא זוכה, אם זוכה משום שנהנה מהספק או מנימוקים פורמליים. או שהוא זוכה, או שהוא חוייב. אדם אינו צריך ללכת בליווי תיק של בית־משפט. מספיק לגמרי שיש לו מה שקוראים השורה התחתונה, השורה האחרונה. אבל זה אגב אורחא.

צריך לשלם פיצויים לנאשם שזוכה, ולא צריך להתעניין מדוע. מי שפתח כבישים לאוטומובילים, קבע מראש שאפילו בנסיעה בזהירות רבה, אף אם יהיו חוקים מרובים, יהיו קרבנות. אמנם בהעדר השגחה מעולה יהיו יותר קרבנות. אך כל זמן שיש אוטומובילים בדרכים, יהיו קרבנות. זה חלק מהאורגניזציה הזאת, ממש כשם שבזמננו אין אנשים מתים ממחלה שנדבקו בה מסוסים בעת רכיבה. לא רוכבים היום על סוסים ולא נדבקים במחלות של סוסים. והחברה צריכה לשלם.

אני חושב שצדק חבר־הכנסת ביבי. מדוע צריך לסבול האדם שהולך לתומו ברחוב? פורצת תגרה, יש שוד, יש ידיות, ידיות של שודדים, ידיות של משטרה, ואזרח שהלך לתומו נפל, נפצע — מן הדין שהחברה תפצה אותו.

כל זה סביר, ובעצם אנחנו חוקרים את כל העניינים האלה. היועץ המשפטי הקודם עסק רבות בכך וגם הציע תכנית, שהיתה מוכנה כמעט ערב המלחמה, בדבר ביטול העניין של רשלנות בנזיקין ושל אחריות כוללת. אלא שלכל הדברים הטובים האלה, המוצדקים, אין לנו

כסף, ואינני רואה מתי יהיה כסף במדינה הזאת לדברים הצודקים האלה. אנחנו לומדים אותם. משתדלים לחפש דרכים, אולי אפשר לכסות חלק מהם על־ידי הביטוח הלאומי, אם כי גם הביטוח הלאומי הוא בסופו של דבר מין קופה, שאין להוציא ממנה אלא מה שמכניסים לתוכה.

טבעי הדבר שבוויכוח זה באו לידי ביטוי כמה וכמה דברים שבדרך הטבע היו מגיעים לידי ביטוי בדיון על הצעות חוקים בנושאים שנזכרו אגב אורחא או אפילו לא נזכרו. לא יכולות להיות לי טענות.

לידיעת חברי הכנסת הנכבדים, משרד המשפטים כמעט שהשלים את חלקו בהכנת חוקי־יסוד. יש לנו טיוטה של חוק־יסוד: שופטים ובתי־משפט; יש לנו טיוטה של חוק־יסוד: דרכי חקיקה; יש לנו טיוטה של חוק־יסוד לעקרונות תקציב המדינה. תרמנו מה שתרמנו, אנשינו תרמו מה שתרמו בעניין זכויות האדם.

אני חושב שאת עניין השופטים ובתי־המשפט לא נגיש לממשלה — וזה השלב הקודם להגשה לכנסת — לפני שנברר את כל האמור בטיוטה הזאת היטב עם בתי־המשפט, עם השופטים. לא שאנחנו חייבים לקבל את דעתם של השופטים, אלא שאנחנו חייבים מאוד להאזין לכל מה שיש להם לומר. גם מפני שהדבר נוגע לסמכותם וגם בגלל הנסיון העצום שיש להם, וגם בגלל הרצון הטוב שהם מגלים בהרבה שטחים של חקיקה. בכלל אינני יודע כיצד היינו מתקדמים בלי העזרה של השופטים ושל מלומדים אחרים.

כמובן, רוב הדברים שאמר חבר־הכנסת אריאל בדבר עליונות בתי־המשפט, שבית־המשפט יהיה האינסטנציה האחרונה לדיון בעירעורים שונים, אפשר יהיה לעורר כאשר יובא החוק הזה לכנסת. אבל פה, שוב, הטוב מאוד הוא האויב של הטוב. אני הייתי סבור כי רצוי שיישבו בעירעור סופי בבתי־דין לעבודה. לא נתקבלה דעתי על־ידי הכנסת, וזאת רק לפני שנה. גם דעת הכנסת שווה איזה דבר. היא דנה, החליטה, לא קיבלה דעה מסויימת. צריך לתת להחלטת הכנסת להתבצע. לא אגיד שזה נשאר לעולם ועד, אבל צריך לתת לה תקופת נסיון, אולי היא צודקת. אבל אם יהיה עירעור מבתי־הדין הצבאיים, ויהיה עירעור מבתי־המשפט המחוזיים בענייני בחירות, בית־המשפט העליון, בהרכבו המספרי, לא יוכל למלא את תפקידו.

וכדי "להקל" על עבודתו, מציע חבר־הכנסת גסים שגבדוק את השאלה אם לא רצוי שבית־המשפט יישב בעירעורים בהרכב מלא. זה אומר לא לגמור את הדברים לעולם. ודאי שזה טוב, כפי שחבר־הכנסת נסים רוצה, שתהיה אחידות ולא תהיינה סתירות, שהנה הרכב אחד אמר כך והרכב אחר אמר אחרת. היה זמן שהיתה קיימת קדושת התקדים. באה הכנסת ובחוק בתי־המשפט, 1957, ביטלה את זה ואמרה, שבית־המשפט העליון אינו קשור לתקדימים שלו. ובארץ הקלסית של התקדימים, באנגליה, באו לידי מסקנה שזה לא טוב. ודאי שיש נימוקים בעד ונגד. ודאי יותר טוב שבכל מקרה אפשר לומר: יש תקדים. באנגליה היו אומרים, למשל, שיש תקדים משנת 1679. שם היה חי וקיים התקדים. העובדה שהעולם התהפך מ־1679 עשרת מונים לא היתה חשובה. האנגלים עושים זאת לאט, אבל גם הם הגיעו סוף סוף למסקנה שמותר לעיין בתקדים ולשנותו.

אינני יודע מדוע חבר־הכנסת אריאל תובע ממני שאגיד לו היום מה אני חושב ביחס לעליונות או חוסר עליונות של חוקי־יסוד. אבל כיוון שזה לא סוד, אני מוכן לומר שאני סבור כי רצוי שחוקי־היסוד תהיה להם עליונות לגבי חוקים אחרים, ושעליונות זו תיבדק ותיקבע בכל מקרה על־ידי בית־המשפט העליון.

יצחק ה. קלינגהופר:
תבוא עליך הברכה.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
ובעניינים אלה יישב בית־המשפט העליון בהרכבו המלא. לפי דעתי יש לקבוע מגבלות לגבי משך הזמן שבו אפשר לבדוק חוק שנתקבל בכנסת. בעניין זה שוחחתי רבות גם עם שופטים היושבים בבית־המשפט העליון ועם אנשים שישבו בבית־המשפט העליון ואינם יושבים בו עוד. דיברתי עם מומחים למשפט קונסטיטוציוני במקומות אחרים, אחד מהם יהודי, בעל סמכות גדולה. הוא הבטיח לי, שהוא מוכן לבוא לארץ ולשבת עם משרד המשפטים מספר חודשים ולעזור לנו בעניין זה, אבל זה יבוא בחוק־יסוד: דרכי חקיקה.

אנחנו מטפלים בשטחים המוחזקים, ותהיה ההסקפה המדינית שלי, שלך ושל חברי אשר תהיה — מבחינה חוקית זה איננו חלק אינטגרלי של מדינת ישראל. כל שטח שלא הוחל עליו החוק של מדינת ישראל או שאין אפשרות להחיל עליו את החוק של מדינת ישראל בלי חקיקה של הכנסת, איננו יכולים להפעיל שם את בתי־המשפט האזרחיים שלנו וממילא לא את האדמיניסטרציה של בתי־המשפט האזרחיים שלנו. אין זאת אומרת שאין אנו פועלים שם. אנו פועלים שם באמצעות הממשל הצבאי. נציג משרד המשפטים יושב שם ונותן את עצתו, אבל זהו החוק הבין־לאומי, ולנו נוח החוק הבין־לאומי, שלפיו מושל המפקח של הצבא והאיש שלנו עוזר על־ידו. אם הוא פועל, הוא פועל בשמו, לא בשמי. אני מדבר כלפי חוץ, לא כלפי פנים. כלפי פנים יש כמובן הסדר עם הממשל הצבאי וכל מה שכרוך בזה.

אינני מדבר על אפשרות — השאלה הזאת לא נתעוררה — אם מותר או אסור ליהודי מתל־אביב או מכפר־סבא לקנות בית בשכם במיטב כספו. אינני יודע על מקרים שמישהו ניסה ואינני יודע על מקרים שמישהו הפריע לעשות דבר זה. מה זה נקרא שאסור ליהודים להתיישב שם? מה פירוש הדבר? איך מתייישבים בשטח שלא החלנו עליו את החוק של מדינת ישראל? שדווקא אני המשפטן, בלי להתחשב בהשקפותי הפוליטיות, אהיה היחוס את זה? אינני יודע איך עושים זאת, לא רציתי לעשות זאת ואינני רוצה.

אני חושב שעניתי על כל הדברים שאמר חבר־הכנסת אריאל, מלבד נקודה אחת, הנוגעת למועצת הרבנות הראשית. נקודה זו משותפת לרבים ועליה עוד אדבר.

לידידי הפרופסור קלינגהופר אגיד, שאינני מתנגד שבשעה מתאימה תקום ועדת־משנה פרלמנטרית לחוקי־יסוד. אני בכלל חושב, שוועדת החוקה, חוק ומשפט — אני אומר זאת אם כי זה לא עסקי, אינני חבר הוועדה — יכולה לארגן את עבודתה כך שתוכל להוציא יותר עבודה מכפי שהיא מוציאה. שוב: הטוב מאוד הוא יריבו של הטוב. שרוצים לנסח כל סעיף מחדש, בוודאי שזה

טוב מאוד, אבל זה אויבו של הטוב, של כמות העבודה שמוציאים.

לא אני פתחתי בכך שאת הקודקס האזרחי שלנו אנחנו כותבים פרקים פרקים. זה התחיל בעצם בחוק המקרקעין, שזה דבר שכמעט בתקופה של לפני דור כתבו אותו. אחר־כך לקחו פרקים של המג'לה ושינו אותם. זה נעשה כך עד שבאנו. על כל פנים, כאשר אני באתי למשרד המשפטים, אמרתי שנלך בדרך אחרת, אבל לא רציתי ולא צריך הייתי לרצות לבטל את העבודה החשובה והטובה שנעשתה על־ידי קודמי, אם כי בשילוב יהיה צורך להתאים פה ושם דברים.

היקשה פרופסור קלינגהופר ואמר שבין הפרק הכללי של דיני החוזים לבין הצעת החוק בדבר תרופות בשל הפרת חוזה יש אי־התאמות מסויימות. הוא שאל: כיצד זה ישתלב? לו הייתי חבר ועדת החוקה, חוק ומשפט — אני חושב שגם בתור שר המשפטים אני יכול לבקש את חברי במשרד להציע זאת — הייתי אומר: למה להביא את החוק בדבר תרופות בשל הפרת חוזה לקריאה שנייה ושלישית? יש קודם לסיים את הדיון בשני החוקים כדי שהאחד ישלים את השני, גם לא איכפת לי שבסופו של דבר שני החוקים ייקראו בשם אחד ויהיו חוק אחד. הסובסטנציה כאן חשובה. יכול להיות שיש שיקולים אחרים.

יצחק ה. קלינגהופר (גח"ל):
זה מה שהצעתי.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
אינני רוצה לתמוך בעמדתך בניגוד לעמדת מי שאיננו כאן. אני מצטער שבעת הדיון במשרד המשפטים יושב־ראש ועדת החוקה, חוק ומשפט איננו נוכח באולם.

יצחק ה. קלינגהופר (גח"ל):
מה שאמרת עכשיו, אדוני השר, הצעתי בוועדת החוקה, חוק ומשפט, לאחר שהוגשה הצעה מטעם הממשלה לגבי החלק הכללי של דיני החוזים. לדאבוני, הצעתי לא זכתה לתמיכה.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
אם כך, יש לך כבר תומך אחד. אתה צריך עוד עשרה. זה כבר לא הרבה.

ישראל קרגמן (המערך, עבודה—מפ"ם):
עוד תשעה.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
נדמה לי שכאשר תיארתי את משפט רוהאן רמזתי כמה חשובה יכולה להיות הנהגת השימוש ברשמקולים, טלפונים בשביל תירגומים סימולטניים, מיקרו־פלמים. אני לא יכול להעמיד את הכנסת במצב של אותו רב האומר לתובע שהוא צודק, האומר לי שאני צודק והאומר לשר האוצר שהוא צודק, שאין לו כסף בשביל זה, ושגם הרבנית צודקת. בוודאי שאני יודע את זה.

ביחס לבניינים אני שמח לומר שידידי, פרופסור קלינגהופר, אינו צודק. לא אדבר כבר על תל־אביב. אני חושב שבחיפה המצב הוא לא רע. בנצרת המצב הוא טוב. בבאר־שבע הולך להיות טוב. בית־המשפט המחוזי בירושלים יישב בימים הקרובים בבניין טוב ונוח. יותר מזה, בשטח זה, לא אוכל לעשות.

טענו שהפרוצדורה האזרחית היא מיושנת. מה פירוש מיושנת? הפרוצדורה האזרחית היא טובה מאוד, אלא שהיא יותר מדי טובה. שוב — זה "טוב מאוד". היא רוצה לתת הזדמנות לקבל עוד פרטים, גילוי מסמכים, לתקן את כתב הטענות, כדי שלאיש לא תהיה שום הפתעה וכל הפרטים יתבדרו. זה כמו אותה "עגלה ערופה" של פרישמן. כל כך חובבים את המשפט עד שהנשמה יוצאת. אני חושב שאפשר לעבוד לפי הפרוצדורה האזרחית. ייתכן שאפשר להכניס בה שינויים להחשת העניינים, אבל עם זה ייתכן שתחול הרעה בטיב העבודה, בטיב הבירור.

לא רק אשתקד דיברתי על כך שיש להעביר את האד־מיניסטרציה לנשיא בית־המשפט העליון. אני חושב שא־מרתי זאת כבר בסקירתי הראשונה בכנסת ב־1966. אני מאמין שנשיא בית־המשפט העליון צריך להיות אחראי לאדמיניסטרציה של בתי־המשפט. אינני חושב שיש לנתק לחלוטין את בתי־המשפט ממשרד המשפטים, אם אין רוצים לבטל את האחריות הפרלמנטרית של השר, כדי שישאל, בשם הפרלמנט, מה קורה שם. אלא שעם היותי חסיד הרעיון הזה — וזה אחד הדברים שיש בהצעת החוק שהכינונו בעניין בתי־המשפט — מטיל אני ספק אם נשיא בית־המשפט העליון יוכל למנוע איחורו של שופט הרגיל להגיע לבית־המשפט בשעה 9.30, אם זהו הרגלו במשך שנים, במקום 8.30. יש מעלות גדולות לשופטים, ויש להם גם חסרונות פרו־פסיונליים. אם הוא רגיל לבוא ב־9.30, זוהי גזירה ממש אם תדרוש ממנו לבוא ב־8.30. הוא לא יוכל. אתה צריך לקחת את הטוב עם הרע.

למעשה כבר היום, ביחס לבתי־המשפט, בכל דבר שהוא בסמכותו של שר המשפטים, זה זמן רב שאיננו עושה דבר בלי הסכמתו של נשיא בית־המשפט העליון. והנוסח לגבי כל מיני הצעות ובקשות הוא, שאני מסכים בתנאי שנשיא בית־המשפט העליון יסכים. זה הנוסח שלי. ואני עושה זאת לא מתוך צדקות או מתוך חסידות, אלא מתוך שאני מאמין שזו הדרך הטובה ביותר לייעל את העבודה ולהשיג את מקסימום התועלת, בלי התער־בות האדמיניסטרציה.

הרבה מאוד דובר פה על גיוס, על הגברת זיידמן ועל הרב גורן. נדמה לי שכל זה אינו נוגע לנושא הדיון. אני ער לקושי הגדול הקיים, שמצד אחד קיימים הרבנים, המכהנים בתפקידם בתוקף חוק מטעם הכנסת; בחי־רתם וסמכותם נובעת מחוק חילוני — והם פועלים כאילו זה לא כך; לעתים פועלים כאילו זה לא כך.

חבר־הכנסת גרוס אמר שהזדעזע היום לשמע הרפורטז'ה ברדיו על פסק־דין שניתן בעניין נישואין פרטיים בין כוהן לגרושה. מישהו אמר לו בקריאת־ביניים שלא קרא את פסק־הדין, וחבר־הכנסת גרוס לא אמר שהוא קרא. אני בטוח שהוא לא קרא את פסק־הדין. קיבלתי את פסק־הדין שעה לאחר שיצא, ומיד התחלתי לקרוא בו — כמעט מיד. הספקתי לעבור עליו בריפרוף. כדי לדעת באמת מה כתוב בו ולעמוד על טיבו ומהותו. יש צורך בעיון.

חבר־הכנסת גרוס יודע כמוני, שעל־פי ההלכה כוהן שקידש גרושה — הקידושין תופסים. זו לא המצאה של אפיקורסים, אלא זה הדין. גם על פי הרמב"ם ו"אבן העזר".

— סקירת שר המשפטים על פעולות משרדו (תשובת השר) (לורנץ, י. ש. שפירא, ביבי, פרוש, קרגמן) —

שלמה לורנץ (אגודת ישראל):
האם שר המשפטים קרא את פסקי־הדין של הרבנים בעניין זה גם כן?

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
לא, לא קראתי. מה אני אומר? אני אומר דבר אלמנטרי.

שלמה לורנץ (אגודת ישראל):
הם לא פסלו בגלל זה, הם פסלו מפני שהעדים פסולים.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
חבר־הכנסת לורנץ, האמן לי שאינני מדבר בדרך כלל על נושאים שאינני יודע אותם.

שלמה לורנץ (אגודת ישראל):
אמרת שלא קראת את פסקי־הדין.

היו"ר מ. ביבי:
חבר־הכנסת לורנץ, במידה.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
ובכן, הם נשואים על־פי הדין בדרך כלל. מה פסק בית־המשפט העליון? — ששר הפנים צריך לדשום אותם בתור נשואים.

בשם הממשלה לא נקבל, אני לא אקבל והכנסת לא תקבל, שיחליטו כי יהודי שאינו שומר שבת הוא פסול לעדות במדינה הזאת, באיזה בית־משפט או בית־דין. רוב חברי הכנסת אינם שומרי שבת ורוב אזרחי המדינה אינם שומרי שבת, ואין אנו מסכימים ולא נסכים לעולם שמישהו יפסול את אזרחי המדינה לעדות.

מנחם פרוש (אגודת ישראל):
תגיד "לצערי".

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
מה זה יועיל אם אומר "לצערי"? בוודאי זה לצערך; האם זה מועיל למישהו? אלו הן עובדות. ומה שידע הרב הרצוג וידע הרב עוזיאל לכתוב, שאין יכולים לפסול את עדותם של מחללי שבת — מותר גם לבית־המשפט החילוני שלנו לומר.

אינני מכניס את ראשי בין שני ההרים הגדולים האלה. אבל להתחלחל? זהו העקרון העיקרי שלנו בשטח זה, שבית־המשפט העליון הוא המוסד שביחס לכל עניין ועניין שמביאים לפניו הוא הקובע אם יש לו סמכות או אין לו סמכות. זוהי חלוקת התפקידים במדינה.

שלמה לורנץ (אגודת ישראל):
הם נכנסו לגופו של עניין. בית־הדין פסק...

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
חבר־הכנסת לורנץ, לא אני ולא אתה ולא הכנסת איננו אומרים לבית־המשפט העליון אם יש לו או אין לו סמכות בעניין פלוני.

שלמה לורנץ (אגודת ישראל):
בוודאי שלא לבית־הדין הרבני, אדוני השר.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
אני מבקש שלא יפריע לי כל הזמן.

היו"ר מ. ביבי:
חבר־הכנסת לורנץ...

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
בית־המשפט העליון הוא הקובע את סמכותו. ואם הכנסת איננה רוצה בהלכה שקבע בית־המשפט העליון, יש לה רק דרך אחת: לחוקק חוק המבטל את ההלכה. זוהי סמכותה של הכנסת.

אני יכול להבין שזה קשה. עוד ב־1951, בחוק שיווי זכויות האשה, קבענו במפורש שהחוק הזה, אף־על־פי שזה חוק חילוני, מחייב את בתי־המשפט הדתיים בארץ. וקבענו אותו דבר לא מזמן בחוק שיפוט בעניני התרת נישואין. ומי שמכהן במדינת ישראל בתפקיד של רב יכול להתקומם בכל נימי נפשו נגד הדברים האלה, אבל אם הוא מקבל כהונה, הוא מקבל את הדע עם הטוב.

שלמה לורנץ (אגודת ישראל):
אתם מביאים לידי כך שלא יקבלו רבנות בישראל. איש לא ימצא עצמו רב בישראל...

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
אני ממש מתמוגג מיחס ההערצה שלך ושל חבריך לרבנות.

מנחם פרוש (אגודת ישראל):
חזו כבך מראש מה שאתה אומר, איך שאתה מגביל את הרבנות.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
אני יודע מה היה יחסך לרב קוק — —

מנחם פרוש (אגודת ישראל):
בית־המשפט העליון איננו מוגבל; בית־הדין הרבני — מוגבל. בזה חזו מראש את הסכנה...

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
— — אני זוכר יפה יפה את יחסך ואת יחס חבריך לרב הגדול בישראל, לרב קוק, זכר צדיק לברכה. אני זוכר עוד את זה. אני זוכר את השפכים ששפכתם עליו.

מנחם פרוש (אגודת ישראל):
ואתה זוכר את ההחלטה...

היו"ר מ. ביבי:
חבר־הכנסת פרוש — —

מנחם פרוש (אגודת ישראל):
שיהודים הרגו יהודי, אתה גם כן זוכר — אם אתה מזכיר ראשונות?

היו"ר מ. ביבי:
— — חבר־הכנסת פרוש, בפעם האחרונה אני פונה אליך.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
רבנים בישראל יפסקו על־פי דין תורה, והם ימלאו את החובות שהם מקבלים על עצמם כשנכנסים לתפקיד. ואחת החובות היא לכבד את הכנסת, לכבד את מוסדות המדינה.

ישראל קרגמן (המערך, עבודה—מפ"ם):
הם מקבלים משכורת...

שלמה לורנץ (אגודת ישראל):
לא יקבלו משכורת. אתם רוצים שיפסקו לפי המשפט החילוני של בית־המשפט העליון.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
תפרידו בין המדינה והדת.

משה ברעם (המערך, עבודה—מפ"ם):
אתה עוד יכול להסתדר אתו.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
השתדלנו, אנו משתדלים, ובמידה שזה נוגע לי, אשתדל גם בעתיד בכל מאמצי כוחותי לא לסייע בהפחת מלחמת תרבות בארץ.

אמנם לא ראיתי עד הערב את הקורספונדנציה שהיתה לחבר־הכנסת סנה עם היועץ המשפטי לממשלה. ממילא אינני יודע, לא קיבלתי שום הסבר מן היועץ המשפטי, מה רצה חבר־הכנסת סנה מהיועץ המשפטי לממשלה. מה הציע? וד"ר סנה הוא יהודי חכם. יסלח לי שאני אומר זאת. מה הזמין אצל היועץ המשפטי לממשלה? שיאסור את הרבנים הראשיים? מה רצה? נכון שאין חיסון נגד מאסר לשום אדם, זולת נשיא המדינה. אבל לכל קונסטיטוציה נחוץ מינימום של שכל. וצריך לדעת שכאן יש קונפליקט, שצריך למצוא דרכים נבונות, מדיניות, כיצד ליישב אותו.

חבר־הכנסת גרוס לא שבע רצון מן המסקנות של ועדת ויתקון ביחס לפורנוגרפיה. הוא איננו היחידי. גם הסופר עמוס עוז איננו שבע רצון מדעת הרוב. איש איננו מחייב את הכנסת לקבל את הצעות הרוב של ועדת ויתקון. הצעות אלו נראות לי; אני חושב שאפשר לחיות לפיהן; אני חושב שאפשר להפעיל אותן, ואציע אותן לבית. ולא אעשה מזה עניין של משמעת קואליציונית, על כל פנים במידה שזה תלוי בי, שמוכרחים להציע את החוק הזה על כל סעיפיו. כפי שיצביעו — יצביעו; ומה שהכנסת תחליט — כן יקום.

היתה תלונה של חבר־הכנסת גרוס בעניין התקנות שהבטחתי לגבי שמירת שבת בבתי־המשפט, שבת ליהודים, יום ראשון ויום שישי לנוצרים ולמוסלמים. נכון שהבטחתי, טיפלתי בזה, גם מכיוון שזה נוגע לבתי־המשפט. המצאתי את הצעותי לעיון לנשיא בית־המשפט העליון. כאשר אקבל את הערותיו — ואני מקווה שלא יהיו בינינו חילוקי דעות — תתפרסמנה התקנות.

חבר־הכנסת אנקוריון בא אלינו בתלונה לגבי עבריינות נוער, אם כי אמר שהוא יודע שזה איננו בסמכותו של משרד המשפטים, והציע להקים רשות מיוחדת. אני מוכן ודאי לשקול הצעה זו, ולא אדון בה על רגל אחת. במבט ראשון העניין של הרשות המיוחדת אינו נראה לי. העניין הוא רציני מכדי שהטיפול בו יהיה בידי מוסד אמורפי כמו רשות מיוחדת.

אינני מתכונן לקבל את הצעתו של חבר־הכנסת אנקוריון לנקוט צעדים חקיקתיים נגד שיפוט על־ידי העתונות. אינני חושב שהדבר הזה ראוי לחקיקה מיוחדת בארצנו, במצב העניינים הקיים. אני יודע שיש דברים שאינם לרוחי, אבל לא עד כדי כך שהייתי מוכן לעשות משהו בדרך של חקיקה.

ביחס לתקנות־שעת־חירום שמענו הרבה טענות, ועוד יותר — עצות טובות. אינני מבין מדוע צריך להסתמך על החלטת הכנסת משנת 1951, שבה הוחלט להטיל על ועדת החוקה, חוק ומשפט של אותה כנסת, שכמובן שבקה חיים יחד עם הכנסת עצמה, לבטל את התקנות. אם אפשר לבטל אותן על־ידי החלטת הכנסת, אין דבר קל מאשר להביא הצעת החלטה כזאת בכנסת הזאת. אני רוצה לראות את הרוב שיצביע עכשיו בעד הצעה לבטל את התקנות לשעת־חירום.

רבותי, אחד הדברים הראשונים שהתחלתי לטפל בהם כשנכנסתי לתפקידי בכנסת השישית היה להקים ועדה של מומחים, בראשותה של יועצת בכירה של שר המשפטים, ובהשתתפות כל הגורמים, בכללם היועץ המשפטי הנוכחי של הממשלה שהיה אז הפרקליט הצבאי הראשי, עם הוראה להביא לי טיוטה של הצעת חוק בדבר צימצום או ביטול של תקנות־שעת־חירום, ובמידה שיישאר מה שיישאר, להביא את זה לכנסת לאישור בתור חוק ישראלי. ועדה זו קיימה מספר רב של ישיבות. היא קיימה גם מספר ישיבות אתי. אני צריך לומר שכל חברי הוועדה היו הרבה פחות רדיקליים ממני. והיו לנו דיונים־דברים קשים. אבל כשפרצה מלחמת ששת הימים, הפסקתי את עבודת הוועדה. אינני מכיר מדינה — אין זה אומר שהיא אינה קיימת, אבל אני בכל זאת צריך לדון על יסוד הנסיון וההכרה שלי — אינני מכיר מדינה שהולכת לבטל חוקים אדמיניסטרטיביים כאלה דווקא עם פרוץ מלחמה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
בכל זאת גינית אותם בזמן שהיתה מלחמה. אמרת דברים חריפים מאוד על חוקים אלה בשנת 1945, כש־היתה מלחמה.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
אינני מצטער על כך שאינני מעסיק את הכנסת בשלב זה בהחלפת התקנות האלה בתקנות ישראליות, כפי שמציע לי חבר־הכנסת סנה.

אני יודע את ההבדל בין ועדה מייעצת לבין ועדת עיררים. אני יודע מהו ההבדל העיוני, שהוא עצום. אני יודע שההבדל המעשי אינו קיים. אין מקרה שדעתה של הוועדה המייעצת אינה מתקבלת ואין פועלים לפיה.

חבר־הכנסת טובי אומר שאנחנו אוסרים את המתנגדים הפוליטיים של המדינה בתוקף החוק הזה, ובישראל עצמה. הוא דיבר במפורש על חלק של ישראל שאינו כולל את השטחים המוחזקים. הוא הדה שלפי התקנות האלה יושבים בישראל 37 אנשים. אם מתוך 400 אלף ערבים בארץ יש למדינה 37 מתנגדים פוליטיים — הרי זה בוודאי דבר מצוין. זה איננו כך. יש הרבה יותר מתנגדים פוליטיים למדינה. ו־37 איש שיושבים אינם מתנגדים פוליטיים. הם יושבים מפני שלטונות הבטחון, מוסדות הבטחון, הביאו חומר בפני הוועדה המייעצת, המראה שיש חומר הוכחה שאין להביאו לבית־משפט, שהאנשים האלה השתתפו השתתפות אקטיבית בפעולות טרור, באירגון קבוצות טרור. וזאת איננה המצאה. היו פעולות טרור בארץ — בחיפה, בעכו, בנהריה, בתל־אביב...

משה ברעם (המערך, עבודה—מפ"ם):
ובירושלים.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
כפי שאתה אומר, חבר־הכנסת ברעם, גם בירושלים.

מה זכות היתה לממשלת המנדט בארץ לאסור את כל אנשי המושבה הגרמנית ולהחזיק אותם במשך כל זמן המלחמה במאסר? מה זכות היתה לממשלת אר־צות־הברית במלחמת העולם השנייה להחזיק במעצר את כל אזרחי יפאן שבארצות־הברית? אנחנו איננו נוהגים כך. לא עולה על דעתנו לעשות דבר כזה. אלא מה? — 37 איש בזמן מלחמה כזאת, ובזמן פעולות טרור שהן לא נגד הצבא בלבד, הן נגד נשים ילדים וזקנים, נגד בתי תינוקות, מוחזקים במעצר מינהלי.

חבר־הכנסת האוזנר אמר: המעצר המינהלי צריך להיות מצומצם עד כדי מינימום. האם משוכנע חבר־הכנסת האוזנר ש־37 איש — —

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
1200 איש.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
— — זה יותר מהמינימום?

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
יושבים 1237 איש במעצר מינהלי, 1200 מהשטחים ו־37 מישראל.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
מציע לי חבר־הכנסת האוזנר שבוועדה המייעצת לא יישבו קצינים, אלא שופטים.

גדעון האוזנר (המפלגה הליברלית העצמאית):
לא זאת הצעתי. הצעתי שיושב־ראש הוועדה יהיה שופט.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
עקרונית אין זה משנה את העניין. איננו מושיבים אזרחים ישראליים בתוך השטחים המוחזקים. שם יוש־בים קצינים. מי שיושב מטעם משרד המשפטים, העוזר על־יד המפקד הצבאי, הוא יושב כקצין.

הדרך היחידה המקובלת בחוק הבין־לאומי היא שהשלטון בשטח מוחזק הוא שלטון של הממשל הצבאי.

מכיוון ששמענו הרבה טענות, אני חייב להשיב עליהן. אני חייב להשיב על טענותיו של חבר־הכנסת קורן. לגבי החוקה אמרתי מה שאמרתי. במידה שהדבר תלוי במש־רד המשפטים, ואפילו בממשלה, אני יכול להניח על שולחן הכנסת את כל החוקים החסרים לחוקה, בכללם חוק בתי־המשפט. אבל כפי שאמרתי, אני רוצה לעשות את הדברים מתוך התייעצות אינטנסיבית מאוד עם השופטים. חבר־הכנסת קורן שאל האם קיימת תכנית להחליף את החוקים המנדטוריים. אני חושב שמהחוקים המנדטוריים נשאר מעט מאוד. ומה שנשאר, אין לנו תכניות להחליף אותם, בעיקר המדובר בחוקים בשטח המסחרי, כמו חוק השותפויות, חוק פשיטות־הרגל. אינני כולל בזה חוק החברות, כי דווקא בו יחולו שינויים ניכרים. מדוע אני צריך לקבל חוק פשיטת־רגל שווייצרי במקום החוק האנגלי? החוק המנדטורי הוא למעשה רפרודוקציה של החוקים האנגליים. אם ארצה להחליף את החוקים האנגליים בנושאים אלה, אצטרך — כי במשפט העברי לא אמצא זכר לזה — להעתיק אותם או לקחת אותם מהחוקים האירופיים. על כל פנים, אין זה בתכניתי.

שאל חבר־הכנסת קורן מדוע החליט בית־המשפט העליון בעניין שליט כפי שהחליט. שאלה דומה שאל חבר־הכנסת הלוי. אינני מבין את השאלה. כאשר בא אזרח לבית־המשפט והוא מתלונן על האדמיניסטרציה, יש לבית־המשפט, בשבתו כבית־המשפט הגבוה לצדק, סמכות דיסקרציונית להיכנס לעניין ולהחליט החלטות כפי הנראה לו. העובדה שמחליטים ברוב דעות, אינני יודע איך אפשר לשנותה ולהחליט אחרת. באיזה מוסד אין מחליטים ברוב דעות, לפעמים ברוב גדול ולפעמים ברוב קטן? יותר נעים כמובן מה שקרה לגבי פסק־הדין בעניין נישואין של כוהן וגרושה, שניתן היום ברוב של 4 נגד 1, מאשר כשהרוב הוא 5 נגד 4. אני מקבל שבהרכב אחר יכול להיות ההיפך. אבל זה תמיד כך. זה בכל מקום כך. אינני רואה מה אני יכול לעשות בעניין זה.

חבר־הכנסת ביבי ביקש ממני לשוב לעניין של "חברת מגרש". אני מתכונן לחזור לזה. אני מטפל בזה. הערות רבות שנשמעו בכנסת, ואשר בגללן לקחתי את החוק חזרה, כולן תובאנה בחשבון, והחוק יקבל צורה אחרת.

תלונתו האחרת של חבר־הכנסת ביבי נגעה לפי־גורים ברישום פטנטים. אין מלים בפי להצטדקות מלבד שני נימוקים, שהראשון שבהם הוא העדר פרסונל לטי־פול בעניין. מתוך העולים החדשים השגנו שישה מהנ־דסים שמוכנים ויכולים לעשות את העבודה. וכמובן לתפקיד זה יש צורך במהנדסים מעולים, שאינם בשירות המדינה; אלה אינם נוהגים להיענות להזמנה של המכ־רזים שאנו מפרסמים.

איני יודע אם אתה מוצא בזה נחמה — אני מוצא בזה נחמה פורתא: אני יכול לומר שחוק הפטנטים, כפי שעשינו אותו, רואים אותו בספרות הבין־לאומית כהישג גדול, ובמספר ניכר של ארצות מבקשים אותנו לאפשר להם, או לסייע בידם, לתקן ולשנות את החוקים שלהם בהתאם לכך. יותר מזה אין לי מה לומר לך.

אני חושב שאפשר ללמוד מהלקח של הערב הזה שני דברים: נגזר עלינו לחיות יחד; נגזר עלינו להתגבר על הקשיים הנובעים מסתירות אמיתיות וגם מסתירות מדומות. אני משוכנע שרצון הממשלה לשמור על החיים המשותפים בכבוד, וגם בסדר, יש לו תמיכה מצד הרוב הגדול של הבית.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
ביחוד אם מוליכים אותו שולל, כפי שכבוד השר עשה.

האשימו פה את השר בהאשמה מסויימת במשך הדיון, ואני רוצה לציין שהשר לא ענה עליה.

שר־המשפטים י. ש. שפירא:
עניתי למי שראויים לתשובה, בלי יוצאים מן הכלל.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
אתה חייב תשובה לכנסת. אתה אחראי בפניה.

שלום כהן (העולם הזה—כוח חדש):
אם תמשיך להתעלם משאלה זו, תרדוף אותך כל ימיך.

— סקירת שר המשפטים על פעולות משרדו (תשובת השר) (ביבי, ש. כהן); מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת (ביבי, ליאור) —

היו"ר מ. ביבי:

חבר־הכנסת כהן, זכותו של שר, כשהוא עונה, להתייחס או לא להתייחס לדברי חברי הכנסת.

שלום כהן (העולם הזה—כוח חדש):

וזכותי בכל ישיבה להזכיר לו שהוא חייב את התשובה הזאת.

היו"ר מ. ביבי:

חבר־הכנסת כהן, אני מקווה שאינך מציג זאת בצורה של אולטימטום. גם אם תעשה זאת — זה לא המקום הנכון.

אמרתי קודם לכן שזכותו של שר, ורשותו של שר, כשהוא משיב לנואמים, להתייחס או לא להתייחס לדבריהם. בזה סיימנו את העניין.

ג. מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת

היו"ר מ. ביבי:

עתה נשמע הודעה על המסמכים שהונחו על שולחן הכנסת.

מזכיר הכנסת ח. ליאור:

ברשות היושב־ראש, הנני מתכבד להודיע כי הונח היום על שולחן הכנסת, לקריאה שנייה ושלישית, חוק המילווה לבטחון המדינה (תיקון מס' 2), תש"ל—1970 — שחזר מוועדת הכספים.

היו"ר מ. ביבי:

חברי הכנסת, סיימנו הערב. הישיבה הבאה מחר בשעה 12.30. ישיבה זו נעולה.

הישיבה ננעלה בשעה 22.15.